

Nr 154

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående skolväsendets ordnande på realskolestadiet under övergångstiden före enhetsskolans genomförande m. m.

(2:a avd.)

I propositionen nr 1 har Kungl. Maj:t under åttonde huvudtiteln punkten 252, s. 571—573 av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 4 januari 1956, föreslagit riksdagen att till Folkskolor m. m.: Bidrag till vissa byggnadsarbeten för budgetåret 1956/57 anvisa ett förslagsanslag av 59 800 000 kronor.

Sedermera har Kungl. Maj:t i propositionen nr 123, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 16 mars 1956 framlagt förslag angående skolväsendets ordnande på realskolestadiet under övergångstiden före enhetsskolans genomförande m. m. och — med ändring i vissa hänseenden av ovanberörda i propositionen nr 1 framställda förslag — hemställt att riksdagen måtte

I. a) godkänna av departementschefen förordade grunder för realskolans organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande;

b) godkänna av departementschefen förordade grunder för den kommunala flickskolans organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande;

c) godkänna av departementschefen förordade grunder för den praktiska kommunala realskolans organisation;

d) förklara sig intet ha att erinra mot att den högre folkskolan avvecklas;

II. godkänna av departementschefen förordade förstärknings- och andra anordningar med avseende å folkskoleväsendet;

III. a) godkänna av departementschefen förordade grunder för byggnadsbidrag till realskolor vid högre allmänna läroverk, fristående statliga realskolor, kommunala flickskolor, kommunala realskolor och praktiska kommunala realskolor, att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57;

b) till *Bidrag till vissa byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet* för budgetåret 1956/57 under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 62 800 000 kronor;

IV. a) besluta, att systemet med inskrivnings- och terminsavgifter för

elever vid allmänna läroverk skall avskaffas med utgången av läsåret 1956/57 i enlighet med av departementschefen förordade grunder, dock att vederbörande läroverkskommun må besluta att, med bibehållande av avgiftssystemet, tills vidare kvarstå vid nuvarande förpliktelser gentemot läroverket;

b) föreskriva, att såsom villkor för åtnjutande av byggnadsbidrag enligt hemställan under III. a) eller för organisationsändring med avseende å vederbörande läroverk skall gälla skyldighet för kommunen att övergå till systemet med avgiftsfri undervisning;

V. besluta, att statsbidrag till treåriga realskollinjer vid vissa kommunala flickskolor skall från och med redovisningsåret 1957/58 utgå enligt de för högre kommunala skolor gällande bidragsgrunderna;

VI. bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda av besluten under I—V föranledda författningsföreskrifter och övriga erforderliga bestämmelser.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft

dels en inom andra kammaren av herrar *Nestrup* och *Braconier* väckt motion (II: 112), vari hemställts, att riksdagen måtte besluta uttala, att folkskollärartjänst i lönegrad Ce 23 vid allmänt läroverk och jämförlig skolform skall tillsättas med 23-lärare endast då skolan behöver nyanställa lärare;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Lindblom m. fl.* (I: 421) och den andra inom andra kammaren av herr *Ohlin m. fl.* (II: 513) i vilka hemställts, såvitt här är i fråga,

I. att riksdagen måtte besluta att 1950 års principbeslut om terminsavgiftssystemets avskaffande vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga högre kommunala läroanstalter skall träda i kraft från och med läsåret 1956/57;

II. att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om försök med kombinerade intagningsmetoder från nuvarande folkskola till nuvarande högre skolor samt för att prov lämpade för ämnes- och linjevalet inom enhetsskolan utexperimenteras och prövas;

III. a) att riksdagen beslutar att elevmaximum i den treåriga realskolans klassavdelningar samt i klassavdelningarna på enhetsskolans högsta-dium från och med läsåret 1958/59 fastställs till 30;

b) att riksdagen beslutar att i folkskolor av B1-form elevmaximum nedbringas till 30 samt att vid skolor av övriga B-former elevmaximum anpassas härtill; samt

c) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om förslag till 1957 års riksdag om en allmän successiv sänkning av elevantalet per klassavdelning inom hela folkskole- och läroverksorganisationen;

IV. a) att riksdagen under åttonde huvudtiteln, punkten *Folkskolor m. m.*: Bidrag till vissa byggnadsarbeten måtte anvisa ett med 3 000 000 kronor höjt förslagsanslag av 62 800 000 kronor; samt

b) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t må uttala att det fortsatta rationaliseringsarbetet för skolbyggnader bedrivs enligt vad i motionerna anförts;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Ewerlöf m. fl.* (I: 427) och den andra inom andra kammaren av herr *Hjalmarson m. fl.* (II: 529), i vilka hemställts, att riksdagen måtte uttala, att vid utformande av de närmaste årens skolpolitik avgörande vikt måtte fästas vid — såvitt här är i fråga — följande synpunkter:

a) I fråga om den teoretiska studiegången på realskolans åldersstadium måste liksom inom gymnasiet kravet på god kunskapsstandard upprätthållas. Realexamen bör bibehållas, tills sådana former av kunskapskontroll tillskapats, som garantera dels en god kunskapsstandard och dels likformighet i kraven för hela landet;

b) Såväl den femåriga som den fyraåriga realskolan bevaras i största möjliga utsträckning, medan försöksverksamheten pågår. Utan tillgång till dessa skolformer med fullt kompetenta lärare i alla klasser kunna i fortsättningen inga tillförlitliga jämförelser göras mellan gammalt och nytt. Befintliga realskolelinjer böra tillåtas expandera i mån av behov. Detta är den snabbaste och mest tillförlitliga utvägen att bereda de ökande ungdomsskolorna åtminstone samma möjlighet att erhålla högre skolutbildning, som tidigare förefunnits;

c) Under nuvarande brist på akademiskt utbildade lärare är det emellertid nödvändigt att fördela dessa så, att ojämnhet i tillgången de olika realskolorna emellan i görlig mån undviks.

För beredande av möjlighet till jämförelser måste femåriga och fyraåriga realskolor med lärarkrafter av hittillsvarande kompetens bibehållas i ett icke för litet antal. Där så icke är möjligt på grund av bristen på akademiskt utbildade lärare bör man i görligaste mån bevara själva organisationen som sådan men till ett visst antal veckotimmar, framför allt i den femåriga realskolans två lägsta klasser och i den fyraåriga realskolans lägsta klass, använda hjälpkrafter i form av 23-grads befattningshavare samt folkskollärare;

d) Treårig realskola är en diskutabel lösning på grund av den hårda press, som där måste drabba genomsnittsbegåvningarna. En sådan uppfattning har stöd både i de svårigheter, som mött den fyraåriga realskolan på grundval av sexklassig folkskola, och i de försök, som gjorts med treårig realskola, byggande på samma grundval. Endast toppbegåvningar ha visat sig kunna tillfredsställande motsvara fordringarna. Treåriga realskolor på grundval av sexklassiga folkskolor skulle därför med sannolikhet nödvändiggöra tillkomsten av fyraåriga realskolor för dem, som icke förmå att genomföra en så ansträngande studiegång som det här bleve fråga om. Alldeles särskilt synes en treårig realskola på grundvalen av en odifferentierad folkskola innebära en allvarlig risk för sänkning av den nuvarande kunskapsstandarden. I de fall, då denna skolform kan finnas ofrånkom-

lig, måste den därför bygga på tillräckligt omfattande förstärkningsanordningar i folkskolans femte och sjätte klasser;

e) En sänkning av gymnasiets studiemål måste undvikas. Eljest skulle studentexamens kompetensvärde i och för sig komma att minskas, studietiden vid universitet och högskolor att förlängas och de totala studiekostnaderna att avsevärt förhöjas.

Men om en sådan utveckling skall förhindras, får gymnasiets underlag icke försämrats och dess egen effektivitet icke försvagas. Det förbises ofta, att skolväsendets olika stadier ha ett nödvändigt samband med varandra. För att gymnasiets kapacitet och standard skall kunna uppehållas, får dess förseende med lokaler och lärare icke ske på bekostnad av underlagets, utan ansträngningar måste göras för att ge realskolestadiets påbyggnader de lokaler och lärarkrafter, som äro nödvändiga i och för sig, för att de skola kunna fylla sin uppgift;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Öhman* och *Norling* (I: 430) och den andra inom andra kammaren av herr *Holmberg m. fl.* (II: 521), i vilka hemställts,

att riksdagen i skrivelse till regeringen begär utarbetande av en konkret plan i syfte att häva bristen på skollokaler inom tre år, samt

att riksdagen i avvaktan härpå för budgetåret 1956/57 till Folkskolor m. m.: Bidrag till vissa byggnadsarbeten anvisar ett förslagsanslag av 97 000 000 kronor;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av fröken *Ranmark* och fru *Sjöström-Bengtsson* (I: 527) och den andra inom andra kammaren av herrar *Bengtsson* i Varberg och *Engkvist* (II: 710), i vilka hemställts, att riksdagen vid behandling av proposition 123 måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära, att den i propositionen föreslagna nivågrupperingen icke må ske inom folkskolans undervisningsområde;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Mannerskantz m. fl.* (I: 545) och den andra inom andra kammaren av herr *Hjalmarson m. fl.* (II: 721), i vilka hemställts,

att riksdagen vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 123 måtte

A. uttala 1) *dels* att som förutsättning för inrättande av treåriga realskolor skall gälla,

a) att behov av en utvidgad realskoleorganisation föreligger på den ort varom fråga är,

b) att utvidgningen med bibehållande av den nuvarande organisationen icke lämpligen kan åstadkommas genom ianspråktagande av befintliga lokaler inom kommunen eller genom sådan till-, om- eller nybyggnad, som även vid en framtida skolorganisation prövas erforderlig för folkskola, realskola eller motsvarande,

c) att utvidgningen vid bibehållande av den nuvarande organisationen

icke kan åstadkommas genom användande av hjälpkrafter i de lägre klasserna i form av 23-gradslärare eller folkskollärare utan vidareutbildning eller genom inrättande av i folkskolan inbyggda realskollinjer,

d) att förstärkningsanordningar i folkskolans femte och sjätte klasser inom det närmast berörda upptagningsområdet i ämnena modersmålet, matematik och engelska vidtagits minst två år före övergången och att lärare för undervisningen i engelska med av realskoleutredningen föreslagna kompetens finnas att där tillgå,

e) att vid organisationsändringens genomförande skäligen hänsyn kan tagas till redan anställd personal,

2. dels

a) att motsvarande förutsättningar skola gälla för genomförande av den föreslagna omorganisationen av flickskolan,

b) att den lämpliga utformningen av den s. k. nivågrupperingen överlämnas åt de lokala skolledningarna i avbidan på differentieringsproblemet lösning;

B. besluta sådan ändring av de av Kungl. Maj:t föreslagna statsbidragsgrunderna, att

1) byggnadsbidrag må utgå för om-, till- eller nybyggnad för real- eller flickskola även i de fall, då den nuvarande skolorganisationen bibehålles men byggnadsföretaget prövas vara ändamålsenligt även med hänsyn till en framtida organisation inom den blivande obligatoriska skolans ram,

2) statsbidrag må utgå till förstärkningsanordningar i folkskolans berörda femte och sjätte klasser för en veckotimme även i ämnet modersmålet;

C. i övrigt bifalla Kungl. Maj:ts hemställan;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Sunne m. fl.* (I: 546) och den andra inom andra kammaren av fröken *Löwenhielm m. fl.* (II: 723), i vilka hemställts,

att riksdagen måtte besluta

att statsbidrag till byggnader till högre skolor skall utgå retroaktivt från och med år 1946 eller annan tidpunkt, som Kungl. Maj:t äger att bestämma,

att statsbidrag utöver vad departementschefen föreslagit i vissa fall må kunna utgå även för kostnader för uppvärmning och belysning, samt

att fördelningen av hyresintäkterna måtte efter framställning från kommunerna få ske även på annat sätt än att 50 procent går till kommunen och 50 procent till biblioteks- och materielkassan;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Erik Olsson m. fl.* (I: 547) och den andra inom andra kammaren av herr *Nilsson i Östersund m. fl.* (II: 728), i vilka hemställts, att riksdagen vid behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 123 måtte besluta, att kommunerna även medgivs rätt att upprätta nya i folkskolan inbyggda realskolelinjer;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Velander* och *Arrhén* (I: 548) och den andra inom andra kammaren av fröken *Karlsson* (II: 722), i vilka hemställts, att riksdagen vid sin behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 123 måtte beakta i motionerna framförda synpunkter;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Strandler* och *Damström* (I: 549) och den andra inom andra kammaren av fru *Lindskog* (II: 720), i vilka hemställts,

att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 123 måtte besluta, att byggnadsbidrag, efter prövning av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall, även må kunna utgå till kommuner för nu pågående realskolebyggen även om de byggen, som avslutats efter ingången av år 1956, samt

att den erforderliga anslagssumman uppräknas i enlighet härmed;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Ohlon m. fl.* (I: 550) och den andra inom andra kammaren av herr *Helén m. fl.* (II: 727), i vilka hemställts,

att riksdagen vid behandlingen av propositionen 123 beslutar i enlighet med vad i motionerna anförts, samt

att riksdagen under 8:e huvudtiteln till Bidrag till vissa byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet för budgetåret 1956/57 anvisar ett i jämförelse med propositionen med tre miljoner höjt förslagsanslag av inalles 65 800 000 kronor;

dels en inom andra kammaren av fröken *Löwenhielm m. fl.* väckt motion (II: 724), vari hemställts,

att riksdagen måtte besluta,

att förstärkningsanordningar får vidtagas i den treåriga realskolan och femåriga flickskolan utöver vad som nu är tillåtet i nuvarande skolformer genom uppdelning av klass och att detta får ske, där skolöverstyrelsen finner detta lämpligt,

att vissa timmar, förslagsvis $\frac{1}{2}$ veckotimme för varje klassavdelning, tilldelas skolorna för att disponeras av klassföreståndarna,

att förstärkningsanordningarna i folkskolan skall omfatta icke bara engelska utan även modersmålet samt matematik både i klass 5 och 6,

att konsulenter hos skolöverstyrelsen rekryterade bland aktiva lärare får anställas regionsvis även för undervisningen i matematik, samt

att riksdagen måtte i övrigt besluta i enlighet med i motionen anförda synpunkter;

dels en inom andra kammaren av herr *Nestrup* och fröken *Löwenhielm* väckt motion (II: 725), vari hemställts, att riksdagen måtte besluta, att 23-gradstjänster för folkskollärare ej skall finnas inrättade vid treåriga realskolelinjer respektive femåriga flickskolelinjer vid allmänna läroverk, högre kommunala skolor eller statsunderstödda privatläroverk och ej heller vid i folkskolan inbyggda treåriga realskolelinjer;

dels ock en inom andra kammaren av herr *Nestrup m. fl.* väckt motion (II: 726), vari hemställts,

att riksdagen måtte besluta, att omorganisationen av realskolestadiet genomföres på så sätt,

att lärare med kvalificerad utbildning till fullo utnyttjas även under övergångstiden,

att förflyttning av ordinarie och icke-ordinarie lärare endast sker i undantagsfall,

att, där förflyttning ändock skulle bli nödvändig, ersättning för flyttningskostnaderna utgår till läraren, samt

att ordinarie och icke-ordinarie lärare i läroämnena beredes möjlighet att erhålla fyllnadstjänstgöring i andra skolor.

Beträffande den av departementschefen förebragta utredningen får utskottet — i den mån redogörelse härför icke lämnas i det följande — hänvisa till statsrådsprotokollen för den 4 januari och den 16 mars 1956.

Av statsrådsprotokollet för den 4 januari 1956 inhämtas angående här behandlade frågor i huvudsak följande

Från det å riksstaten uppförda förslagsanslaget till *Folkskolor m. m.: Bidrag till vissa byggnadsarbeten* avföres statsbidrag, som utgår enligt kungörelsen den 31 december 1945 (nr 882) angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet och kungörelsen den 4 juni 1948 (nr 438) angående statsbidrag till provisoriska skolbyggnader för folkskoleväsendet.

Förevarande anslag har för innevarande budgetår upptagits med 59 800 000 kronor. För nästa budgetår har i statsverkspropositionen, bilagan åttonde huvudtiteln punkten 252, anslaget föreslagits uppfört med oförändrat belopp.

Skolöverstyrelsen har föreslagit en höjning av anslaget med 37,2 miljoner kronor till 97 miljoner kronor. Överstyrelsen har därvid utgått från att kostnadsramen för statsbidragsberättigade skolbyggnadsföretag — vilken för vardera av kalenderåren 1953, 1954 och 1955 utgjorde 142 miljoner kronor — skulle för kalenderåret 1956 höjas till 340 miljoner kronor.

Departementschefen har framhållit, att det alltjämt föreligger ett mycket stort nybyggnadsbehov inom folkskoleväsendet. I vilken omfattning detta behov kan tillgodoses, beror på kvottilldelningen för skolbyggnadsändamål. Vid bedömning av den antagliga belastningen å förevarande anslag under budgetåret 1956/57 har departementschefen utgått från att folkskolebyggenas utrymme i tillståndsbudgeten blir i stort sett oförändrat under år 1956 i jämförelse med år 1955.

Av statsrådsprotokollet för den 16 mars 1956 inhämtas i huvudsak följande

Inledning

Av flera skäl måste de konstruktiva förarbetena för enhetsskolereformen koncentreras till ett begränsat antal skoldistrikt. Detta gör att en mycket stor del av de uppväxande årskullarna ännu i många år måste få sin utbildning i skolor av äldre typ. Organisationsarbetet för att tillgodose de växande utbildningsbehoven hämmas emellertid i hög grad av den rådande bristen på lärare med akademisk utbildning, vilken brist främst har sin orsak i den enormt ökade tillströmningen till de högre skolstadierna under det senaste årtiondet. Med hänsyn i första hand till den nu angivna omständigheten men även till behovet av en till syftet begränsad, allmän översyn av realskolestadiets skolformer bemyndigade Kungl. Maj:t den 30 juni 1954 chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla fem sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande skolväsendets utbyggnad på realskolestadiet under övergångstiden före enhetsskolans genomförande.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 19 juli 1954 såsom sakkunniga ledamöterna av riksdagens andra kammare, statssekreteraren R. H. L. Edenman, ordförande, seminarieläraren T. E. J. Blidfors, filosofie doktor N. G. Helén och hemmansägaren N. I. Johansson samt dåvarande riksdagsmannen och förste ombudsmannen, numera borgarrådet K. F. F. Kyling. Åt undervisningsrådet H. R. Lundblad uppdrogs att tjänstgöra såsom huvudsekreterare åt de sakkunniga. De sakkunniga — som antog namnet *realskoleutredningen* — har biträttats av ett antal experter. Utredningen har i december 1955 avgivit ett betänkande, benämnt realskolan under övergångstiden (SOU 1955: 53).

Över realskoleutredningens betänkande — eller delar av detta — har *utlåtanden* inforrats från statskontoret, riksräkenskapsverket, byggnadsstyrelsen, statens lönenämnd, skolöverstyrelsen (som hört statens folkskolinspektörer samt ett antal rektorer vid olika skolor), överstyrelsen för yrkesutbildning, arbetsmarknadsstyrelsen, medicinalstyrelsen, psykologisk-pedagogiska institutet, samtliga länsstyrelser (som i sin tur hört ett antal skolstyrelser), överståthållarämbetet i Stockholm (som hört Stockholms folkskoledirektion), allmänna statsbidragsutredningen, de sakkunniga för översyn av vissa statsbidrag på skolväsendets område samt seminarietutredningen.

Tillfälle att avgiva yttrande över betänkandet har vidare beretts styrelsen för aktiebolaget radiotjänst, svenska stadsförbundet, svenska landskommunernas förbund, städernas folkskolinspektörsförbund, rektorernas riksförening, läroverkslärarnas riksförbund, tekniska läroverkens lärarförbund, seminariernas rektorsförening, svenska seminarieläraryöreningen, Sveriges

överlärarförbund, Sveriges folkskolläraryrkesförbund, Sveriges folkskolläraryrkesförbund, svenska fackläraryrkesförbundet, riksföreningen för lärarna i moderna språk, svenska skolläraryrkesförbundet, seminariernas elevförbund, målsmännens riksförbund och skolstyrelseförbundens rikskommitté.

I betänkandet skisserar *realskoleutredningen* några huvudlinjer i de senaste decenniernas diskussion angående realskolans längd och övergår därefter till att belysa utvecklingstendenserna inom skolväsendet.

Några drag av det svenska skolväsendets utveckling

I fråga om förhållandena i folkskolan redogör utredningen bland annat för folkskolans resurser i fråga om undervisning i engelska och erinrar därvid, att 1954 års nya tim- och kursplaner för den sjuåriga folkskolan för klasserna 5—7 har alternativ med och utan engelska, medan enhetsskolan i klasserna 5—7 har engelska som obligatoriskt ämne. Undervisningen i engelska i folkskolor meddelas dels i form av direkt undervisning, dels i form av kombinerad korrespondens- och radioundervisning. Behörighet att undervisa i engelska (och tyska) i folkskolan tillkommer dels den, som avlagt godkänd tentamen i det främmande språket för akademisk examen, dels den, som i vederbörlig ordning erhållit ett särskilt kompetensintyg, dels och den, som av skolöverstyrelsen erhållit dylik behörighet (kung. 1947: 149).

Efter hand har ett betydande antal folkskollärare förskaffat sig behörighet att undervisa i främmande språk, vanligen engelska, i folkskolan. Enligt uppgifter från folkskolinspektörerna och skolstyrelserna fanns sålunda år 1954 ute i skoldistriktet 6 721 lärare med behörighet att undervisa i engelska. Omfattningen av undervisningen i engelska i femte och sjätte klasserna höstterminen 1954 framgår av följande sammanställning.

Undervisningens organisation	Antal läraravdelningar i						Summa
	enhetsskola			annan folkskola			
	A-formen		B-formerna kl. 5—6	A-formen		B-formerna kl. 5—6	
	kl. 5	kl. 6		kl. 5	kl. 6		
Lärare med akad. betyg . . .	21	17	3	48	36	8	133
Lärare med komp.-intyg . . .	206	137	74	1 594	1 283	866	4 160
Komb. korrespondens- och radiometod	13	9	63	67	62	657	871
Undervisning ej anordnad . . .	5	7	1	472	530	2 053	3 068
Summa	245	170	141	2 181	1 911	3 584	8 232

I runt tal fick läsåret 1954/55 50 procent av läraravdelningarna i folkskolans femte och sjätte klasser undervisning genom därtill behörig lärare och 10 procent enligt kombinerad korrespondens- och radiometod, medan 40 procent icke erhöi någon undervisning i ämnet. Relativt långt har un-

dervisningen hunnit i A-skolorna, där numera på sin höjd en fjärdedel av läraravdelningarna i klasserna 5 och 6 står utanför. I B-skolorna torde det däremot alltså vara vanligare, att undervisning i engelska saknas än att den finns.

I sin redogörelse för utvecklingen inom det högre skolväsendet avser utredningen med högre skolor i stort sett de skolor, som begagnar lärare med akademisk utbildning, enbart eller tillsammans med andra lärargrupper. Efter att ha redovisat hur lärjungarna vid inträdet i de högre skolornas nybörjarklasser fördelar sig på olika åldersgrupper analyserar utredningen tendenserna i lärjungestillströmningen till dessa skolor under de senaste decennierna.

Den totala övergången till realskolestadiet visar en stigning från 13,4 procent år 1931 till 38,1 procent år 1953 och för år 1954 en nedgång till 37,8 procent. Den direkta orsaken till sänkningen sista året torde vara, att intagningen i den femåriga realskolan och den sjuåriga flickskolan då upphörde på några orter i samband med övergång till enhetsskolesystemet; dessutom har man sannolikt att räkna med en ökning av antalet avvisade till följd av lokalsvårigheter.

Tillströmningen till de gymnasiala skolformerna, till vilka i detta sammanhang räknas även folkskoleseminariernas fyraåriga linjer och småskoleseminarierna, har på motsvarande sätt ökat från 3,6 procent år 1931 till 15,2 procent år 1954.

De lämnade uppgifterna angående tillströmningen av elever till de högre skolorna kompletteras av utredningen med sifferuppgifter angående antalet avvisade sökande till nybörjarklasserna i dessa skolor. Höstterminen 1954 uppgick detta antal till 8 808 vid skolor med anknytning till fjärde klassen, 3 654 vid skolor med anknytning till sjätte klassen och 1 634 vid gymnasier. Dessa siffror måste dock bedömas med en viss försiktighet, emedan avvisade sökande ofta återkommer ett följande år, framhåller utredningen.

Under tioårsperioden 1944—54 har antalet klassavdelningar stigit med 2 485 eller med 59 procent. En sådan utveckling har givetvis ställt stora anspråk på samhällsresurserna. Det har gällt att på tio år producera en lärarkader, som överstiger hälften av den vid periodens början förefintliga, och att producera lokaler för en motsvarande utvidgning av klassrumsbehoven.

Utredningen redovisar vidare vissa undersökningar rörande de nuvarande lärarkårerna inom olika former av högre skolor och presenterar därvid ett omfattande statistiskt material, bestående i uppgifter i olika hänseenden beträffande inemot 8 400 lärare vid olika högre skolor (däribland enhetsskolans högstadium och i folkskolan inbyggda realskollinjer).

Till åskådliggörande av lärarbristens fördelning på läroämnena återger utredningen vissa uppgifter om i vad mån undervisning till följd av lärarbristen måst uppdragas åt lärare utan normalt vitsordad fackutbildning i vederbörande läroämne. Den på detta sätt bestridda undervisningen motsvarade hösten 1953 sammanlagt 705,3 heltidstjänster och hösten 1954 sammanlagt 672,1 heltidstjänster. De högsta talen hänför sig till matematik (200,9 resp. 198,5), därefter kommer modersmålet (112,4 resp. 101,3), fysik (82,6 resp. 80,1), kemi (56,1 resp. 63,5) och geografi (57,5 resp. 52,9). Lärarbristen har förvärrats i kombinationen biologi-kemi, medan en märkbar förbättring inträtt i modersmålet i kombination med moderna språk, kanske även i kombination med historia. I klassiska språk, franska, filosofi,

psykologi och pedagogik kan någon lärarbrist knappast utläsas ur statistiken.

Utredningen redogör slutligen för sina synpunkter på den närmaste framtidens utveckling.

Utredningen erinrar, att ännu för några år sedan föräldrarnas önskemål i stort sett bestämde takten i fråga om det högre skolväsendets kvantitativa utveckling. Just nu är läget, åtminstone på vissa punkter av skolorganisationen, ett annat. Samhällets möjligheter att tillhandahålla lärare och klassrum är en faktor av avgörande betydelse.

I syfte att ge en föreställning om de anspråk, som det högre skolväsendet kan väntas ställa på lärtillgångarna under det närmaste decenniet, har utredningen verkställt omfattande beräkningar. Dessa beräkningar utgår från att nuvarande organisationstyper i stort sett bibehålles och att utvecklingen kommer att följa vissa av utredningen skisserade utvecklingslinjer.

Det sammanlagda antalet klassavdelningar vid de högre skolorna skulle under dessa förutsättningar tillväxa i det tempo, som framgår av följande siffror.

Hösten år	Antal klassavdelningar i				Tillväxt för året i procent
	enhetsskolans högstadium	real- och flick- skolor av äldre typ	gymnasiala skolformer	hela organi- sationen	
1954	308	4 748	1 612	6 668	—
1955	450	4 920	1 710	7 080	6,2
1956	660	5 070	1 810	7 540	6,5
1957	940	5 180	1 940	8 060	6,9
1958	1 310	5 260	2 090	8 660	7,4
1959	1 960	5 260	2 280	9 500	9,7
1960	2 700	5 200	2 500	10 400	9,5
1961	3 600	5 000	2 700	11 300	8,7
1962	4 400	4 800	2 900	12 100	7,1
1963	5 200	4 500	3 100	12 800	5,8
1964	6 000	4 100	3 200	13 300	3,1
1965	6 700	3 700	3 300	13 700	3,0

Utredningen påpekar, att en höjning eller sänkning av lärjungemedeltalet i klasserna kan påverka behovet av klassavdelningar mycket avsevärt. Minskar man genom den ena eller andra åtgärden lärjungemedeltalet per klassavdelning med en enda lärjunge, skulle sålunda detta vid oförändrat totalantal lärjungar öka antalet klassavdelningar med omkring 250 instundande läsår och med minst 450 läsåret 1965/66. En fortgående automatisk stegring av lärjungemedeltalet har lika stora verkningar, ehuru i motsatt riktning.

Organisationens snabbaste tillväxt skulle vara att motse omkring år 1959; därefter skulle expansionen raskt avtaga framemot mitten av 60-talet.

Lärarbehovet för det kalkylerade antalet avdelningar beräknas under de givna förutsättningarna öka med mer än 75 procent under den närmaste tioårsperioden. Hur ökningen skulle fördela sig på olika år och lärarkategorier framgår av följande sammanställning.

Läsår	Lärare med akad. utbildn.	Folkskollärare med vidareutb.	Speciallärare	Summa
1955/56	6 450	1 730	320	8 500
1956/57	6 820	1 860	340	9 020
1957/58	7 230	2 010	350	9 590
1958/59	7 710	2 170	370	10 250
1959/60	8 320	2 430	380	11 130
1960/61	8 900	2 700	400	12 000
1961/62	9 400	3 000	400	12 800
1962/63	10 000	3 300	400	13 700
1963/64	10 500	3 600	400	14 500
1964/65	10 600	3 900	400	14 900
1965/66	10 700	4 000	400	15 100

Under rubriken speciallärare har sammanförts folkhögskollärare, som inte tillhör någon av de båda föregående grupperna, samt lärare i merkan-tila och tekniska ämnen. Övningsskollärarna är inte medtagna. Beräkningarna är som av det föregående framgått utförda på grundval av nu gällande bestämmelser och tar således icke hänsyn till en eventuell övergång till treårig realskola under tioårsperioden.

På grundval av de gjorda antagandena om skolväsendets utveckling och om lärarproduktionen framlägger utredningen följande kalkyl över tillgång och efterfrågan på akademiskt utbildade lärare för åren 1956—65.

Läsår	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Lärarproduktion	430	450	540	610	700	780	820	980	1 050	1 100
Ersättningsbehov	210	210	190	180	160	150	140	150	150	150
Utvidgningsbehov	370	410	480	610	580	500	600	500	100	100
Överskott	- 150	- 170	- 130	- 180	- 40	+130	+ 80	+ 330	+ 800	+ 850

Underskottet i den akademiska lärarproduktionen bör enligt utredningen i främsta rummet täckas genom vidareutbildning av folkskollärare.

Utredningen kringgärdar sina beräkningar om framtida skolförhållanden med de starkaste reservationer. Den framhåller, att kalkylerna närmast är att fatta som räkneexempel, vilka belyser, hur utvecklingen *kan* komma att te sig, om en obligatorisk nioårig enhetsskola skall vara genomförd i början av 1970-talet och under övergångstiden i stort sett samma utvecklingstendenser som hittills gör sig gällande inom det högre skolväsendet.

Skolledarna om realskolestadiets organisation

Enligt direktiven har realskoleutredningen haft att överväga två olika organisationsalternativ. Enligt det ena skulle de nuvarande realskoletyperna bibehållas men folkskollärare anställas för en så stor del av undervisningen, som motsvarar klasserna 1⁵ och 1⁷, 2⁵ och 2⁷, 1⁴ och 1⁶. Enligt det andra skulle realskolan göras treårig och flickskolan femårig. För att få till stånd en totalbedömning av skälen för och emot har utredningen till skolledarna ställt vissa frågor angående deras erfarenheter av och uppfattning om realskolestadiets organisationsproblem.

Ehuru undervisning i engelska i folkskolan först på senare år anordnats på mellanstadiet i något större antal skoldistrikt, föreligger redan nu en ganska omfattande erfarenhet om vad denna undervisning kan prestera. De högre skolornas rektorer och språklärare har på många håll fått mottaga nybörjare med två års, ett års eller ingen föregående undervisning och kan anställa jämförelser mellan olika lärjungegrupper. Folkskolinspektörerna har haft tillfälle att jämföra den direkta undervisningen och radioundervisningen i folkskolan. På förhand kan man dock vänta, att erfarenheterna skall vara mycket växlande. Undervisningstraditionen kan inte ha hunnit bli lika fast som i folkskolans andra ämnen; bättre resultat är sannolikt att motse, när lärarna mera allmänt fått följa sina klasser ett par gånger genom de föreskrivna kurserna i engelska.

Av den redogörelse utredningen lämnar för sina undersökningar framgår, att rektorernas uppskattning av folkskolans engelskundervisning är mycket skiftande. Kritiska omdömen omväxlar med relativt erkänn samma. Det visar sig också, att förkunskaperna i engelska från folkskolan i de högre skolorna utnyttjas i ganska skiftande utsträckning. Försök att taxera det värde för nybörjarundervisningen i engelska i de högre skolorna, som ligger i att eleverna åtnjutit undervisning i ämnet i folkskolan, visar, att den vanligaste uppskattningen, såväl bland språkmän som icke-språkmän, är, att folkskoleundervisningen ger ett försprång, som grovt taget motsvarar en termin.

Flertalet av folkskolinspektörerna har funnit, att den kombinerade korrespondens- och radioundervisningen i engelska i stort sett givit mycket tillfredsställande resultat.

Vad angår folkskolläraernas kompetens för undervisning i engelska anför utredningen, att endast några få rektorer godtagit en på kompetensintyg stödd behörighet annat än som nödfallsutväg. Däremot har inspektörerna allmänt godtagit nämnda intyg som behörighetsgrund, även om önskemål om kompletteringar i en eller annan form icke är ovanliga.

Även de arbetshygieniska förhållandena i realskolan och i folkskolans övergångsklasser har av utredningen undersökts genom en enkät bland skolledarna. Utredningen har därvid bland annat tillfrågat rektorerna, huruvida de anser, att arbetsbördan i realskolan för närvarande är för betungande för någon större lärjungegrupp. Av de närmare 300 till-

frågade rektorerna svarar en stor grupp nej utan att närmare ingå på frågan.

Andra anser, att arbetsbördan visserligen icke är för stor för elever med normal begåvning för teoretiska studier av det slag, som bedrivs i realskolan, men att saken ställer sig annorlunda för elever med mindre goda förutsättningar för realskolestudier, särskilt de ambitiösa bland dessa. Åtskilliga rektorer framhåller i detta sammanhang den extra belastning de dagligen resande lärjungarna måste uthärda. Vanligen anses de båda högsta klasserna vara mest arbetskrävande.

På fråga huruvida barnen i fjärde och sjätte klasserna i folkskolan skadligt forceras inför övergången till högre skolor, har ett dussin inspektörer avgivit svar, som kan tolkas därhän, att ingen avsevärd forcering av barnen förekommer inom inspektionsområdet. Ofta beror detta på distriktets speciella struktur. Lika många folkskolinspektörer och ett par folkskolestyrelser har konstaterat viss forcering inför övergången men är icke beredda att beteckna den som skadlig.

Omkring halva antalet folkskolinspektörer har däremot intrycket, att skadlig forcering förekommer. Flera inspektörer inskränker dock sitt omdöme till fjärde klassen eller åtminstone denna klass svårast utsatt. Ej sällan är missförhållandena begränsade till någon stad med utpräglad utrymmeskonkurrens.

Folkskoledirektionen i Stockholm har funnit, att forceringen är en realitet och en allvarlig sådan, men att en *skadlig* forcering torde vara svår att påvisa. Direktionen har betonat angelägenheten av att alla möjligheter prövas att bereda barnen lugn i skolarbetet.

Utredningen finner det icke lätt att sammanfatta så divergerande meningar, som dem man möter i de arbetshygieniska frågorna. Det gemensamma är det nästan självklara, nämligen för den högre skolans del, att arbetsbelastningen alltid blir för stor för några, om skolan frekventeras även av lärjungar, vilkas begåvningsutrustning icke räcker till för det avsedda studiemålet, och för folkskolans del, att arbetet på vissa håll blir forcerat i anknytningsklasserna, om platstillgången i de högre skolorna är otillräcklig, och att forceringen kan bli skadlig, om konkurrensen om platserna överstiger en viss gräns.

Vid valet av realskoletyp har rektorerna vid de högre skolorna med stor enhällighet röstat för bibehållande av nuvarande organisation, om så behöves med ett inslag av folkskollärare i kollegierna.

De skäl *mot* en treårig realskoleorganisation, som framkommit vid läroverksenkäten, sammanfattas av utredningen i följande punkter:

1. Den femåriga realskolans effektivitet beror till stor del på att realskolan får arbeta med gallrade klasser. Folkskolans klasser 5 och 6 är ogallrade och kan därför inte prestera detsamma som den femåriga realskolans eller den sjuåriga flickskolans båda första klasser. Effektiviteten blir ytterligare lidande genom att kurserna under folkskoleåren inte kan uppläggas för en obruten femårig studiegång med realexamen som mål. Den nuvarande kunskapsnivån i realexamen och vid övergången till gymnasiet kan därför icke uppnås, om realskolan göres treårig.

2. För de lärjungar, som väljer fyraårig realskola, har olägenheterna av den sena övergången hittills kompensrats genom ett års förlängning av studietiden. Om nu studietiden i realskolan förkortas, kan icke heller denna lärjungegrupp uppnå samma slutnivå, eftersom man inte på tre år kan hinna detsamma som på fyra. Svårigheterna med kursernas utformning blir på samma gång mera framträdande och kommer särskilt att göra sig gällande vid övergången till det fyraåriga gymnasiet, som skulle inträffa endast två år efter övergången från folkskolan.

3. Skall trots allt nuvarande examensstandard tillnärmelsevis upprätthållas, måste arbetet i realskolan forceras mer än hittills varit vanligt. Hygieniska betänkligheter reser sig dock upp mot varje mera avsevärd ökning av arbetsbördan under pubertetsåren. En icke obetydlig del av den nuvarande lärjungeuppsättningen skulle över huvud taget icke kunna fylla de skärpta kraven på kunskapsinhämtande. Höjes då med hänsyn härtill inträdesfordringarna, komme betygsjakten i folkskolan att bli intensivare och forceringen av lärjungarna även där att tilltaga.

4. Den skärpta konkurrensen skulle infalla vid en tidpunkt, då lärjungarna befinner sig i den begynnande puberteten, och måste därför medföra ökade risker för individen.

5. Även för lärarna bleve arbetet i realskolan drygare, särskilt för lärarna i skrivningsämnen. De klasser, som skulle försvinna, är just de, som kräver det minsta hemarbetet av lärarna. En sänkning av lärarnas genomsnittliga undervisningsskyldighet komme därigenom att aktualiseras.

6. Vid de mindre skolenheterna bleve det omöjligt att ordna lärarnas tjänstgöring, utan att dessa måste åtaga sig undervisning i ämnen, som ej ingår i deras fackstudier.

7. Införandet av treårig realskola i stället för femårig skulle åtföljas av en sänkning av lärarnas utbildningsnivå, eftersom undervisningen i klasserna 5 och 6 normalt bestrides av folkskollärare utan den vidareutbildning, som fordras för anställning i tjugutredje lönegraden. Om däremot de lägsta klasserna bibehålls vid läroverken, komme undervisningen i dessa klasser att skötas övervägande av folkskollärare med vidareutbildning, vilka i sin undervisning komme att följa läroverkens traditioner.

8. Förlusten av de lägre klasserna i realskolan skulle minska skolans möjligheter att uppnå kontakt med hemmen.

Det huvudsakliga skäl för treårig realskola, som framkommit från läroverkshåll, är den svåra lokalbristen, som väntas kvarstå under lång tid.

Huru valet mellan treårig realskola och längre realskoleformer med tjugutredjegradstjänster i botten ter sig från folkskolans synpunkt, framgår med största tydlighet av den omröstning utredningen anställt bland *folkskolinspektörerna och vissa skolstyrelser*. En överväldigande majoritet av de tillfrågade föredrar alternativet treårig realskola. De skäl för en treårig realskola, som har framkommit i folkskoleenkäten, sammanfattar utredningen i följande punkter:

1. Den dubbla anknytningen nödvändiggör omgrupperingar av lärjungarna med åtföljande lärarombyten. Klasslärarens fostraruppgift förutsätter

för genomförandet en viss grad av kontinuitet. Om lågstadiet blir treårigt, blir det i regel lärarbyte efter tredje klassen. Vid slutet av fjärde klassen sker på många orter en betydande avgång av lärjungar till högre skolor, vid slutet av femte klassen en mindre sådan, vid slutet av sjätte klassen åter en betydande avgång. Om realskolan görs treårig, kan klasserna i folkskolan hållas samman under de tre år, som barnen behöver för att passera mellanstadiet. Därigenom sparas också en myckenhet organisationsarbete.

2. På orter, där inkörsporren till de högre skolorna är trång, forceras barnen alltför ofta, främst av föräldrarna men även av lärarna, och undervisningen inriktas alltför mycket på skriftliga prov och muntliga förhör. Den högre skolans tryck på folkskolan är i måttlig dos stimulerande, men blir skadligt, om det driver till en alltför hetsig betygssjakt. Om inträdesfordringarna till den treåriga realskolan inte behöver sättas alltför högt och om platstillgången på realskolestadiet genom reformen ökas, kan forceringen hållas inom rimligare gränser än nu ej sällan är fallet.

3. Genom övergången till treårig realskola uppskjutes valet av studieväg för de lärjungegrupper, som nu går till femårig realskola och sjuårig flickskola. Anlagsbedömningen torde kunna ske säkrare vid 13-årsåldern än vid 11-årsåldern; särskilt gäller detta den praktiska begåvningen.

4. Begåvningsgenomsnittet hos de efter klass 4 avgående lärjungarna är högre än hos de kvarstannande. Arbetet med de genom avgången försvagade klasserna har visserligen lett till en för de svagare lärjungarna avpassad enklare och mera konkret undervisning, men detta har ej kunnat hindra att klasserna blir håglösare och i olika avseenden besvärligare. Sämre element i klassen får lättare att ta ledningen.

5. Organiserandet av skolan i fullständiga treårscykler innebär ett närmande till den blivande enhetsskolans organisation.

6. Det vore för folkskolan nyttigt med ett inslag av lärare med relativt omfattande vidareutbildning. Om tjugutredjegradstjänsterna vid de högre skolorna blir överflödiga, finns det viss utsikt, att sådana tjänster i stället inrättas i folkskolan.

7. Av olika skäl, exempelvis för att tillgodogöra sig tidsvinsten i den femåriga realskolan, skickar föräldrarna ofta barnen från hemmet tidigare än nödvändigt. Barnen undandras därigenom i förtid hemmens fostran eller måste underkasta sig tröttande dagliga resor.

Så länge undervisning i engelska icke är konsekvent genomförd i folkskolans femte och sjätte klasser, måste den nuvarande realskoleorganisationen i vissa delar bevaras. Flera skolledare anser, att fyraåriga linjer även av andra skäl bör bibehållas vid sidan av de treåriga. Sålunda påpekas, att sådana linjer kan behövas för sent mognande begåvningar och för lärjungar, som på grund av tröttande resor, inverkan av puberteten eller andra privata svårigheter behöver en lugnare studiegång än den treåriga realskolans. Vidare har de fyraåriga linjerna ansetts ha en mission att fylla som underlag för kunskapsjämförelser. Vissa farhågor har dock uttalats för att vid ett blandssystem den mest krävande linjen inte skulle komma att dra till sig det duktigaste elevklientelet.

Erfarenheterna av den treåriga realskolan

Realskoleutredningen redovisar i betänkan­dets fjärde kapitel hittills vunna erfarenheter av försök med treåriga realskollinjer. Dessa linjer kan uppdelas i tre olika kategorier, nämligen sådana, som ansluter till utdiffer­entierade engelskläsan­de avdelningar av folkskolans sjätte klass, linjer anslutna till enhetsskolans sjätte klass och linjer anknytan­de till sjätte klass av i princip odifferentierad engelskläsan­de folkskola. Vad den förstnämnda kategorien beträffar har utredningen nöjt sig med en summarisk redogörelse, då det enligt utredningens mening icke finns anledning att tro, att dessa linjer är vare sig sämre eller bättre än andra realskoleformer. Även i fråga om den andra kategorien är erfarenheterna så begränsade, att det icke synes utredningen möjligt att draga några bestämda slutsatser. Huvudintresset samlas därför kring de till den sistnämnda gruppen hörande linjerna. Dessa linjer förberedes genom förstärkningsanordningar i folk­skolan — framför allt vid undervisningen i engelska — åtminstone i Stock­holm, Göteborg, Halmstad och Lund. Den omfattning, i vilken linjerna förekommer framgår av följande sammanställning, vari även anges den betygssumma (i 10 ämnen), som föreskrivits för inträde på linjen.

	Intag­nings­poäng	Antal avdelningar på teoretisk linje			
		läsåret 1954/55			vt 54
		kl. 1	kl. 2	kl. 3	realexamen
Stockholms folkskolor (•1947 års för­ söksverksamhet; även examensfri praktisk linje)	16	12	7	7	6
Halmstads folkskolor (endast prak­ tiska linjer)	16	3	3	—	—
Lunds folkskolor (även praktisk linje)	16	3	2	—	—
H. allmänna lärov. för flickor i Göte­ borg	17,5	1	1	—	—
H. allm. lärov. för flickor i Hälsing­ borg	18	1	1	1	—
Burgårdens samrealskola i Göteborg..	17	1	1	—	—

I fråga om lärjungeurvalet vid de treåriga linjerna anför utredningen bland annat följande.

I praktiken har inga lärjungar intagits på minimipoäng vid de tre läroverkslinjerna. Vid de båda göteborgsläroverken var den lägsta förekommande poängen vid intagningarna 1954 18,5 (10 ämnen och ämnesgrenar), vid hälsingborgsläroverket 20. Erfarenheterna av lärjungeurvalet och lärjungarnas studieintresse har hittills varit goda.

De i folkskolan inbyggda realskollinjerna är något lättare tillgängliga. Endast vid handelslinjen i Halmstad har poängtröskeln på grund av utrymmesbrist varit något högre än som avsetts, hösten 1954 17,5 poäng. Den teoretiska linjen i Lund synes ha dragit till sig ett någorlunda gott lärjungematerial, medan erfarenheterna i Halmstad är ogynnsammare särskilt ifråga om den tekniska linjen.

Betygsfördelningen i klass 4 för vissa lärjungegrupper inom överlärardistrikt tillhörande 1947 års försöksverksamhet i Stockholm framgår av följande uppgifter.

Lärjungegrupp	Medelpoäng i klass 4			
	samtliga nio ämnen och ämnesgrenar; årskull		ämnesgrenarna tal- och läsövningar, skrivning och språk- lära samt tillämpad räkning; årskull	
	1947	1948	1947	1948
1. Lärjungar, som gick till högre skolor	16,8	17,5	5,7	6,0
2. Lärjungar, som senare gick till teor. linje	14,2	14,6	4,9	5,0
3. Lärjungar, som senare gick till praktisk linje ..	11,1	11,0	3,7	3,8
4. Lärjungar i »vanlig klass»	9,7	9,9	3,2	3,4

De lärjungar i första årskullen i Stockholm, som övergick till den teoretiska linjen, hade vårterminen i klass 6 i medeltal 17,9 poäng (10 ämnen), medan de som övergick till den praktiska linjen i medeltal hade 12,2 poäng. Folkskoledirektionen uttalar, att den tillämpade minimipoängen synes väl avvägd och att studieintresset i allmänhet varit mycket stort.

Utredningen redogör vidare för arbetsförhållandena inom de treåriga linjerna och anför därvid bland annat följande.

Skolöverstyrelsen har fastställt särskilda tim- och kursplaner för treåriga teoretiska realskollinjer med timsummor, som är något högre än motsvarande summa för den fyraåriga linjens tre högsta klasser.

Undervisningsmetoderna vid de treåriga linjerna skiljer sig icke från dem som brukas på läroverkens vanliga realskollinjer. Där emot har det ansetts önskvärt, att lärjungarna har tillgång till läxhjälp. I Stockholm har sådan varit organiserad såväl i klasserna 5 och 6 som på högstadiet. Företrädesvis har det gällt språk och matematik. Jämväl i Lund anordnas läxhjälp två timmar dagligen måndag—fredag under terminen, och i Halmstad, där man överväger att införa samma arrangemang, har tillsvidare hemuppgifterna i största möjliga omfattning begränsats.

Vad angår lärjungarnas arbetsbelastning har överlärarna i Stockholm genomgående förklarat, att den varken av lärjungarna själva eller lärarna anses för stor. Även i Lund har undervisningsplanen för den teoretiska linjen kunnat följas, utan att lärjungarna alltför mycket behövt anstränga sig; däremot har rapporterats, att handelsämnena på den praktiska linjen, i synnerhet stenografien, tar mycken tid i anspråk.

Arbetsbelastningen vid läroverkslinjerna betecknas av rektorerna som relativt sträng men ingalunda orimlig för det slag av lärjungar, som bör rekrytera linjerna.

Vid jämförelse med de treåriga läroverkslinjerna observerar man starkare förtidsavgång inom 1947 års försöksverksamhet. Ett betydande antal lärjungar har övergått till den praktiska linjen eller avbrutit studierna sedan skolplikten fullgjorts. Däremot har avgången till gymnasiet varit obetydlig.

Av de inbyggda linjerna har endast 1947 års försöksverksamhet hittills fört fram abiturienter till realexamen.

Utredningen har genom en särskild expert gjort en grundlig analys av studieresultaten vid 1947 års skolor i Stockholm och jämfört dem med motsvarande resultat vid fyraåriga realskolelinjer i Stockholm. Materialet från 1947 års skolor omfattar inemot 800 lärjungar, som under åren 1949—52 mottagits i klass 7 och som normalt skulle ha varit framme vid realexamen vårterminen 1955 eller tidigare. Detta material har av utredningen ansetts vara någorlunda tillräckligt som underlag för en statistisk bearbetning. Vid sina jämförelser har utredningen utgått från att endast lärjungar med samma betygssumma i folkskolans klass 6 rättvisligen kan jämföras med varandra. Bedömningen av examensresultaten har icke grundats uteslutande på de av lärarna satta betygen utan också på de omdömen, som avgivits av skolöverstyrelsens eftergranskare. Utredningen sammanfattar på följande sätt resultaten av sin undersökning.

Det resultat vi kommit till skulle kunna formuleras så, att de treåriga realskolorna i 1947 års försöksverksamhet lyckats på tre år föra fram till målet en minst lika stor del av intagningskontingenten som de fyraåriga realskolorna kunnat föra fram på fyra år, men att kunskapsnivån i skrivningsämnena kvalitativt är något lägre i den treåriga realskolan. Skillnaden understiger enligt lärarnas bedömning skillnaden mellan **Ba** och **B** i ett av de fyra skrivämnena men motsvarar enligt eftergranskarna skillnaden mellan **Ba** och **B** i ett eller högst två av ämnena.

Vi måste dock eftertryckligt framhålla, att vår undersökning icke innebär någon exakt värdesättning av de jämförda skolformerna. Vårt material har varit bra litet, vi har inte heller kunnat ta hänsyn till sådana omständigheter som klassernas storlek, arbetsbördan under studietiden, den organiserade läxhjälpen, lärjungarnas ålder i realexamen eller olikheter i avseende på lärarnas utbildning och erfarenhet av undervisning på realskolestadiet; några av dessa faktorer torde ha verkat till den treåriga realskolans fördel, andra till den fyraårigas. Vi har också måst avstå från att följa de olika lärjungegrupperna på gymnasiet, då det ännu är för få, som övergått dit från 1947 års skolor, och ännu färre, som avslutat sina gymnasialstudier. Enligt vår uppfattning saknas dock för närvarande anledning antaga, att en fullständigare statistisk undersökning skulle ha givit ett väsentligt annorlunda utslag.

Skolutredningens och våra undersökningar tycks leda till resultatet, att i genomsnitt den fyraåriga linjen betygsmässigt ligger något över den femåriga och denna i sin tur över den treåriga. Valet mellan dem är natur-

ligtvis icke avgjort därigenom, ens om man begränsar sig till de båda ytterligheterna: den fyraåriga och den treåriga linjen. Den fyraåriga linjen vinkar med utsikten att höja betyget i realexamensskrivningarna ett halvt betyg i ett eller två ämnen, den treåriga erbjuder ett års tidsvinst för fortsatta studier eller produktivt arbete.

Det är inte nödvändigt att här fastslå, vilket av dessa företräden som bör taxeras högst. För oss är det nog, att svaret icke är självklart. Vi har kommit till den övertygelsen, att även den treåriga realskolan under vissa betingelser på ett tillfredsställande sätt fyller sitt ändamål. Vilken form av realskola som i praktiken bör ges företräde, blir då beroende av överväganden, vari även andra faktorer än de här diskuterade spelar in.

Realskolan under övergångstiden

1. Studiegångens längd i realskolan

I betänkandets femte kapitel tar utredningen ställning till de argument för och emot en treårig studiegång i realskolan, som under utredningsarbetets gång framkommit, och framlägger därefter sina egna förslag.

Vad först angår frågan om den treåriga realskolan som grundval för gymnasiestudier uttalar utredningen som slutsats av sina överväganden, att ett system med treårig realskola som huvudform bör vara fullt funktionsdugligt som förberedelse för gymnasiestudier. Till samma slutsats kommer utredningen i vad gäller den treåriga realskolan som underlag för verksamhet i det praktiska livet. Som en fördel med treårig realskola betonar utredningen den tidsvinst, som denna skolförhållning innebär för vissa lärjungegrupper.

Vad angår förhållandet folkskola—realskola finner utredningen, att skillnaden i det sätt, på vilket barnen vid 11 och vid 13 års ålder reagerar inför övergången till realskolan, icke synes vara så betydande, att den kan fälla avgörandet i den aktuella organisationsfrågan men att de skadeverkningar i form av forcering och betygsjakt i övergångsklasserna, som kan påvisas i synnerhet på större orter, ändock är ett viktigt argument i diskussionen om realskolans organisation. Det är inte i och för sig något starkt argument för femårig eller fyraårig eller treårig realskola, säger utredningen, men det ger ett bestämt stöd för den organisation, som är mest ägnad att förbättra platstillgången i den högre skolan och därmed dämpa konkurrensen vid intagningarna.

Utredningen framhåller vidare, att den treåriga realskolan möjliggör en bättre organisation av arbetet i folkskolan. Anknytes realskolan till folkskolans sjätte klass, kan klasserna i folkskolan sammanhållas under samma lärare och med i huvudsak oförändrad lärjungeuppsättning under tre hela år, arbetet bedrivs i lugnare tempo och betygsjakten inför övergången till den högre skolan hållas inom rimligare gränser. För denna

senare anknytning talar också sociala skäl, bland annat önskvärdheten av att valet av utbildningsväg träffas vid en tidpunkt, då lärjungarnas fallenhet för studier kan bedömas säkrare än i 11-årsåldern.

Lärarbristen utesluter enligt utredningens mening möjligheten att alltjämt begagna akademiskt utbildad arbetskraft i de lägre klasserna av den nuvarande realskolan. Däremot ger den icke någon entydig anvisning i valet mellan direktivens båda alternativ, den treåriga realskolan och den äldre organisationen, kompletterad med tjugutredjegradstjänster.

I den mån svårigheter uppstår att anskaffa det antal tjugutredjegrads-lärare, som ansetts erforderligt för den nuvarande organisationens bibehållande, vinner det konkurrerande alternativet med dess treåriga realskola i slagkraft. Perspektivet förskjutes ytterligare till förmån för alternativet treårig realskola, om det gäller att skapa betingelser för en ännu starkare kvantitativ utveckling av den högre skolan.

Enligt vad som framkommit vid utredningens enkäter skulle lokal-svårigheterna vara det ojämförligt svåraste hindret för realskolans expansion.

Den treåriga realskolan erbjuder det mest lokalbesparande alternativet. Ersätts den fyraåriga studiegången med en treårig, skulle uppenbarligen vid oförändrat antal paralleller en betydande lokalbesparing komma till stånd.

Även utbytet av femårig realskola mot treårig torde dock medföra vissa lokalbesparingar. En del av lärjungarna i realskolan intas från högre klass i folkskolan än normalt. Om man bortser från inträdessökande privatskolelever, hade år 1954 22,2 procent av de i klass 1⁵ utan prövning intagna genomgått klass 5, medan endast 10,5 procent av de i klass 1⁴ utan prövning intagna hade genomgått klass 7. Folkskolan måste hålla lokaler för denna maskerade kvarsittning. En lokalbesparing torde också bli möjlig, där folkskolan arbetar med klasser, som inte är fullsatta. På landsbygden är detta ofta nödvändigt på grund av bebyggelseförhållandena. En del lärjungar, som nu avgår till högre skola, skulle därför kunna kvarstanna i hembygdens skolor utan att antalet läraravdelningar behöver ökas.

Den för utredningen centrala frågan är emellertid icke de vinster ur investeringssynpunkt, som kunde göras vid oförändrat antal paralleller på realskolestadiet utan fastmer, huruvida man kan öka platstillgången genom att omdisponera lokalbeståndet. Verkningarna av en övergång till systemet treårig realskola ter sig från denna synpunkt rätt olika, allteftersom jämförelsen gäller fyraårig eller femårig realskola. Utredningen anför följande.

Omorganisationen av den fyraåriga realskolan till treårig medför en ökning av platstillgången, som varierar lokalt och temporärt men vid oförändrat lokalbestånd någorlunda kan karakteriseras genom förhållandet 4:3. Samtidigt inträder en lättnad för folkskolan,

enär ökningen av antalet platser i realskolan innebär en avlastning för folkskolans klass 7 och även för klass 8, där sådan finnes.

En ändring av den fyraåriga realskolan till treårig är dock intet snabbt verkande medel. Den omedelbara effekten blir endast, att samma antal lärjungar som förut mottas för treårig i stället för fyraårig utbildning. Först tre år efter det omorganisationen påbörjats, försvinner klass 4, motsvarande antal klassrum blir lediga och intagningen kan ökas. För att vinst i kapacitet skall kunna göras tidigare än efter tre år, måste överenskommelse med folkskolan träffas om tillfällig disposition i en eller annan form av de klassrum, som kan bli lediga där genom ökad intagning av lärjungar i realskolan.

Behovet av akademiskt utbildad lärarkraft är givetvis i längden nära proportionellt med antalet linjer. Första året skulle emellertid en avsevärd ökning av behovet av dylika lärare uppstå, utan att intagningskapaciteten då förbättrades, eftersom klass 1⁴, som normalt sysselsätter tjugutreor, ersätts med klass 1³, som normalt sysselsätter akademici.

Om ett läroverk med femårig realskola, som omorganiseras till treårig, även efter omorganisationen får disponera alla sina klassrum, blir en kapacitetsförhöjning möjlig, som i stort sett torde kunna karakteriseras genom förhållandet 5:3. Utredningen anser visserligen, att avdelningar av klass 1³ första året endast bör komma till stånd i mindre omfattning, men organisatoriskt möter det intet hinder att, om man så önskar, redan första året upprätta några avdelningar av klass 1³ för lärjungar, som eljest hade varit hänvisade till folkskolans klass 7. Intet lokaltillskott för skolorganisationen i dess helhet behövs första året — förutsatt att tillfälligt ledigblivna klassrum i läroverket får utnyttjas för folkskolans behov — och om skolplikten är åttaårig icke heller andra året, men sedan erfordras en utvidgning av folkskolans lokaler, i mån som de ledigblivna klassrummen i läroverket måste disponeras för realskolans högre klasser. Det ökade lokalbehovet för folkskolan beror ytterst på att denna skola får mottaga ett större tillskott av lärjungar i klasserna 5 och 6 (genom att den lägre anknytningen till realskolan slopas) än som motsvarar den avlastning av klasserna 7 och 8, som kan förväntas som en följd av ökad platstillgång i realskolan. Ökningen av lokalbehovet blir större, om skolplikten blott är sjuårig, än om den är åttaårig.

Besparingar i akademiskt utbildad lärarkraft kommer att göras i samband med omorganisationen, endast i den mån sådana lärare vid tidpunkten för omorganisationen fortfarande tjänstgör i de båda lägsta klasserna. Huvudskillnaden är av annat slag. Vid en ökning av antalet paralleller genom upprättande av treåriga linjer, skulle de relativt begränsade byggnadsföretag, som blir behövliga, falla inom folkskolans ram och stödjas med statsbidrag, medan en lika stor ökning av antalet paralleller av femårig realskola skulle leda till relativt större byggnadsföretag vid de högre skolorna — för närvarande utan statsbidrag — och samtidigt till en lokalbesparing för folkskolan. Systemet treårig realskola i stället för femårig kan omedelbart praktiseras, ger en kapacitetsförbättring redan första året och medger ett uppskov på ett par år med lokalfrågornas lösning, medan en utvidgning med bibehållande av systemet femårig realskola vanligen förutsätter, att lokalfrågorna löses först. Många av de högre skolorna är dessutom redan nu så stora, att de ej kan utvidgas utan stora svårigheter.

Utredningen framhåller, att de nyss återgivna resonemangen är schematiska och endast avsedda att ge en föreställning om problem, som kan väntas uppstå i samband med omorganisationen. Verkligheten varierar långt mera.

I praktiken torde de ledigblivande lokalerna vid de högre skolorna enligt utredningens mening delvis komma att utfyllas med elever i samma ålder som lärjungarna i folkskolans högsta klasser, delvis med ungdom i högre åldersklasser (gymnasiet, klass 3³, i distrikt med sjuårig skolplikt även klass 2³). Mottagandet i högre skolor av den förra gruppen skulle innebära en avlastning för folkskolan, som delvis — men icke helt — kunde kompensera den ökade belastningen genom övertagandet av klasserna 1⁵ och 2⁵. Den senare gruppen måste däremot nödvändigtvis innebära en ökning av totalbelastningen på skolorganisationen. På vissa orter torde detta komma att vålla kännbara svårigheter.

Även om den samlade ökningen i platstillgången av anförda orsaker blir lägre än som anges genom bråken $4/3$ och $5/3$, anser utredningen, att vinsten i utbildningsplatser på många orter genom övergång till treårig realskola kommer att bli högst avsevärd.

Utredningen understryker, att det som tillspetsar situationen just nu är de stora årskullarnas krav, och uttalar, att den i detta läge icke längre kan tveka att tillgripa det hjälpmedel, som synes effektivast: den treåriga realskolan. Nödlösningar på den nuvarande organisationens grund synes utredningen otillräckliga.

En allmän övergång till treårig realskola med kort frist skulle, framhåller utredningen, medföra betydande fördelar. Det skulle göra skol-systemet överskådligt för allmänheten, enkannerligen målsmännen, det skulle spara en mängd administrativt arbete och ge klar sikt i planeringsfrågorna; genomförandet av enhetsskolesystemet skulle slutligen i organisatoriskt avseende förenklas.

Emellertid talar enligt utredningens mening vissa skäl för bibehållande av den nuvarande organisationen i viss utsträckning. Det finns platser, där den nuvarande organisationen är tillräcklig eller med blygsamma provisorier kan göras tillräcklig. Det är vidare med hänsyn till 1950 års giv i skolfrågan önskvärt, att den äldre organisationen bevaras i den utsträckning, som erfordras för jämförelser beträffande arbetsförhållanden och arbetsresultat, i den mån sådana är möjliga. En mindre radikal lösning vore från dessa synpunkter önskvärd, och ökat utrymme kunde på samma gång beredas för kommunernas bestämmanderätt.

Skall en effektiv kommunal planering för de stora årskullarna komma till stånd på den högre skolans område, måste dock enligt utredningens bestämda mening byggnadsbidrag medges även för högre skolor enligt bestämmelser, som i huvudsak anknyter till de för folkskolebyggnader gällande. Om dylika byggnadsbidrag införes, bör en livligare kom-

munal aktivitet på den högre skolans område kunna förväntas, i främsta rummet med syfte att få till stånd tre- eller fyraåriga kommunala realskolor. Trycket på den äldre realskoleorganisationen lättas därigenom, och riskerna för en alltför snäv begränsning av utbildningstillfällena genom den äldre organisationens bibehållande minskas. Utredningen anser sig under denna förutsättning kunna tillstyrka en anordning av realskolan under övergångstiden, som smidigare fogar sig efter lokala förutsättningar.

Utredningens huvudförslag, alternativ A, är sålunda, att statsbidrag till byggnadsföretag skall medges även för högre skolor och att realskolan skall organiseras med treårig lärogång, byggd på sjätte klassen av folkskola med undervisning i engelska i femte och sjätte klasserna; dock att nuvarande organisation med femårig och fyraårig lärogång under övergångstiden före enhetsskolans genomförande skall kunna i viss utsträckning bibehållas.

Om däremot förslaget om byggnadsbidrag icke förverkligas, räknar utredningen med såsom ett alternativ B att den treåriga realskolan genom författningsföreskrifter allmänt genomföres i den utsträckning bibehållandet av fyraåriga linjer icke påkallas med hänsyn till lärjungar, som icke har erforderliga förkunskaper i engelska, eller på grund av andra särskilda omständigheter.

Vad i de två alternativen föreslagits beträffande femåriga, fyraåriga och treåriga realskollinjer gäller i tillämpliga delar även i fråga om motsvarande linjer vid kommunala flickskolor: sjuåriga, sexåriga och femåriga.

I fråga om de båda alternativen inhämtas av propositionen följande.

Alternativ A. För varje skoldistrikt bör utarbetas en organisationsplan, upptagande de statliga och kommunala skolor, som skall vara verksamma inom kommunen ävensom de stora dragen av deras organisation. I fråga om realskolorna föreslår utredningen, att under de närmaste åren vissa normaltyper av organisationsplaner fastställs.

1. På några av de orter, där för närvarande såväl fyra- som femårig realskola är inrättad, kommer måhända skolstyrelsen¹⁾ till uppfattningen, att nuvarande realskoleorganisation kan och tillsvidare bör bibehållas. Antalet avvisade inträdessökande är kanske icke större än att platstillgången kan anses tillräcklig eller åtminstone blir det, i fall kommunens samtliga för skoländamål avsedda lokaltillgångar fullt effektivt utnyttjas. Olägenheterna för folkskolans del i form av klassupplösningar m. m. är måhända icke heller större än att de kan bäras. Hinder bör då icke möta för kommunen att bibehålla existerande realskoleorganisation, intill dess övergång till enhetsskolesystemet skall ske.

2. Även på orter, där realskolan för närvarande är fyraårig, kan skolstyrelsens prövning tänkas utmynna i ett förslag om organisationens bibehållande. Måhända finnes på orten endast en enkellinjig fyraårig realskola och undervisningen i engelska på folkskolans mellanstadium har ännu icke i tillräcklig utsträckning genomförts i trakten. Måhända skulle övergång

¹ Utredningen åsyftar här den av skolstyrelseutredningen i dess betänkande SOU 1955:31 föreslagna, för olika skolformer gemensamma skolstyrelsen.

till treårig realskola göra det omöjligt att få läroämnena företrädna av fackutbildade lärare. Måhända påverkar också den fyraåriga realskolans förtjänster i andra avseenden styrelsens beslut. I många fall bör en på sådana grunder utarbetad organisationsplan utan betänkligheter kunna godtagas.

3. På de många orter, där antalet avvisade är stort och lokalbristen besvärande, återstår det för styrelsen endast att föreslå inrättandet av treårig realskola, kompletterad med nödigt antal fyraåriga linjer alltefter ortens förhållanden och samtidigt en indragning av den femåriga realskolans lägsta klasser.

4. Ett blandsystem av fyra- och treåriga linjer kan även uppkomma på orter, som tidigare endast haft fyraårig realskola, om denna kompletteras med treåriga linjer.

Vissa anvisningar om linjernas användning torde böra utfärdas av skolöverstyrelsen.

En organisation, som enligt utredningens mening måste undvikas, är kombinationen av treåriga och femåriga linjer. Vid en dylik måste man nämligen räkna med att »högpoängarna» går till den femåriga linjen medan den treåriga får nöja sig med ett svagare elevmaterial. Den sistnämnda linjen kan väntas lätt råka i vanrykte med påföljd att den skärpta konkurrensen om platserna i den femåriga realskolan kvarstår.

En organisation, som upptar såväl femåriga som treåriga linjer, bör enligt utredningens mening endast förekomma i de sällsynta fall, där starkare konkurrens mellan linjerna i rekryteringshänseende icke är att vänta exempelvis av geografiska skäl. Bortsett från dessa undantagsfall bör den femåriga realskolan avskaffas på alla de orter, där nu fem- och treåriga linjer arbetar parallellt med varandra.

Enligt hittillsvarande praxis har statsmakternas beslut om upprättande av en realskola brukat innefatta beslut jämväl i fråga om dess linjeorganisation. Härutinnan bör nu enligt utredningens åsikt ändring ske: medgivande av riksdagen bör utverkas att utan dess hörande inrätta treåriga linjer i stället för fyraåriga och femåriga i de läroverkskommuner, där sådant på grund av ortsförhållandena befinner påkallat. I den mån den äldre organisationen bibehålls, bör däremot riksdagens beslut fortfarande gälla.

I några få fall upptar gällande organisationsplan för ett läroverk enbart femåriga linjer. I vissa fall torde det vara önskvärt, att vid övergång till treårig realskola en och annan fyraårig linje inrättas vid ett sådant läroverk, vare sig med hänsyn till inträdessökande, som inte läst engelska, eller av andra skäl. Riksdagens medgivande till behövligen anordningar av detta slag synes jämväl böra inhämtas.

Vid det slutliga fastställandet av organisationsplanen bör bland annat iakttagas, att organisationen icke får försvåra eller försena en framtida övergång till enhetsskolan eller leda till en mindre ändamålsenlig planläggning av erforderliga byggnadsföretag.

Handläggningen av organisationsfrågorna föreslås i övrigt ske enligt följande riktlinjer.

Förslag till organisationsplan bör utarbetas av den av skolstyrelseutredningen föreslagna gemensamma skolstyrelsen. Formlig föreskrift torde — möjligen med undantag för de största skoldistrikten — böra meddelas om att vederbörande rektor skall höras och kollegiet beredas tillfälle att avge yttrande.

Om mellaninstanser för skolväsendet kommer till stånd i anslutning till förslag, som skolstyrelseutredningen därom framställt, torde organisationsplanerna närmast komma att gå till vederbörande mellaninstans, och denna bör äga fastställa sådan organisationsplan, som icke upptager högre allmänbildande skolor med staten eller kommunen som huvudman eller i folkskolan inbyggda realskollinjer eller innebär inrättande av enhetsskola. Upp-tar planen skolor av dessa slag, bör det åligga mellaninstansen att med eget yttrande översända planen till skolöverstyrelsen, som i regel bör ha att besluta i ärendet. Överstyrelsen förutsättes därvid ingå på en realprövning av den föreslagna organisationens lämplighet, icke minst med hänsyn till den förestående övergången till enhetsskolesystemet. Endast i ett begränsat antal fall synes frågor, som ingår i organisationsplanerna, behöva underställas Kungl. Maj:ts prövning. Så bör ske 1) om enhetsskola skall införas, oavsett om därvid någon del av den äldre organisationen skall bibehållas eller icke, 2) om kommunalt gymnasium eller annan högre kommunal skola eller i folkskolan inbyggd realskollinje skall inrättas, 3) om ändring föreslås i linjesystemet vid ett högre allmänt läroverks gymnasium eller vid ett kommunalt gymnasium, 4) om vid högre skola praktisk linje skall anordnas, 5) om skolöverstyrelsen undantagsvis finner sig kunna tillstyrka, att femåriga och treåriga linjer upprätthålls inom samma kommun samt 6) om på ort, där treårig realskola skall införas, finns statsunderstött privatläroverk med linje, som är ansluten till folkskolans fjärde klass. Har Kungl. Maj:t redan på särskild framställning meddelat beslut i här omförmälda avseenden, kan givetvis skolöverstyrelsen omedelbart fatta beslut. Är detta icke händelsen, måste ärendet i berörda delar underställas Kungl. Maj:t, innan skolöverstyrelsen fastställer organisationsplanen. Upprättande av ny statlig skola, ombildning av realskola till högre allmänt läroverk och anvisande av statsunderstöd åt kommunalt handelsgymnasium måste givetvis beslutas av riksdagen, innan därav föranledd ändring av organisationsplanen godkännes. Såsom exempel på statliga skolor, som kan ifrågakomma till upprättande, nämner utredningen försöksgymnasierna. Däremot har den utgått från att inga nya statliga realskolor kommer att upprättas.

Den av utredningen föreslagna gången för behandling av organisationsfrågorna kan icke i sin helhet tillämpas, förrän de gemensamma styrelserna trätt i funktion och mellaninstanserna inrättats. Intill dess måste real-skolestadiets organisationsfrågor handläggas i nu gällande ordning. I stället för de gemensamma styrelserna torde lokala samarbetsnämnder lämpligen kunna förbereda organisationsförslagen efter av skolöverstyrelsen uppdragna riktlinjer (Aktuellt 1954 s. 272). Om efter sådan utredning kommunen önskar ändring i realskolans nuvarande linjeorganisation, exempelvis från och med läsåret 1956/57, har vederbörande kommunalrepresentation att inge förslag därom till skolöverstyrelsen, som med eget utlåtande överlämnar frågan till Kungl. Maj:ts avgörande. Självfallet bör även under tiden före de gemensamma styrelsernas tillkomst friställda lokaler inom en skolf orm i mån av behov utnyttjas för andra skolformer.

I vad mån organisationsplanens innehåll skall påverka de till privatläroverk utgående statsbidragen måste bedömas från fall till fall. Om i en kommun statsläroverkens femåriga linjer och den kommunala flickskolans sjuåriga linjer ersätts med tre- resp. femåriga, är det naturligt, att statsbidrag i regel icke heller utgår för klasser vid privatläroverken, som motsvarar 1⁵ och 1⁷, 2⁵ och 2⁷. Somliga privatläroverk intar emellertid en fri-

stående ställning i förhållande till ortens skolväsen i övrigt. Särskilt gäller detta internatläroverken. När skolöverstyrelsen till Kungl. Maj:ts prövning överlämnar organisationsplan för kommun, vari finnes statsunderstött privatläroverk med till folkskolans fjärde klass ansluten linje, synes överstyrelsen böra uttala sig om läroverkets ställning i ortens skolväsen. Därvid bör överstyrelsen, om den finner, att statsbidrag efter omorganisationen icke bör utgå för vissa klasser vid läroverket, framställa de förslag, som föranleds av det resultat, vartill ämbetsverket sålunda kommit.

Alternativ B. Utredningen har intet att erinra mot att även i detta fall bestämmelser om de högre skolornas organisation i sinom tid intas i de lokala organisationsplanerna, men organisationen kunde i detta fall utan egentlig olägenhet lika väl fastställas av skolöverstyrelsen efter hörande i erforderlig utsträckning av vederbörande lokala instanser. Frågor om upprättande av nya skolor, inbyggda linjer, praktiska linjer m. m. skulle avgöras i nu gällande ordning. Därest i något fall — exempelvis vid ett internatläroverk — nuvarande organisation ansåges böra bibehållas, finge det ankomma på vederbörande styrelse att därom ansöka hos Kungl. Maj:t, som skulle äga bifalla ansökningen, därest tillräckliga skäl anförts för undantag.

I fråga om genomförandet framhåller utredningen, att på orter med femårig realskola treåriga linjer i regel bör upprättas först tredje året, sedan intagningen i klass 1⁵ första året upphört. Lärjunge, som dessförinnan önskar treårig studiegång i realskolan, kan dock mottas i klass 2⁴, om han har erforderliga betygskvalifikationer. Med hänsyn till att på vissa orter tillgången till platser i realskolan varit så knapp, att även lärjungar med ganska god studiebegåvning måst avvisas och på grund av svårigheterna med lärarnas omplacering vill utredningen icke motsätta sig, att även de båda första åren treåriga linjer upprättas i den utsträckning, som den beslutande instansen, Kungl. Maj:t eller skolöverstyrelsen, finner lämplig.

På orter, där endast fyraåriga linjer för närvarande förekommer, möter intet hinder att omedelbart övergå till treårig realskola i hela den utsträckning, som med hänsyn till ortens förhållanden anses lämplig. Tvärtom är det i sådana fall önskvärt, att omorganisationen genomföres i ett snabbt tempo, så att man icke alltför länge behöver vänta på den lokalbesparing, som står att vinna genom övergång till treårig studiegång i realskolan.

I fråga om de i folkskolan inbyggda realskollinjerna uttalar utredningen, att dessa i viss mån bryter mot folkskolans traditioner och att förutsättningarna för en sammansmältning av hela skolorganisationen för realskolestadiet till en organisatorisk enhet föreligger först i samband med enhetsskolans genomförande. Bäst är förutsättningarna, om de teoretiska linjerna balanseras genom väl utvecklade examensfria praktiska linjer. De lokala förhållandena är emellertid så skiftande, att utredningen icke anser det lämpligt, att de inbyggda linjerna under övergångstiden vare sig förbjuds eller påbjuds.

Därest utredningens förslag om byggnadsbidrag för högre skolor genomföres, anses inbyggandet i folkskolan av examenslinjer kunna begränsas till de skoldistrikt, där dylika linjer redan medgivits. Där det för närvarande

finns femåriga inbyggda linjer i folkskolan, i seminariernas övningsskolor eller i de kommunala flickskolorna, bör omorganisation till treåriga — eller undantagsvis fyraåriga — linjer företagas, när så sker med den femåriga realskolan vid ortens allmänna läroverk.

Om byggnadsbidrag icke medges för de högre skolorna, torde det icke kunna undvikas, att realskolans utvidgningsbehov i relativt stor utsträckning täckes genom inbyggande av realskollinjer i folkskolan.

. Då de inbyggda linjerna liksom folkskoleväsendet i allmänhet i princip är avsett endast för skoldistriktets egna barn, måste det tillses, att landsbygdens barn icke kommer i försämrat läge genom upprättandet av inbyggda linjer.

2. Folkskolan som grundval för en treårig realskola

Utredningen framhåller, att det föreligger vissa skillnader mellan å ena sidan en lärogång, som omfattar folkskolans femte och sjätte klasser och en på dem byggd treårig realskola, och å andra sidan en femårig realskola, byggd på folkskolans fjärde klass. Dessa skillnader påverkar folkskolans förmåga att i klass 5 och 6 ge det underlag, som den treåriga realskolan kräver, och utredningen framlägger därför förslag till vissa åtgärder, som skulle göra folkskolan stabilare som grund för en treårig realskola. På samma gång skulle dessa åtgärder innebära en värdefull standardhöjning för folkskolan i dess helhet.

För att öka effektiviteten av undervisningen i *engelska* och *matematik* föreslår utredningen *förstärkningsanordningar i klasserna 5 och 6*. Alltefter lokala förhållanden kan dessa utformas på olika sätt.

För skolor med två eller flera parallellavdelningar av samma klass föreslår utredningen en partiell differentiering av lärjungarna efter deras studieförutsättningar på det sätt skolkommissionen tidigare föreslagit beträffande ämnet engelska. Medan lärjungarna i flertalet ämnen följer klassens gemensamma undervisning, föreslås i engelska och matematik ett visst utbyte av lärjungar kunna ske mellan parallella klasser, så att jämnare undervisningsavdelningar erhålles. Anordningen benämnes av utredningen »nivågruppering». Utredningen understryker, att en sådan gruppering icke kan tagas till intäkt för en allmän begåvningsuppdelning av eleverna i klasserna 5 och 6. Anordningen medför ej några ökade kostnader. En lämplig tidpunkt för omgrupperingen av eleverna i engelska finner utredningen vara efter höstterminen i femte klassen.

Vid B-skolor och enkla A-skolor kan en förstärkningsanordning av detta slag ej ifrågakomma. En delning av klassen i två mindre undervisningsavdelningar är däremot ofta möjlig under en eller annan timme. Utredningen föreslår, att — i viss analogi med förhållandena inom enhetsskolan — läraravdelning vid skola, som bildar underlag för treårig realskola, skall få uppdelas i två undervisningsavdelningar. Uppdelning bör medges beträf-

fande engelska under två veckotimmar i femte och två i sjätte klass och i fråga om matematik under en veckotimme i sjätte klass. Rätten till uppdelning bör för båda ämnena inträda, när lärjungeantalet överstiger 20. Med en sådan uppdelning av klasserna under viss del av undervisningen skulle möjlighet skapas att åt de elever, som kan väntas ha förutsättningar att övergå till den treåriga realskolan, ge en överkurs i ämnet («partiell nivågruppering»).

Då svårigheter att samordna läsordningarna med skolskjutsarna och nödvändigheten att undvika alltför långa väntetider för eleverna på många håll kan väntas förhindra utnyttjandet av de föreslagna delningsmöjligheterna, föreslår utredningen, att extra skolskjuts i skälig utsträckning skall få anordnas för att möjliggöra delningen, i synnerhet om skolskjutsen är önskvärd även ur andra synpunkter.

Utredningen anser, att som alternativ till den partiella nivågrupperingen möjlighet bör finnas att, där så befinner lämpligt, i stället anordna speciell stödundervisning åt vissa lärjungar, antingen i form av läxhjälp eller i form av trimning för en överkurs i ämnet. Det bör stå skoldistrikt fritt att välja mellan dessa olika former av förstärkningsanordningar inom ramen för den kostnad, som uppdelningen av läraravdelningen i grupper skulle betinga. Dessa andra former av förstärkning bör dock närmare preciseras och i varje särskilt fall underställas statens folkskolinspektör för prövning och godkännande. Antalet lärjungar i grupp, som erhåller läxhjälp eller speciell trimning, bör inte understiga fem, om statsbidrag skall kunna erhållas för anordningen.

Utöver de nämnda tre formerna av förstärkningsanordningar har utredningen vissa ytterligare förslag till effektivisering av undervisningen. I engelska anses sålunda effektiva B-skolemetoder böra utexperimenteras och sammanfattas i en handledning att tillställas lärarna i sådana skolor, där differentiering ej kan införas. Skolbibliotek och klassbibliotek bör vidare — med anlitande av ordinarie biblioteksanslag — förses med lämpligt urval av bredvidläsningsböcker i engelska.

Utredningen förutsätter, att under föreliggande omständigheter standardprov kommer att anordnas även i engelska på samma sätt som sker i modersmålet och matematik.

Utredningen har icke ansett sig böra föreslå någon form av nivågruppering i det för klasslärarens arbete centrala modersmålsämnet men påpekar, att i detta ämne rätt mycket bör kunna vinnas genom en starkare inriktning av undervisningen på fasta bestående kunskaper i ämnets väsentliga delar. Skolöverstyrelsen bör i samband med införandet av treårig realskola tillse, att de metodiska anvisningarna ger ett gott stöd för strävandena att samla undervisningen i modersmålet kring givande och väsentliga moment.

Åtskilliga år framåt måste det finnas skolor, som inte kan anordna någon undervisning alls i engelska, sådana som är hänvisade till radioundervisning och sådana som inte kan utnyttja vissa erbjudna förmåner. Konsekvenserna härav för lärjungarnas del kan enligt utredningens uppfattning, om det gäller mindre skillnader, utjämnas genom anvisningar för betygsättningen. Är skillnaderna mera betydande, torde enda möjligheten vara att hänvisa de lärjungar, som erhållit en svagare underbyggnad, till realskolans fyraåriga linjer.

Realskoleutredningen framlägger även förslag i fråga om lärarkompetensen och behörighetskurserna för undervisning i engelska.

Utredningen föreslår, att tjänster i lönegraden Ce 23 skall kunna inrättas jämväl i folkskolan för lärare, som i tentamen för filosofisk ämbetsexamen erhållit minst en betygsenhet i engelska språket och i övrigt är behöriga för ordinarie folkskollärartjänst i 23 lönegraden. Utredningen beräknar, att till en början 50 dylika tjänster skall vara till fyllest.

Utredningen anser, att den på kompetensintyg grundade behörigheten att undervisa i engelska principiellt och praktiskt är otillräcklig för en undervisning i ämnet, som skall ligga till grund för vidare studier, men finner sig under rådande förhållanden tvungen att tills vidare acceptera den, i medvetande om att en bättre lösning i de flesta fall ej står att vinna.

För att förstärka denna behörighet föreslår utredningen i fråga om de särskilda behörighetskurser, som anordnas vid folkskoleseminarierna,

att för tillträde till behörighetskurs för elev på fyraårig linje skall krävas deltagande i den frivilliga undervisningen i engelska i klasserna I⁴ och II⁴ samt gott uttal och betyget Med beröm godkänd i engelska språket vid flyttning till seminariets klass III⁴, varvid förutsättes att betygsskalan vid flyttningen till sistnämnda klass skall vara densamma som i folkskolläraryxamen;

att för tillträde till behörighetskurs för elev på tvåårig linje skall fordras gott uttal och betyget Icke utan beröm godkänd i ämnet i studentexamen eller vid motsvarande provning;

att tillträde till behörighetskurs dock skall kunna medges elev med lägre betyg än nyss nämnts, om ämnesläraren finner eleven äga tillräckliga kunskaper;

att varje deltagare i behörighetskurs skall vara skyldig auskultera tio till tolv timmar i klasserna 5 och 6 och hålla en undervisningsserie på 6 å 8 timmar, eventuellt utbytt mot två kortare serier å 4 timmar;

att behörighetskursen förlängs till att omfatta jämväl vårterminen i högsta klassen och

att de nuvarande ograderade kompetensintygen ersätts med intyg omfattande vitsorden Godkänd, Med beröm godkänd och Berömlig.

Utredningen är fullt på det klara med att dess förslag till förstärkning av behörighetskurserna icke kan gå fria från kritik. Undervisningen i engelska i folkskolan har tillkommit för folkskolans egen skull och icke för realskolans, och det som hindrar dess fulla utbyggnad är bristen på kompetenta lärare. Ökade fordringar kunde försvåra rekryteringen. Utredningen föreslår därför, att de ifrågasatta ändrade bestämmelserna rörande behörighetskurserna icke skall träda i kraft förrän vid de behörighetskurser, som anordnas läsåret 1958/59, och att de höjda fordringarna för kompetensintygen följaktligen skall tillämpas först från och med år 1960.

Beträffande de på enskilt initiativ anordnade behörighetskurserna med av skolöverstyrelsen beviljad examensrätt föreslår utredningen,

att dessa kurser för att få examensrätt skall omfatta minst fem veckor (nu i regel fyra veckor) oberäknat examinationsperioden och att det skriftliga behörighetsprovet skall komma senast under tredje veckan,

att — för att möjliggöra att de muntliga och praktiska momenten får större utrymme under kursveckorna — kursarrangörerna skall uppmanas

att förvissa sig om att deltagarna på förhand inhämtat sådana kunskapsmoment, som lämpar sig för självstudier,

att för högre vitsordad kompetens viss praktisk utbildning skall fordras även av behörighetsaspiranter, som utbildas vid de privata behörighetskurserna, samt

att de nu utgående stipendierna höjes från för närvarande högst 500 kronor till högst 650 kronor.

Den föreslagna förstärkningen av de privata kurserna bör genomföras året näst efter det, då omläggningen av seminariernas behörighetskurser påbörjas.

Med hänsyn till de hittills lindrigare kraven vid behörighetsprov i engelska, finner utredningen det i hög grad angeläget att sörja för vidare utbildning åt de lärare med äldre behörighet, som nu undervisar i femte och sjätte klasserna, och att utvidga skolöverstyrelsens konsulentverksamhet till att avse även nämnda klasser.

Utredningen föreslår i detta hänseende följande.

1. Fortbildningskurser under ferierna bör anordnas i en utsträckning, som bestäms från år till år. De bör lämpligen förläggas till orter med möjlighet till internatförläggning. På varje ort synes tre till fyra tvåveckorskurser kunna anordnas efter varandra. Antalet deltagare i varje kurs bör vara högst 30, totala antalet deltagare bör beräknas till omkring 300 per år. Anslag bör beräknas under rubriken »Kurser för lärare m. fl. vid läroanstalter tillhörande folkundervisningen». För dessa kurser gällande allmänna bestämmelser bör äga tillämpning även för nu ifrågakvarande fortbildningskurser.

2. De nu anordnade stödkurserna i radio, avseende klass 5, bör utsträckas till klass 6. Dessa kurser, som avser lärare med behörighet, finansieras genom särskilt anslag till aktiebolaget radiotjänst.

3. Pedagogdagar, omfattande auskultation och konferenser, bör anordnas i regional regi på av skolöverstyrelsen utsedda läroverks- eller seminarieorter, förslagsvis på tjugu platser per år, för från gång till gång växlande folkskolor. Kursledare bör vara någon erfaren läroverks- eller seminarielärare i engelska. Reseersättning och dagtraktamente bör i förekommande fall utgå till kursdeltagarna. Till kursledare, konferensledare och auskulterade lärare bör arvode utgå.

4. Från och med budgetåret 1957/58 bör medel beräknas på skolöverstyrelsens stat för avlönande av förslagsvis fyra konsulenter, som skall vara i verksamhet hela läsåret och som — helt eller till övervägande del — skall ha till uppgift att följa arbetet i folkskolans klass 5 och 6 i engelska. Eftersom det yppat sig vissa svårigheter att tillsätta de redan befintliga konsulenttjänsterna, bör arvodet vara tillräckligt högt för att tillförsäkra konsulentverksamheten kvalificerade lärarkrafter.

De av förslagen under punkterna 1—3 föranledda anslagshöjningarna föreslås vidtagna snarast möjligt och senast från och med budgetåret 1957/58.

För upprätthållande av kontakten mellan radiotjänst och skolorna föreslås, att även radiotjänsts konsulenter i denna egenskap skall äga besöka läraravdelningar, som anmälts till stödkurserna.

Om treårig realskola införes, måste enligt utredningens mening även den kombinerade korrespondens- och radioundervisningen, så långt ske kan, anpassas efter det nya läget, åtminstone för de mera begåvade lärjungarnas del.

För detta ändamål föreslår utredningen,

att medel anvisas för anordnande — i radiotjänsts regi eller genom skolöverstyrelsen — av 2 à 3 tvåveckors sommarkurser för handledare årligen och

att radiotjänsts konsulentverksamhet, som för närvarande handhaves av 35 konsulenter, huvudsakligen läroverkslärare på olika platser i landet, utvidgas, om möjligt så, att varje skola med radioundervisning kan få ett ej alltför kort besök per år, varvid konsulenten bör i varje klass åtminstone åhöra en hel lektion, själv hålla en demonstrationslektion och ha en timmes konferens med läraren.

Utredningen anser, att förslagen om förstärkningar av undervisningen i folkskolan, om de förverkligas, bör kunna bidra till att göra undervisningen effektivare även i ämnen, för vilka utredningen av kostnadsskäl icke ansett sig kunna föreslå särskilda förstärkningsanordningar.

3. Realskolans utformning m. m.

Ehuru utredningens jämförelse mellan treårig och fyraårig realskola i Stockholm givit det knappast förutsedda resultatet, att vid lika startpoäng minst lika stor procent av lärjungarna i den treåriga som i den fyraåriga realskolan nått realskolans studiemål utan tidsförlust, finner utredningen det nödvändigt att, när den treåriga realskolan föreslås bli realskolans huvudform, noggrant undersöka, huruvida icke lättnad kan bringas lärjungarna genom komplement till organisationen i en eller annan form. Inbyggda praktiska examenslinjer, linjer ledande till särskild realexamen och fyraåriga linjer av nuvarande typ är exempel på sådana komplement. Tillhandahållandet av läxläsningshjälp och minskning av lärjungeantalet i klasserna är också åtgärder, som utredningen anser böra övervägas.

Utredningen föreslår, att läroverkens inbyggda praktiska examenslinjer fortfarande skall vara tvååriga men att skolöverstyrelsen skall bemyndigas medgiva, att i klasserna 1³, 2⁴ och 3⁵ vid allmänna läroverk (och kommunala realskolor) med handelslinje ämnet slöjd helt och hållet eller delvis ersätts med maskinskrivning och på samma sätt vid läroverk med teknisk linje manlig slöjd med verkstadsarbete och teckning med ritteknik. Vid lärjungars flyttning till nästa klass bör de praktiska läroämnena maskinskrivning, verkstadsarbete och ritteknik räknas som övningsämnen, oaktat lärarna avlönas efter samma grunder som vid undervisningen i dessa ämnen i närmast följande klasser. I vad mån liknande

anordningar bör vidtagas på de sällan förekommande hushålls- och jordbrukstekniska linjerna anses böra få ankomma på Kungl. Maj:ts prövning från fall till fall.

I den inbjudan till försöksverksamhet, som skolöverstyrelsen i oktober 1950 lät utgå till skolorna, tog överstyrelsen upp frågan, hur realskolan skulle kunna sättas i stånd att bättre taga vård om samtliga lärjungar, som där vinner inträde, och avpassa utbildningen efter lärjungarnas förutsättningar. Överstyrelsen framförde där tanken på en särskild realexamen för sådana lärjungar, som önskade utbyta två eller högst tre teoretiska ämnen mot praktiska ämnen; den vanliga realexamen komme då att förbehållas de för teoretiska studier bättre rustade eller mer intresserade lärjungarna.

Utredningen framhåller, att försöken med särskild realexamen tillkommit på grund av behov, som framträtt inom nuvarande skolorganisation med dess fem- och fyraåriga linjer. Förr i tiden kunde skolan inte göra så mycket för de lärjungar, som hade utpräglade svårigheter med skrivningsämnena. Denna skolans begränsning har emellertid, betonar utredningen, börjat kännas alltmer otillfredsställande. Allmänt erkännes numera, att även de högre skolorna har ett ansvar för de lärjungar de mottagit, även för dem som har svårigheter att uppfylla det som skolan traditionellt brukat begära.

Utredningen anser, att anordningen med särskild realexamen nu passerat experimentstadiet. Enligt utredningens mening är den väl behövlig redan inom den nuvarande organisationen med dess fyra- och femåriga linjer, såvida icke intagningspoängen höjes mer än utredningen kan tillstyrka. Införandet av särskild realexamen till allmänna bruk bör ses som en fristående reform, vilken inte står i omedelbart sammanhang med införandet av treårig realskola. Den bör, så snart omständigheterna det medger, genomföras, även där den äldre realskoleorganisationen bibehålles. Behovet av särskild realexamen anses icke mindre komma att göra sig gällande inom den treåriga realskolan. Fastmer anser utredningen, att om anordningar för särskild realexamen icke överallt kan träffas, skolor med treårig linje bör äga företräde.

Differentieringen för särskild realexamen bör liksom hittills omfatta de två högsta klasserna. Villkoren för tillträde till särskild linje bör sättas lägre än vad som normalt kräves för flyttning till näst högsta klassen. Lärjungar, som icke flyttats eller icke önskar begagna tillfället att övergå till särskild linje, kan som kvarsittare tillbringa ett andra år i klass 1³. Vid läroverk, där fyraårig linje finnes, bör dock rektor äga i mån av utrymme överföra sådana lärjungar till motsvarande klass av den fyraåriga realskolan (klass 2¹).

Om särskild realexamen allmänt genomföres skulle detta, enligt utredningens beräkningar, medföra en ökning av undervisningen i teoretiska läroämnen vid allmänna läroverk och kommunala realskolor motsvarande

omkring 100 heltidstjänster, vartill kommer undervisning i andra ämnen motsvarande omkring 45 tjänster. Utredningen räknar därvid med att anslag för särskild undervisning ej anvisas ett läroverk, om antalet lärjungar, som anmäler sig till linjen, understiger fem.

Under rådande lärarbrist är en post på 100 lärare icke obetydlig. När utredningen det oaktat föreslår, att undervisning ledande till särskild real-examen normalt skall meddelas vid de allmänna läroverken och de kommunala realskolorna, förutsätter den, att undervisningen i regel icke skall behöva genomföras vid en skola förrän från och med läsår, då klass 2³ där första gången anordnas, och att skolöverstyrelsen även under åren närmast därefter skall äga dispensera skolan från skyldighet att anordna sådan undervisning, därest särskilda omständigheter, exempelvis lokalsvårigheter, kan åberopas för uppskov. Å andra sidan bör skolöverstyrelsen enligt utredningens mening kunna medge, att undervisning för särskild realexamen anordnas även vid allmänt läroverk och kommunal realskola, där treårig linje icke är inrättad eller ännu blott är representerad med sin första klass, därest överstyrelsen efter prövning av tillgången på lärare i vederbörande ämneskombinationer finner tillräckliga skäl föreligga för sådant medgivande. Kostnaden för undervisningen, som hittills bestritts ur skolöverstyrelsens anslag för försöksverksamhet, anses från och med budgetåret 1957/58 böra utgå ur vederbörande skolforms avlöningsanslag.

Beträffande inträdesfordringarna i realskolan påpekar utredningen, att gällande intagningsgräns — 13,5 betygsenheter — vid de äldre linjerna för närvarande icke är av någon större praktisk betydelse, emedan gränsen vid så många av de högre skolorna förskjutes uppåt genom utrymmeskonkurrens. På de mindre orter, där lärjungar kan tagas emot ända ned till 13,5 poäng, synes det icke finnas någon mera spridd opinion för en höjning.

Utredningen anser visserligen, att det är olyckligt att i längden upprätthålla nuvarande stora skillnad mellan den formella intagningspoängen och den på många orter faktiskt gällande, men med hänsyn till de betydande olikheter, som råder mellan de större tätorternas högre skolor och de små, fristående realskolorna med upptagningsområde huvudsakligen från landsbygden anser sig utredningen inte böra ställa något formligt förslag om en höjning av den för fem- och fyraåriga realskolan hittills gemensamma intagningspoängen. Viktigast är enligt utredningens uppfattning, att intagningsförfarandet förbättras beträffande lärjungarna i gränssonen. I avvaktan på prövningen av de förslag, som framställts av inom skolöverstyrelsen tillkallade sakkunniga och det ytterligare material, som kan komma fram under överstyrelsens fortsatta beredning av ärendet, finner utredningen att nuvarande intagningsförfarande och intagningsgräns vid de båda äldre linjerna tills vidare kan bibehållas.

När den treåriga realskolan, enligt utredningens förslag, om ett par år inträder som realskolans huvudform, bör enligt utredningens mening ett mera tillfredsställande intagningsförfarande vara fastställt och kunna tagas

i bruk. Inträdespoängen måste dock dessförinnan provisoriskt fixeras. Under hänvisning å ena sidan till att den treåriga realskolan enligt en allmän mening kräver åtminstone något mer av lärjungarna än de äldre realskoletyperna, å andra sidan till att fyraåriga linjer anses i regel böra finnas att tillgå på de orter där treåriga linjer inrättas föreslår utredningen, att inträdespoängen vid treårig realskola sättes till 17 betygsenheter. Dessutom bör, såsom redan är vanligt, fordras, att minst 6 betygsenheter faller inom fyraämnesgruppen muntlig framställning och läsning, skrivning och språklära, engelska och tillämpad räkning (resp. matematik, om betyget i detta ämne är odelat).

Intagningsnämnderna kan enligt läroverksstadgans § 29 mom. 10 taga in lärjunge, vars betygssumma understiger den stadgade med högst en betygsenhet, därest han anses ha förutsättningar att följa studiearbetet vid läroanstalten. Om man lokalt lyckas ordna skolarbetet så, att även lärjungar inom betygsintervallet 16—16,5 poäng har goda utsikter att följa detsamma, är enligt utredningens mening intagningsnämnden oförhindrad att vid intagningen taga hänsyn härtill.

Realskoleutredningen räknar med att fyraåriga realskollinjer i viss utsträckning måste tillhandahållas under hela övergångstiden före enhetskolans allmänna genomförande. Utredningen drar nu upp vissa riktlinjer för de fyraåriga realskollinjernas användning.

En liten, fristående skola — i regel kommunal realskola — som endast har en enkel linje, måste, så länge skolan mottar lärjungar från bygdeskolor utan undervisning i engelska, vara fyraårig. Men även senare kan den fyraåriga organisationsformen vara försvarlig. En enkellinjig treårig realskola är nämligen en väl liten skolenhet. När en fyraårig skola med enkel linje växer ut och skall förse med parallellavdelningar, bör en omprövning av organisationen företagas. Föreskrift om att så skall ske torde längre fram lämpligen intagas i organisationsplanen för de skoldistrikt, där från början en organisation med enbart fyraåriga linjer fastställts. Intill dess organisationsplaner allmänt kommit till stånd, bör frågan prövas i samband med att tillstånd ges till den nya parallellens upprättande.

Utredningen framhåller, att man i en skola, där treåriga och fyraåriga realskollinjer förekommer parallellt, icke kan undvara en nämnd för behandlingen av spörsmål rörande lärjungarnas fördelning på linjerna och att denna nämnd naturligen bör vara den nuvarande intagningsnämnden.

Lärjungarnas fördelning mellan tre- och fyraåriga linjer är klar beträffande de i läroverket intagna lärjungar, som saknar behörighet till treårig linje, vare sig detta beror på att de saknar betyg i engelska eller på att de icke uppnått den högre betygssumma, som fordras för inträde på den treåriga linjen. Utredningen anser emellertid, att det tills vidare också finns goda skäl att på den fyraåriga linjen placera lärjungar, som har relativt svaga vitsord i engelska.

Någon allmän rekommendation att placera de yngre lärjungarna på fyraårig linje anser utredningen icke vara på sin plats. Om däremot den avläm-

nande läraren kan upplysa, att en viss lärjunge arbetar påfallande långsamt, eller om intagningsnämnden finner anledning att tro, att en lärjunge på grund av sjuklighet eller konstitutionell svaghet icke kommer att kunna bevista undervisningen regelbundet, bör lärjungen enligt utredningens mening placeras på fyraårig linje. I övrigt anser utredningen, att det om fördelningen av lärjungarna endast kan sägas, att den bör ske efter deras studieförutsättningar och målsmännens önskemål. Det faktum, att en lärjunge med högre betygssumma i normala fall har större utsikt att tillgodogöra sig tidsvinsten på den treåriga linjen, torde böra vara vägledande för den rådgivning till föräldrarna, som bör föregå linjevalet.

När det gäller ytterligare utbyggnad av en skola, som redan har en fyraårig och en treårig linje, skulle, framhåller utredningen, skäl kunna andragas för en restriktiv praxis beträffande upprättandet av fyraåriga linjer. Utredningen finner det dock vara bäst att gå till väga med en viss försiktighet vid indragningen av fyraåriga linjer. Om en fyraårig linje kan upprättas utan ökade krav på bygghälsan, är icke alltför mycket att erinra mot att den kommer till stånd, men i andra fall får det icke förbises, att en relativt obetydlig vinst i form av en lugnare studiegång för de i realskolan lyckligt intagna inte rimligen kan få motivera en ökning av antalet avvisade vare sig på samma eller på annan ort.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen, att den för sin del räknar med att ett i princip frivilligt val mellan tre- och fyraåriga realskollinjer kommer att ge företräde för den kortare, treåriga utbildningsgången och att följaktligen den treåriga realskolan blir huvudformen.

Enligt utredningens mening bör anslag för organiserad läxhjälp stå till buds för varje skola, där de av utredningen föreslagna kortare linjerna är inrättade. I avvaktan på ytterligare erfarenheter beräknar utredningen ett behov av i genomsnitt två veckotimmar för varje skola.

För närvarande är lärjungeantalet i realskolans klassavdelningar maximerat till 35 och i gymnasiet till 30. Rektor kan dock med iakttagande av vissa av skolöverstyrelsen givna direktiv något överskrida dessa gränser. Utredningen understryker kraftigt vikten av en allmän sänkning av lärjunge maximum i klassavdelningarna men tvingas konstatera, att samhällets resurser för en dylik reform just nu är otillräckliga.

Frågan om begränsning av klassavdelningarnas storlek kan enligt utredningens mening tills vidare endast föras framåt på de partiella reformernas väg. Skulle exempelvis överproduktion av språklärare inträda vid en tidpunkt då en allmän sänkning av lärjungeantalet i klasserna ännu är ogenomförbar till följd av naturvetarbristen, vore det naturligt att dela klasserna en eller annan veckotimme vid undervisningen i engelska och tyska. En väl avgränsad delreform är vidare sänkningen av lärjunge maximum i realskolans högsta klass till 30. Denna reform bör, framhåller

utredningen, genomföras så snart det med hänsyn till lärartillgången kan ske och utan att tidpunkten för en allmän reform avvaktas.

Utredningen anser det önskvärt, att den treåriga realskolan från det läsår, då den kommer att bli realskolestadiets huvudform, bereds möjlighet att arbeta med ett elevmaximum av 30 lärjungar per klassavdelning. I nuvarande bristsituation anser utredningen sig emellertid icke kunna fixera den tidpunkt, då detta blir möjligt. Den uttalar endast, att det bör ankomma på skolöverstyrelsen att, så snart lärartillgången det medger, på denna och andra punkter framställa de förslag rörande sänkning av lärjungemaximum, som överstyrelsen anser genomförbara.

Realskoleutredningen tar i detta sammanhang även upp vissa lärarfrågor vid övergång till treårig realskola.

Lärarnas undervisningsskyldighet regleras genom bestämmelser om maximi- och minimaltal, som finnas angivna i vederbörliga stadgor. Viktigare än dessa tal är dock det medeltal, efter vilket läroverkets rätt att anställa lärare i praktiken beräknas. Genom 1952 års uppgörelse om lärarlönerna fastslogs, att detta medeltal skulle på det högre stadiet (dvs. gymnasiet och högsta realskoleklassen) vara 21,5 veckotimmar och på det lägre stadiet 26,5 veckotimmar. Utredningen finner en sänkning av medeltalet påkallad i vad avser den treåriga realskolan men förutsätter, att utformningen av detaljbestämmelser härvidlag kan ske först efter förhandlingar med vederbörande personalorganisationer.

En övergång till treårig realskola skulle nödvändiggöra viss omplacering av lärare. Utredningen anför i huvudsak följande.

Vid åtskilliga läroverk föreligger uppenbarligen ingen risk för att ordinarie lärare skall bli överflödiga. I mycket stor utsträckning torde detta vara läget inom gruppen kommunala realskolor. Annorlunda ligger det till vid sådana skolor, som lyckats väl med att trygga sitt behov av ordinarie lärare, såsom exempelvis skolorna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Svårigheterna torde bli större i fråga om övningslärarna än beträffande ämneslärarna.

Klart besked om antalet lärare, som eventuellt behöver förflyttas, torde kunna vinnas först på ett senare stadium, när timplaner är utfärdade för den treåriga realskolan och den nya organisationen fastställts för ett läroverk. I praktiken kommer säkerligen övergången till det nya systemet icke att ske i ett slag. I anslutning till avvecklingen av de lägre klasserna torde vidare utvidgningar av organisationen i regel komma att ske på ett högre stadium, på gymnasiet eller i realskolans högre klasser. När utredningen förordat införande av treårig realskola som huvudform, har syftet icke varit att minska användningen av akademiskt utbildad lärarkraft utan att bättre disponera de förefintliga lärartillgångarna för de hastigt växande läraruppgifter, som oavvisligen kräver sådan kompetens. För slöjdläraryrket torde samtidigt med indragningen av läroverkens lägre klasser ökade arbetstillfällen komma att uppstå inom folkskolan. Vid läroverken anställda folkskollärare torde kunna beredas plats inom enhetsskolan eller den vanliga folkskolan. Principiellt måste utredningen hävda, att lärarkraften skall nyttjas på för skolan ändamålsenligaste sätt.

Utredningen framhåller, att vid så pass stora omläggningar av skolsystemet som dem utredningen föreslagit det tyvärr icke kan undvikas, att ömtåliga placeringsfrågor uppstår under ett par övergångsår. Utredningen förutsätter, att dessa av vederbörande myndigheter behandlas på ett så smidigt sätt som möjligt under hänsynstagande till såväl skolans behov som välgrundade önskemål från de anställdas sida.

Specialfrågor beträffande vissa skolformer

1. Flickskolan

Flickskolan bör enligt utredningens mening under övergångstiden före enhetsskolans genomförande vara en parallellform till realskolan i tre avseenden:

1. Inträdesfordringarna bör vara desamma i båda skolformerna.
2. Kurserna bör läggas upp för lärjungar med förutsättningar att tillägna sig teoretisk utbildning av den art, som realskolan meddelar.
3. Det kunskapsmått, som vitsordas genom normalskolekompetensen, bör i intet läroämne understiga det som vitsordas genom realexamen.

Flickskolan skulle emellertid förlora sitt existensberättigande, om den nöjde sig med att kopiera realskolan. I vissa ämnen, särskilt inom den humanistiska ämnesgruppen, bör lärostoffet kunna bli fylligare och kursen grundligare genomgången. Stor vikt bör vidare läggas vid att praktiskt husliga och estetiskt fostrande ämnen vid sidan av de teoretiska få god plats i undervisningsplanen. Då flickskolan har fem år till sitt förfogande för kursgenomgången mot realskolans tre, bör slutligen arbetsveckans timsumma kunna hållas lägre än i realskolan och skolgången i det hela göras mindre påfrestande. Ehuru dessa drag ger flickskolan en bestämd särart, bör dess arbete i viss utsträckning synkroniseras med realskolans.

Enligt utredningens undersökningar sker övergången till gymnasiet i 80 å 90 procent av fallen till det fyraåriga gymnasiet. Flickskolans kurser bör därför enligt utredningens mening samordnas med realskolans i så måtto, att flickskolans kurs vid slutet av den blivande klass 3⁵ icke i något läroämne bör understiga realskolans kurs vid slutet av den blivande klass 2³. Övergången från flickskolans klass 3⁵ till det fyraåriga gymnasiet kan då göras helt fri med tillgodoräknande av betygen efter sina valörer. Särskilda övergångskurser blir behövlige endast vid flickskolor med på ett eller annat sätt avvikande lärogång. I stort sett bör vidare lärjungarna efter genomgången av klass 4⁵ ha nått en allmän utbildningsnivå, som motsvarar realexamen och kan uppbära studier i treårigt gymnasium. Lärjungar, som genomgått flickskolans klass 4⁵, bör i överensstämmelse härmed kunna komma i åtnjutande av vidsträckt lättnader vid övergång till det treåriga gymnasiet första ring. Preciserade regler för övergången kan dock icke fastställas, förrän de blivande kursplanerna för realskolan och flickskolan är utarbetade och fastställda.

Med hänsyn till den starka ställning franskan traditionellt intagit vid flickskolorna har utredningen intet att erinra mot att franska fortfarande får väljas som andra språk i stället för tyska vid de skolor, där detta anses önskvärt, och att som konsekvens därav övergångskurser eller särskild gymnasiundervisning får anordnas för lärjungar med franska som andra språk, vilka önskar fortsätta på gymnasiet.

För de lärjungar, som har franska som tredje språk, inträder ämnet enligt 1950 års undervisningsplan först i klass 6⁷—5⁶ och förfogar där över fem veckotimmar, medan ämnet förr inträdde som frivilligt ämne ett år tidigare och första året hade tre veckotimmar till sitt förfogande. Från skolöverstyrelsens sida har ifrågasatts en återgång till den äldre ordningen, och Kungl. Maj:t har genom beslut den 3 juni 1955 bemyndigat överstyrelsen att medge flickskolor, som så önskar, rätt att bibehålla den äldre ordningen jämväl under läsåret 1955/56. Utredningen anser sig kunna tillstyrka, att i klasserna 3⁵, 4⁶ och 5⁷ inlägges en frivillig kurs i franska av samma omfattning som kursen i realskolans avslutningsklass.

Sedan det fria ämnesvalet i gymnasiet ersatts av ett linjesystem med fasta studievägar, ter sig flickskolans fria ämnesval, framhåller utredningen, alltmer som en egenhet, vars regler icke känns igen från andra skolformer. Försök med linjedelat högre stadium vid flickskolorna har nu pågått några år, och tiden är enligt utredningens mening inne att jämväl vid flickskolorna genomföra den fastare organisation, som ansetts önskvärd för gymnasiet.

Utredningen ifrågasätter nödvändigheten av att, om den sjuåriga flickskolan ersättes med femårig, bibehålla flickskolans sexåriga linje.

Realskolans fem- och fyraåriga linjer motsvaras i flickskolan av sju- resp. sexårig lärokurs. Medan vid läroverken den fyraåriga linjen för närvarande har större lärjungeantal än den femåriga, är förhållandena vid flickskolorna omkastade. Lärjungeantalet i klass 1⁷ uppgick höstterminen 1954 till 3 929 mot endast 467 i klass 1⁶.

Realskolans fyraåriga linjer har en viss uppgift som mognadslinjer. Flickskolans sexåriga linjer skulle i den nya organisationen knappast ha någon motsvarande uppgift, då även skolformens huvudlinje kan beräknas få relativt låga timsummor och skulle disponera avsevärt längre tid för kursgenomgången än realskolan. De sexåriga linjernas uppgift i den nya flickskoleorganisationen bleve huvudsakligen att ta hand om flickor, som börjar i flickskolan utan förkunskaper i engelska.

Denna uppgift torde emellertid med tiden få allt mindre betydelse. Flickskolorna ligger genomgående på orter, som har förutsättningar att skapa ett väl utbildat skolväsen. Antalet inträdessökande utan förkunskaper i engelska kan väntas ytterligare nedgå inom de närmaste åren. På ett par av de orter, som har kommunal flickskola, var emellertid, åtminstone förra läsåret, undervisning i engelska ännu icke anordnad i folkskolans femte och sjätte klasser. Ett beslut att förbehålla flickskolan för inträdessökande,

som läst engelska i folkskolan, skulle tydligen sätta flickskolan ur funktion på sådana orter. Anordningar måste därför vidtagas, som under en övergångstid gör det möjligt för flickskolan att mottaga även inträdessökande utan förkunskaper i engelska.

I de fall där flickskolans sjuåriga linje slopas, ehuru undervisningen i engelska ännu ej är helt upporganiserad i ortens folkskolor, finner utredningen det i regel vara ändamålsenligare att låta lärjungar utan föregående kunskaper i engelska få möjlighet att till priset av ett något tyngre veckoschema följa den femåriga lärogången än att bibehålla en sexårig linje. De måste då få helt separat undervisning i engelska de båda första läsåren. Om deras timal i ämnet båda åren höjes med två veckotimmar, skulle detta ungefär utfylla flickskolans underskott i arbetstimmar upp till det veckoschema, som förekommer i den treåriga realskolan. Befinnes arbetet för tungt, bör individuell befrielse kunna medges i något övningsämne. Utredningen uttalar emellertid också, att det i sådana fall då övergång till femårig flickskola kommit till stånd, innan undervisning i engelska i tillräcklig utsträckning organiserats i folkskolan, bör vara Kungl. Maj:t obetaget att medgiva bibehållande av den sexåriga linjen, till dess förutsättningar föreligger att konsekvent genomföra den femåriga.

Realskoleutredningen behandlar även frågan om normalskolekompetens för manlig ungdom. Försök med denna utbildning har sedan några år pågått vid vissa privatläroverk, men det har visat sig, att det manliga inslaget på normalskollinjerna starkt tunnans ut i de högre klasserna och utredningen anser sig icke böra för den relativt korta övergångstiden före enhets skolans genomförande föreslå, att normalskollinjer tillgängliga för gossar organiseras i större skala.

Däremot har utredningen intet att erinra mot att en och annan linje av detta slag förekommer vid kommunala och privata skolor på orter, där den vanliga skolorganisationen icke helt täcker utbildningsbehoven för den manliga ungdomen eller där av andra skäl särskilt intresse finnes för linjer av detta slag.

2. Högre folkskolor och praktiska realskolor

Under de senaste årtiondena har den högre folkskolan förekommit i tre huvudtyper, nämligen

1. en allmän, vanligen tvåårig typ, som kan anses som den närmaste motsvarigheten till de äldre högre folkskolorna,
2. en allmän fyraårig typ, som utgjort ett normalt förstadium vid uppriktandet av en kommunal realskola, samt
3. en yrkesbestämd typ med flera vanligen två- eller treåriga varianter, som i många fall varit ett förstadium till en praktisk realskola.

Följande högre folkskolor är för närvarande i verksamhet.

Skola	Antal avdelningar ht 1955 av klass			Förekommande linjer
	1	2	3	
1. Falun	—	2	1	teknisk och huslig
2. Gävle	2	2	—	teknisk och huslig
3. Hofors	2	2	—	järnbruk och husl. arbete
4. Jämshög	1	1	—	allmän
5. Malmö	2	2	2	huslig (bygger på klass 7)
6. Norrköping	2	2	2	huslig
7. Sunne	2	2	—	jordbruk

Av dessa sju skolor skulle, så vitt utredningen kunnat finna, i varje fall fem kunna omorganiseras som praktiska realskolor antingen av nuvarande typ eller med ett större eller mindre inslag av examensfria linjer. Undantagen är de båda avvikande organisationsformerna i Hofors och Jämshög. Organisationen i Hofors skulle väl, om den tillkommit i senare tid, ha inrymts i folkskolan. Organisationen i Jämshög är av en typ, som förr icke var ovanlig men på andra orter nedlagts eller utbyggt till fullständig kommunal realskola; förmodligen kommer den inom en icke alltför avlägsen framtid att uppgå i enhetsskolan.

De högre folkskolornas snabba nedgång i antal under det senaste decenniet kontrasterar starkt mot den livliga utvecklingen inom andra skolformer och visar — synes det utredningen — att skolformen nu i huvudsak slutfört sin hedersamma uppgift i vårt skolsystem. Tiden anses därför inne att nu slutligt avveckla den högre folkskolan.

Utbildningen vid de praktiska realskolorna är fyraårig, bygger på folkskolans sjätte klass och avslutas med praktisk realexamen. Tre fullständiga utbildningslinjer förekommer: handelslinje, teknisk linje och huslig linje. Vid några skolor utdifferentieras ett eller två år före examen kortare linjer.

Utredningen, som särskilt betonar, att dess förslag rörande de praktiska realskolorna gäller dessa skolors utformning utanför enhetsskoledistriktet, uttalar, att någon allmän förkortning av den nuvarande fyraåriga studieången icke bör ske. Därest i något fall en vinst i utbildningskapacitet kan göras genom övergång till treårig lärokurs för praktisk realexamen, bör dock huvudmannen vara oförhindrad att genomföra en sådan. Bestämmelser om lärokursens längd bör, även när det gäller denna skolform, införas i den blivande organisationsplanen. Intill dess sådan plan fastställts, bör det ankomma på Kungl. Maj:t att på vederbörlig framställning meddela beslut om inrättande av kortare linjer.

Utredningen föreslår, att särskild realexamen skall erhålla samma fasta ställning vid de praktiska realskolorna som utredningen föreslagit för särskild realexamen vid de allmänna läroverken och de kommu-

nala realskolorna. Villkoren för anordnande av särskild praktisk realexamen bör vara desamma som vid de allmänna läroverken, utformningen bör däremot anpassas efter skolformens särskilda karaktär, och det bör tillses, att fordringarna hålls uppe i de för linjen konstitutiva ämnena, så långt det är nödvändigt för att examens användbarhet inom den avsedda yrkesgruppen icke skall avsevärt nedsättas.

Vidare föreslår utredningen, att examensfria linjer skall kunna anordnas vid de praktiska realskolorna. Sådana linjer anses dock icke böra föreskrivas som obligatoriska vid varje praktisk realskola. En organisation med enbart examensfria linjer bör — i varje fall för närvarande — ej tillåtas.

Slutligen tillstyrker utredningen — bland annat med tanke på de skolor, där examensfria linjer ej kommer att finnas — att vid de praktiska realskolorna anställs försök med anordnande av en avgångsetapp efter tredje året.

Statsbidrag och lärjungeavgifter

1. Statsbidrag till byggnadsföretag för högre skolor

Utredningen redovisar på följande sätt det aktuella behovet av byggnadsföretag för skolväsendet.

Enligt en av skolöverstyrelsen i augusti 1955 företagen inventering var skoldistriktet beredda att med kort frist igångsätta byggnadsföretag för folkskolan, representerande en kostnad av 655 mkr. Ytterligare skolbyggnader till en uppskattad kostnad av omkring 420 mkr planerades enligt till överstyrelsen inkomna ansökningar om prövning av lokalbehovet. Här till kommer en beräknad kostnad av 10 mkr för icke statsbidragsberättigade reparations- och underhållsarbeten år 1956. Den praktiska innebörden av dessa tal belyses av att skolöverstyrelsen räknar med en kostnad av 150 000 kronor per klassrum i en fullständig skolanläggning.

För de högre skolorna var huvudmännen beredda att med början under år 1956 igångsätta byggnadsföretag till en kostnad av inemot 66 mkr enligt följande specifikation:

Högre allmänna läroverk	30,8 mkr
Komm. gymn. + enhetsskolans högstadium ..	5,4 »
Samrealskolor	18,1 »
Kommunala flickskolor	1,2 »
Kommunala realskolor	1,4 »
Praktiska realskolor	2,0 »
Privatläroverk	1,1 »
Skolhem för lärjungar vid högre skolor	5,9 »

65,9 mkr

Härtill kommer återstående etapper av tidigare påbörjade byggnadsföretag; särskilt gäller det gymnastiksalar och samlingslokaler. Skolöverstyrelsen beräknar kostnaderna till omkring 50 mkr.

Utredningen framhåller, att det huvudsakligen är tre omständigheter, som under senare år aktualiserat frågan om statsbidrag till byggnadsföretag för de högre skolorna.

För det första har högre skolor i allt större utsträckning upprättats i tätorter på landsbygden. Kommuner med relativt svag ekonomisk bärkraft nödgas därvid träda in som huvudmän.

För det andra har kommunikationsväsendets förbättring vidgat skolornas rekryteringskrets. En högre skola betjänar vanligen en hel bygd. Lärjungarna från främmande kommuner är stundom fler än kommunens egna.

För det tredje har under senare år en samordnande planering av skolväsendet i en bygd visat sig allt nödvändigare. Skolformerna måste samverka till en för bygden ändamålsenlig helhet. En sådan planering försvåras dock i hög grad, om skolformer för samma åldersstadium i ekonomiskt hänseende är olika ställda.

Fyrtiotalets diskussioner i frågan dominerades av naturliga skäl huvudsakligen av de båda första motiven; i femtiotalets debatter intar det tredje motivet huvudplatsen.

Olikställigheten mellan realskoleålderns skolformer i ekonomiskt avseende framträder, påpekar utredningen, särskilt markerat på tre punkter, nämligen i fråga om lärarlönerna, byggnadsbidragen och terminsavgifterna. Vare sig det gäller lärarlönerna eller byggnadsbidragen eller terminsavgifterna ställer en utjämning av de ekonomiska villkoren betydande anspråk på statsverket. Staten måste i första hand sätta in sina resurser på de punkter, där nuvarande ordning visat sig ha påtagligt ogynnsamma verkningar. Minst trängande är från de planeringssynpunkter, som utredningen anlägger, en utjämning av statsbidragen till lärarlönerna. Ojämnheterna härvidlag anses icke vara av alltför stor betydelse vid valet mellan de skolformer, som i praktiken kan ifrågakomma. Helt annorlunda ligger det till i fråga om byggnadsbidragen. Det gäller i detta fall anläggningskostnader av ofta mycket betydande storlek, som vanligen belastar kommunens ekonomi för några tiotal av år. Skiljelinjen går mellan enhets-skolan, folkskolan och dess inbyggda realskollinjer å ena sidan, de fristående högre kommunala skolorna och de allmänna läroverken å den andra, och skillnaden kan kort uttryckas så, att den förra gruppen får statsbidrag, den senare icke. Skadeverkningarna av denna uppklyvning efter skolformer är högst påtagliga. I värsta fall leder den till att ingenting alls göres, medan man väntar på enhetsskolan, eller att åtminstone alltför mycket underlåtes av det som bort göras för skolans stora årskullar. En olikhet i statsbidragsvillkoren, som sakligt knappast äger någon star-

kare motivering men har praktiska konsekvenser av detta slag, bör enligt utredningens bestämda mening undanröjas.

Utredningen har kommit till den uppfattningen, att åtgärder på detta område måste vidtagas mycket snart, och har därför icke ansett sig kunna avvakta resultatet av det arbete, som för närvarande pågår inom allmänna statsbidragsutredningen och hos de sakkunniga för översyn av vissa statsbidrag på skolväsendets område. Uppgiften har sålunda varit att komma fram till ett provisorium, som längre fram utan svårighet kan anpassas efter de nämnda utredningarnas resultat. Ett sådant provisorium bör enligt utredningens mening såvitt möjligt ansluta sig till gällande bestämmelser om statsbidrag till byggnadsföretag för folkskoleväsendet.

Till realskoleutredningen har i denna fråga bland annat överlämnats en inom skolöverstyrelsen verkställd utredning angående införande av statsbidrag till lokaler för skolväsendets högstadium. Som utredningsorgan har fungerat en av ämbetsverket tillsatt planeringskommitté, vars betänkande finnes tryckt i publikationen »Skolan och de stora årskullarna» (Sv. bokförl. Norstedts, Sthlm 1955, kap. XIII). Realskoleutredningen, som funnit sig i huvudsak kunna följa planeringskommittén, framlägger följande förslag om statsbidrag till byggnader för högre skolor.

1. De bidragsberättigade skolformerna bör vara realskoledelarna av de högre allmänna läroverken, de fristående statliga realskolorna och de kommunala flickskolorna, de kommunala realskolorna och de praktiska kommunala realskolorna.

2. Bidragsgivningen bör vara begränsad till följande ä n d a m å l:

a) nybyggnad, om- och tillbyggnad samt mera omfattande ändrings- och reparationsarbeten å befintliga lokaler,

b) övertagande av kommun tillhörig byggnad samt inköp av befintlig byggnad, där sådant befinner sig uppenbart fördelaktigt ur allmänna synpunkter, ävensom de ändrings- och reparationsarbeten, som behövs för byggnadens iordningställande för skoländamål,

c) uppförande av provisorisk skolbyggnad, om särskilda skäl därtill föreligger, ävensom

d) kostnader för inomhusledning, fast inredning, ritningar, arbetsledning och kontroll samt, därest så prövas skäligt, den första uppsättningen inventarier till klassrum, gymnastiksal, skolkök, slöjdsalar och i förekommande fall verkstadslokaler.

Liksom inom folkskoleväsendet bör vissa särskilda förutsättningar för bidragsgivningen vara uppfyllda, exempelvis att lokalerna skall fylla skäliga krav på ändamålsenlighet.

3. Bidragsunderlaget bör på samma sätt som vid folkskolebyggnader beräknas med utgångspunkt i de verkliga kostnaderna.

4. För andra bidragsberättigade företag än provisoriska lokaler bör statsbidragets storlek bestämmas i procent av bidragsunderlaget efter en tabell, där kommunens ekonomiska bärkraft mätes genom antalet skattekronor per invånare. Planeringskommittén har diskuterat följande två alternativ, vilka skiljer sig åt endast där skatteunderlaget överstiger 19 skattekronor per invånare.

Antal skattekronor per invånare	Statsbidraget i procent av bidragsunderlaget	
	alt. 1	alt. 2
högst 9	75—55	75—55
över 9 » 11	70—50	70—50
» 11 » 13	65—45	65—45
» 13 » 15	60—40	60—40
» 15 » 17	55—35	55—35
» 17 » 19	50—30	50—30
» 19 » 21	50—30	45—25
» 21	50—30	40—20

Båda alternativen skiljer sig från vad som nu gäller för folkskolorna dels genom att de numera knappast förekommande lägsta skatteunderlagsgrupperna borttagits och dels genom att bidragsintervallen utvidgats från 10 till 20 procent. Utredningen anser, att planeringskommittén anfört goda skäl för dessa ändringar. Särskilt understryker utredningen, att de högre skolorna, även sedan terminsavgifterna avskaffats, bildar en mera heterogen grupp än folkskolorna, då somliga högre skolor i egenskap av statskolor får kostnaderna för lärarlöner helt bestridda av statsmedel, andra i egenskap av kommunala skolor blott till 78 procent, och då vidare antalet lärjungar med hemort i främmande kommuner varierar från ett obetydligt inslag till en stor majoritet. Ett friare spelrum för den diskretionära prövningen synes därför utredningen påkallat vid bidragsgivningen till de högre skolornas byggnadsföretag.

Valet mellan de båda alternativen är vanskeligare, framhåller utredningen, eftersom två helt olikartade motivgrupper står mot varandra. Alternativ 2 minskar anslagsbehovet men ökar å andra sidan avvikelserna från folkskolesystemet, vilket är till förfång i synnerhet om en och samma byggnad innehåller lokaler avsedda för skolor eller stadier med olika ställning i avseende på statsbidragen.

Alternativ 2 är vidare principiellt underlägset, emedan det icke fullt genomför den åsyftade utjämningen av skolformernas ekonomiska villkor på området.

Liksom skolöverstyrelsens planeringskommitté anser realskoleutredningen båda alternativen praktikabla som provisorier. Liksom denna kommitté anser utredningen sig också böra i första hand tillstyrka det administrativt enklare och från utredningens synpunkter effektivare alternativ 1.

5. Vid provisoriska skolbyggnader bör statsbidragen helt och hållet kunna utmätas efter de grunder, som gäller vid motsvarande folkskolebyggen.

6. Statsbidragen till klassrumsinventarier bör maximeras på samma sätt som i folkskolan. Högsta bidragsberättigande kostnadsbelopp bör alltså vara 1 000 kronor per klassrum.

7. Vid prövningen av inkommande statsbidragsansökningar bör strängt tillses, att ett bifall till ansökningen icke får leda till onödigt stora investeringar eller till felinvesteringar på längre sikt. Ett villkor bör sålunda vara, att skolöverstyrelsen prövat lokalbehovet och

funnit lokalerna erforderliga. Utredningen förutsätter därvid, att överstyrelsen icke tillstyrker en föreslagen investering i skollokaler, om den kan undvikas genom en lokalbesparande organisation av realskolan, exempelvis genom övergång till treårig realskola. Ytterligare bör tillses, att byggnadsföretaget planerats jämväl med hänsyn till enhetsskolans behov, och att det kan anses ådagalagt, att lokalerna behövs för enhetsskolan antingen omedelbart vid byggnadsföretagets fullbordan, eller, därest enhetsskolorganisationen då icke är helt genomförd, vid den senare tidpunkt, då så har skett.

8. Statsverkets kostnader för byggnadsbidragen växer nära proportionellt med byggnadskvotens storlek. Vid kostnadsberäkningen måste emellertid uppmärksammas, att en icke obetydlig del av byggnadskvoten torde komma att utnyttjas för gymnasier och andra skolformer, som enligt utredningens förslag icke skulle ifrågakomma till statsbidrag, eller för skolhem. Omkring en tredjedel av kostnaderna för de av utredningen redovisade aktuella byggnadsföretagen synes vara av detta slag. Sannolikt kommer dock införandet av byggnadsbidrag att i viss mån förskjuta byggnadsverksamheten till förmån för de bidragsberättigade företagen. Om man räknar med en byggnadskvot av exempelvis 30 mkr, torde man dock icke behöva antaga högre kostnader för statsverket än 9 mkr.

Helt torde retroaktiva byggnadsbidrag icke kunna undvikas, emedan man då kunde riskera, att även angelägna byggen uppsköttes, till dess en motsedd kungörelse om byggnadsbidrag trätt i kraft. Det synes utredningen likväl tillräckligt, att byggnadsbidrag utgår för byggnadsföretag, som påbörjas efter ingången av år 1956.

Beträffande statsbidragen till lärarlöner fäster utredningen uppmärksamheten på en detalj, som enligt utredningens uppfattning tarvar omedelbar justering. Vid ett antal kommunala flickskolor finns för närvarande inbyggda realskollinjer, i tre fall femåriga (Borås, Jönköping, Kalmar) och i fyra fall treåriga (Karlstad, Linköping, Uppsala, Västerås). De förra åtnjuter statsbidrag till lärarlönerna enligt de vid högre kommunala skolor gällande grunderna, de senare enligt väsentligt ogynnsammare grunder, som fastställs från fall till fall. Detta företräde för den femåriga organisationsformen synes ohållbart, om den treåriga realskolan göres till realskolans huvudform. Utredningen föreslår följaktligen, att samtliga kommunägda realskollinjer vid de kommunala flickskolorna i statsbidragshänseende jämsställs med de egentliga flickskollinjerna.

2. Lärjungeavgifterna vid de högre skolorna

Efter att ha lämnat en redogörelse för vissa tidigare framlagda utredningar och förslag rörande terminsavgifternas borttagande erinrar utredningen om, bland annat, det av 1950 års riksdag fattade principbeslutet om terminsavgifternas avskaffande och förklarar, att utredningen icke funnit det behövt att ytterligare motivera lämpligheten av en dylik

reform beträffande realskolestadiet. Helst hade utredningen velat föreslå avgifternas borttagande även på gymnasiestadiet, men den har av olika skäl ansett sig böra begränsa sitt förslag i ämnet till att gälla realskolan och därmed jämförliga skolformer.

Då de åtgärder, som måste vidtagas i samband med terminsavgifternas slopande, rätt mycket skiljer sig i de olika skolformerna, behandlar utredningen de allmänna läroverken för sig och de högre kommunala skolorna för sig samt berör slutligen helt kort frågans läge vid de statsunderstödda privatläroverken.

a. De allmänna läroverken

När terminsavgifterna avskaffas, måste motsvarande utgifter täckas genom bidrag från annat håll, varvid enligt utredningens mening såväl staten som kommunerna kan ifrågakomma som bidragsgivare.

Staten har redan övertagit vissa personalkostnader genom inrättande av ett betydande antal statliga vaktmästar- och värmeskötartjänster och genom biträdesinstitutionen på rektorsexpeditionerna. Staten har vidare åtagit sig materielkostnader i form av anslag till bokinköp och bokbindning. Slutligen bidrar statsverket genom anslaget till ljus- och vedkassorna även till skolanläggningarnas drift.

Utredningen anser nu, att staten i första hand bör övertaga återstående kostnader för vaktmästarpersonal, återstående kostnader för rektorsexpeditionerna samt återstående kostnader för anskaffande av böcker och undervisningsmateriel, i den mån dessa kostnader icke täcks av gymnasisternas terminsavgifter, hyror och andra inkomstkällor. Därjämte bör övervägas, anser utredningen, huruvida icke skäligt statsbidrag bör utgå till kommunen för bestridande av med skolanläggningens drift förenade kostnader.

Kommunen, som redan har skyldighet att hålla lokaler och i de flesta fall även inredning och möbelutrustning, bör enligt utredningens uppfattning i första hand åtaga sig läroverkets fastigheter ävilande utgifter, avgifter för försäkring av läroverkets fastigheter och lösa egendom samt återstående kostnader för möbler och inventarier. Då framtidens skola för åldersstadiet — enhetsskolan — enligt riksdagens beslut skall vara en statsunderstödd kommunal skola, bör kommunen vidare åtaga sig uppvärmning, belysning, renhållning och städning av läroverkets samtliga lokaler samt tillfälliga anordningar i dessa eller likartade avseenden. I den mån kostnaderna icke täcks av gymnasisternas terminsavgifter, hyror och andra liknande inkomster samt av ett skäligt statsbidrag, bör samtliga kostnader av här ifrågasvarande slag bestridas av kommunen.

Då vederbörande läroverkskommun i princip skulle åtaga sig de kostnader, som nu bestrides av byggnadsfonden och av ljus- och vedkassan, kan dessa kassor enligt utredningens mening upphöra. I stället för terminsavgifterna till byggnadsfonden samt ljus- och vedkassan bör av gymnasisterna upptagas en *terminsavgift till kommunen*. Terminsavgiften till byggnadsfonden är för närvarande 5 kronor och terminsavgiften till ljus- och vedkassan i de flesta fall 30 kronor för fullt be-

talande lärjungar. Den blivande kommunavgiften bör således fastställas till ett belopp av omkring 35 kronor med rätt för lärjunge, som är i verkligt behov därav, att erhålla befrielse från avgiften eller nedsättning av densamma på sätt i läroverksstadgan § 220 är föreskrivet i fråga om nuvarande terminsavgifter. Då med hänsyn till reglerna för nedsättning av avgiften beloppet bör vara delbart med tre, föreslår utredningen, att terminsavgiften till kommunen för lärjunge i gymnasiet fastställs till 36 kronor.

Utredningen föreslår vidare, att föreskrift meddelas om att inflytande hyresmedel skall lika fördelas mellan kommunen och biblioteks- och materielkassan.

Då terminsavgifterna till byggnadsfonden och ljus- och vedkassan budgetåret 1954/55 enligt utredningens beräkningar uppgick till $1,0 + 6,0 = 7,0$ mkr och då samma läsår 19,3 procent av lärjungarna tillhörde gymnasiet, uppskattar utredningen kommunernas inkomster av gymnasisternas terminsavgifter till sammanlagt omkring 1,4 mkr. Hyresintäkterna beräknas ha uppgått till 0,56 mkr, varav hälften eller 0,28 mkr skulle tillfalla kommunen. Övriga inkomster för ljus- och vedkassan samt för byggnadsfonden uppgår till omkring 0,5 mkr. Tillsammans kan således dessa inkomstkällor beräknas inbringa $1,4 + 0,28 + 0,50 = 2,18$ mkr.

De utgiftsposter, som skulle överföras till kommunerna, är	
utgifter, som hittills bestritts av ljus- och vedkassan med undantag av löner till vaktmästare	8,90 mkr
möbler, inventarier m. m., som hittills bekostats av biblioteks- och materielkassan	0,15 »
underhåll av fastigheter, försäkringar, möbler m. m., som hittills bekostats ur byggnadsfonden	0,90 »
	Summa 9,95 mkr

Efter avdrag av det beräknade inkomstbeloppet, 2,18 mkr, återstår att täcka ett belopp av $9,95 - 2,18 = 7,77$ mkr.

Av detta belopp bör enligt utredningens mening staten och kommunerna skäligen bekosta vardera hälften. De kostnader, för vilka kommunen skulle svara, skulle med denna fördelning ha stigit till i runt tal 3,9 miljoner kronor budgetåret 1954/55. Beräkningen är approximativ, då i densamma ingår vissa poster, vilkas natur ej klart framgått av den för utredningen tillgängliga statistiken.

I vad gäller *statsbidragets bestämmande* kan man tänka sig att bidrag får utgå antingen med visst belopp per klassavdelning eller med viss procent av den verkliga kostnaden. Utredningen förordar, att man skiljer mellan statsanslagets beräkning och dess fördelning mellan läroverkskommunerna, då man därigenom enligt utredningens mening kan i viss ut-

sträckning tillgodogöra sig båda systemens fördelar. Utredningen anför följande.

Vid *anslagets beräkning* kan man mycket väl utgå från de för landet i dess helhet genomsnittliga förhållandena och sålunda räkna med ett konstant belopp per klassavdelning. Antalet klassavdelningar i den statliga realskolan uppgick höstterminen 1954 till 2 934, inklusive praktiska examenslinjer och flickskolelinjen vid statens normalskola. Mot ett belopp av totalt 3,9 miljoner svarar således ett belopp av 1 330 kronor per avdelning. Utredningen föreslår att anslaget tillsvidare beräknas efter 1 350 kronor per klassavdelning. Kalkylerat på detta sätt skulle anslagsbeloppet för budgetåret 1954/55 ha uppgått till 3,96 mkr. Då antalet klassavdelningar under övergångstiden enligt utredningens förslag i viss utsträckning bleve beroende av kommunala beslut, synes anslaget i riksstaten böra upptagas som förslagsanslag. Nödiga restriktioner i fråga om anslagets användning kan sedan föreskrivas av Kungl. Maj:t.

Vid *anslagets fördelning* måste åter den största hänsyn tagas till de med ortens förhållanden förenade verkliga kostnaderna, såsom för övrigt redan sker vid fördelningen av de statliga bidragen till ljus- och vedkassorna. I princip bör fördelningen likväl vara skönsmässig: det är då icke nödvändigt att sätta i funktion hela den gransknings- och kontrollapparaten, som bleve nödvändig, om det föreskrevs, att statsbidraget skulle utgå med viss procent av de verkliga utgifterna. Skolöverstyrelsen bör liksom nu vara anslagsfördelare. På läroverkets rektor skulle endast ankomma att till kommunens kassakontor inleverera kommunens andel av gymnasiets terminsavgifter och av influtna hyror.

Från och med det budgetår, då terminsavgifterna avskaffas för realskolans lärjungar, bör enligt utredningens förslag kommunerna övertaga byggnadsfondens tillgångar och skulder. Då byggnadsfondernas sammanlagda behållning vid slutet av budgetåret 1953/54 uppgick till 2,58 mkr men deras skulder till allenast 0,05 mkr, torde åtskilliga kommuner därigenom göra betydande vinster. Med hänsyn till storleken av de förefintliga behållningarna och det sätt, varpå dessa uppkommit, anser utredningen, att det bör föreskrivas, att eventuella behållningar i byggnadsfonderna skall av kommunen användas för sådana ändamål, som enligt nu gällande bestämmelser tillgodoses medelst dessa fonder.

I ljus- och vedkassorna fanns vid slutet av budgetåret 1953/54 likaledes betydande tillgångar. Dessa behållningar har emellertid, påpekar utredningen, vanligen tillkommit på helt annat sätt än behållningarna i byggnadsfonderna. Med få undantag torde det vara fråga om medel, som rekviderats ur förslagsanslaget Bidrag till ljus- och vedkassorna för att täcka motsedda utgifter till tiden för höstterminens terminsavgiftsuppbörd. Rektor bör därför under det nya budgetåret enligt utredningens mening äga av förhandenvarande behållning likvidera räkningar, som belöper sig på tiden före den 1 juli, och sedan inleverera återstoden till statsverket. Därest skuld finnes den 30 juni eller befintlig behållning icke räcker till att täcka sedermera inkommande räkningar för det gångna budgetåret, bör han äga rekvirera statsmedel för ändamålet.

Vid avveckling av avgiftssystemet blir de medel som står till förfogande för läroverkens biblioteks- och materiel- samt understöds- och premiekassor otillräckliga för de ändamål, som de har att besörja. Utredningen räknar med att staten måste träda emellan. Vad först angår biblioteks- och materielkassan kan denna påräkna inkomster av hyresmedel till samma belopp som beräknats tillfalla kommunen eller 0,28 mkr. Av gymnasiets lärjungar anses vidare böra uttagas en terminsavgift till biblioteks- och materielkassan, som utredningen beräknar till högsta nu medgivna belopp eller 15 kronor utan att därmed utesluta, att lägre belopp i vissa fall kan komma att av rektor bestämmas. Avgiften kan beräknas inbringa omkring 0,58 mkr. »Övriga inkomster» för biblioteks- och materielkassan har i det föregående angivits till 0,4 mkr. Tillsammans skulle således biblioteks- och materielkassorna utan statens hjälp förfoga över ett inkomstbelopp av 1,26 mkr.

Då de utgifter, som hittills bestritts av biblioteks- och materielkassorna (med undantag för kostnader för möbler och inventarier), förra budgetåret uppgick till 3,8 mkr, skulle ett fyllnadsbelopp från statsverket av 3,80—1,26 = 2,54 mkr ha varit erforderligt.

Anslagets beräkning och dess *fördelning* bör, anser utredningen, även i detta fall betraktas som principiellt skilda frågor. Utredningen föreslår, att med uteslutande av det nuvarande reservationsanslaget till bokinköp och bokbindning ett nytt anslag Bidrag till biblioteks- och materielkassorna uppföres å riksstaten. Anslaget bör beräknas som en summa av två poster, den ena beräknad efter 28 kronor för varje den 15 september närvarande lärjunge, den andra till beloppet fast och tills vidare upptagen till 0,3 mkr. Då lärjungeantalet under tiden för övergången till treårig realskola icke torde kunna förutberäknas med tillräcklig exakthet, bör, anser utredningen, även anslaget till bidrag till biblioteks- och materielkassorna få förslagsanslags natur och erforderliga restriktioner vid användningen bestämmas av Kungl. Maj:t.

Understöds- och premiekassan. Denna kassas ställning påverkas ej av terminsavgifternas storlek. Däremot härrör sig en stor del av dess inkomster från de *inskrivningsavgifter*, som nyintagna lärjungar har att erlægga enligt § 33 läroverksstadgan. Inskrivningsavgiften, i regel 10 kronor, har hittills fördelats så, att 3 kronor gått till biblioteks- och materielkassan och 7 kronor till understöds- och premiekassan. Då det med hänsyn till bestämmelserna i § 33 mom. 2 i mycket ringa utsträckning torde förekomma, att lärjunge, som intages i gymnasiet, behöver erlægga inskrivningsavgift, förutsätter utredningen, att denna avgift skall i sin helhet borttagas.

Kassans användning har i tidens lopp skiftat, men dess betydelse är snarast i stigande, och den bör enligt utredningens mening finnas kvar vid läroverken. Vissa inkomster, som enligt gällande bestämmelser tillfaller

kassan, bör fortfarande ingå i densamma, såsom ersättning för förlorad helgonskyld och tillfälliga inkomster av räntor och förfallna examensavgifter.

Utredningen föreslår vidare att kassan hålles skadeslös för inkomstförlusten vid inskrivningsavgifternas borttagande genom ett statsanslag av 10 kronor för varje nyinskriven lärjunge, som icke enligt § 33 mom. 2 skolat befrias från sådan avgift. Det årliga anslagsbeloppet för ändamålet torde enligt utredningens beräkningar kunna anslås till omkring 0,22 mkr.

Utredningen sammanfattar i detta sammanhang de ekonomiska verkningarna av förslagen om införande av byggnadsbidrag för högre skolor och om avskaffande av lärjungeavgifterna på realskolestadiet, såvitt gäller de allmänna läroverken.

Statsverket skulle åtaga sig avlöning åt vaktmästarpersonal, som hittills avlönats av ljus- och vedkassorna till en kostnad av omkring	0,55 mkr
bidraga till biblioteks- och materielkassorna med ett belopp av omkring	2,81 »
bidraga till understöds- och premiekassorna med ett belopp av omkring	0,22 »
bidraga till kommunernas kostnader för skolanläggningarnas drift med omkring	3,96 »
bidraga till uppförandet av läroverksbyggnader med ett belopp, som under förutsättning av en byggnadskvot av 30 mkr kan uppskattas till omkring	8,00 »

eller tillhopa omkr. 15,54 mkr

Häriifrån avgår emellertid nuvarande anslag till bokinköp och bokbindning	0,54 mkr
och till ljus- och vedkassorna	2,59 »

eller tillhopa omkr. 3,13 mkr

I vad avser de allmänna läroverken skulle alltså kostnadsökningen för statsverket, i avrundning till närmaste miljontal, kunna anslås till 12 mkr.

Kommunerna skulle åtaga sig kostnader till ett belopp av 3,81 mkr för terminsavgifternas avskaffande men på samma gång befrias från byggnadskostnader till ett belopp av omkring 8,00 mkr. En lättnad i den ekonomiska belastningen på kommunerna med ett belopp av omkring 4 mkr skulle därmed inträda.

Föräldrarna skulle befrias från

terminsavgifter till ljus- och vedkassan	4,80 mkr
» » byggnadsfonden	0,80 »
» » biblioteks- och materielkassan	2,12 »
inskrivningsavgifter	0,22 »

eller tillsammans 7,94 mkr

I runt tal skulle alltså föräldrarnas försörjningsbörda lätta med 8 mkr.

Beräkningarna är av flera skäl endast ungefärliga. Särskilt må påpekas, att de olika delposterna icke hänför sig till exakt samma år och att statistiken icke klargjort beskaffenheten av vissa »övriga» inkomster och utgifter. Osäkerheten i dessa avseenden torde dock icke vara så stor, att den kan påverka de förslag utredningen framställt eller rubba totalbilden av de ekonomiska verkningarna för staten, kommunerna och föräldrarna.

I stora drag kan de föreslagna omplaceringarna av kostnader för de allmänna läroverken uttryckas så, att staten skulle åtaga sig en ökad utgift på 12 mkr per år, varav 4 mkr skulle tillfalla kommunerna och 8 mkr lärjungarnas föräldrar och målsmän.

Trots de betydande fördelar, som sålunda skulle erbjudas såväl kommunerna direkt som deras enskilda medlemmar, kan det icke tagas för givet, att alla läroverkskommuner omedelbart skulle vara hågade att acceptera de erbjudna förmånerna. Fördelen för kommunerna utgöres framför allt av byggnadsbidragen. På en ort, där ingen byggnadsfråga väntas bli aktuell inom de närmaste åren, innebär förslaget, att staten och kommunerna skulle ungefär lika dela de kostnader, från vilka föräldrarna befrias.

Utredningen förmodar att flertalet kommuner även under dessa förhållanden skulle acceptera statens erbjudande, men anser sig icke kunna utsluta, att man på något håll ser saken annorlunda och önskar kvarstå vid nuvarande rättigheter och skyldigheter. Kommunen kan då enligt utredningens mening icke tvingas att ikläda sig vidgade förpliktelser. I något fall har kommunens åtaganden formen av ett skriftligt avtal mellan staden och kronan, men även där detta icke är fallet, torde läroverkskommunernas förpliktelser gentemot läroverken få anses vila på en överenskommelse, vilken endast med båda parternas samtycke kan ändras.

Vid läroverk i kommuner, som icke ansett sig kunna biträda den föreslagna uppgörelsen, bör enligt utredningens mening terminsavgifter fortfarande upptagas och det nuvarande kassasystemet bibehållas. Fyllnadsbelopp till ljus- och vedkassan bör utgå som hittills; för ändamålet torde förslagsanslaget för bidrag till ljus- och vedkassorna fortfarande bära bibehållas om också med starkt reducerat belopp. Medel till bokinköp och bokbindning bör kunna anvisas ur det nya anslaget för bidrag till biblioteks- och materielkassorna.

Utredningen finner det sannolikt, att de kommuner, som vill kvarstå på de gamla villkoren, tämligen snart kommer att avtaga i antal. Självfallet bör, säger utredningen, kommunen vara skyldig att övergå till den föreslagna ordningen, innan kommunen kan ifrågakomma till byggnadsbidrag för någon högre skola. Övergång till det nya systemet bör också sättas som villkor för vissa organisationsändringar såsom införande av ny linje i realskolan eller gymnasiet och även för övergång till enhetsskola, om därvid någon del av realskolan skulle bibehållas.

b. De högre kommunala skolorna

Utredningen anknyter till en början till förslaget om införande av byggnadsbidrag. De byggnadsbidrag, som enligt förslaget skulle tillfalla kommuner med högre kommunala skolor, beräknas av utredningen — med utgångspunkt i de uppgifter om aktuella byggnadsföretag, som lämnats i det föregående — uppgå till omkring 1,0 mkr. De kalkylerade 9 miljonerna i byggnadsbidrag skulle då fördelas med 8 mkr till de allmänna läroverken och 1 mkr till de högre kommunala skolorna. En viss förskjutning i fördelningen av byggnadsbidragen i riktning mot större andel för de kommunala skolorna förefaller dock utredningen ganska trolig.

Huru fördelningen av byggnadsbidragen än utfaller i praktiken, kan utredningen icke finna, att terminsavgifterna vid de högre kommunala skolorna har den betydelse för kommunernas ekonomi att ytterligare kompenenserande åtgärder från statens sida är behövliga. Utredningen föreslår följaktligen, att alla medgivanden att upptaga terminsavgifter vid de högre kommunala skolorna återkallas från tidpunkt, som av Kungl. Maj:t bestämmes.

I ett mindre antal fall skulle emellertid borttagandet av terminsavgifterna, åtminstone om det sker i ett slag, kunna medföra en avsevärd påfrestning för kommunens ekonomi. Utredningen anser sig inte behöva räkna med att allvarliga svårigheter skall uppstå för någon av de kommuner, som står som huvudmän för kommunala flickskolor eller praktiska realskolor. Däremot kan det behövas undantag för vissa kommuner med förhållandevis lågt skatteunderlag, vilka står som huvudmän för kommunala realskolor. Med hänsyn till den eventualitet, som utredningen räknat med, nämligen att terminsavgifter undantagsvis kan komma att finnas kvar vid något allmänt läroverk, finner utredningen icke alltför mycket vara att erinra mot att även enstaka kommuner med kommunal realskola erhåller Kungl. Maj:ts medgivande att under några år fortsätta att upptaga terminsavgifter. Utredningen förutsätter dock, att Kungl. Maj:t vid prövningen av ansökningar om sådan dispens förfar restriktivt såväl i avseende på antalet beviljade ansökningar som i avseende på storleken av de avgifter, som skulle få upptagas. Självfallet bör beviljat undantag upphöra, om kommunen tilldelas byggnadsbidrag för sin skola.

De inskrivningsavgifter, som förekommer vid vissa kommunala flickskolor, finner utredningen snarast möjligt böra avskaffas.

c. Privatläroverken

Det har tidigare befarats, att en avveckling av terminsavgiftssystemet vid de allmänna läroverken skulle förorsaka en så stor lärjungeavströmning från privatläroverken, att dessas bestånd kunde äventyras. Med hänsyn till den för närvarande alldeles otillräckliga platsstillgången vid de statliga och kommunala skolorna behöver detta enligt utredningens uppfattning numera icke riskeras.

För den händelse likväl i samband med terminsavgifternas avskaffande vid de allmänna läroverken en försämring i privatläroverkens ekonomi skulle inträffa, bör enligt utredningens åsikt en revision av deras avgifts- och bidragsbelopp företagas. I fråga om riktlinjerna för en sådan revision hänvisar utredningen till en av f. d. undervisningsrådet David Andersson år 1954 verkställd utredning angående privatläroverkens ekonomiska förhållanden (se prop. 1955: 83).

Kostnadsberäkningar

Utredningen påpekar, att om de nuvarande fem- och fyraåriga realskolelinjerna ersattes med treåriga utan att samtidigt några andra ändringar i skolväsendets villkor vidtoges, betydande besparingar skulle uppstå. Utredningen framlägger först en beräkning av dessa besparingar vid övergång till treårig realskoleorganisation och redogör därefter för de kostnadsökningar, som åtföljer utredningens övriga förslag.

En noggrann beräkning av kostnadsändringarna år ifrån år vid införande av treåriga realskollinjer är ogörlig, konstaterar utredningen, enär antalet kvarstående fyraåriga linjer beror av det tempo, i vilket undervisning i engelska enligt skolstyrelsernas beslut införes i folkskolans femte och sjätte klasser. Om dessutom införandet av den nya realskoleorganisationen, såsom utredningen i första hand föreslagit, i viss utsträckning blir beroende av kommunala initiativ, kan genomförandet ytterligare dra ut på tiden. Kostnadsminskningen vid fullt genomförd treårig realskola och femårig flickskola kan dock alltid beräknas och därefter en överblick vinnas över kostnaderna vid olika stadier av genomförandet.

Utredningen utgår från det antal avdelningar, som fanns vid de högre skolorna höstterminen 1954, och de lärarlöner, som utgick under år 1955. Beräkningen uppdelas i två etapper. I den första etappen beräknas de besparingar, som skulle göras genom indragning av *den femåriga realskolans och den sjuåriga flickskolans båda lägsta klasser*, i den andra etappen besparingarna vid övergång till treårig realskola och femårig flickskola från *fyraårig realskola och sexårig flickskola*.

Vid fullständig övergång till de nya organisationsformerna skulle det besparade beloppet kunna uppskattas till $4,1 + 11,2 = 15,3$ mkr, om inga besparingar anses möjliga vid de praktiska realskolorna. I praktiken bleve besparingarna mindre, emedan fyraåriga linjer i viss utsträckning torde komma att bibehållas.

Utredningen behandlar härefter kostnadsökningarna vid genomförandet av utredningens förslag.

Den största utgiftsposten utgörs av de föreslagna byggnadsbidragen, som uppskattats till 9 mkr. De föreslagna bidragen till läroverkens kassor har beräknats uppgå till 4,4 mkr.

En annan av de större utgiftsposterna härflyter från de föreslagna förstärkningsanordningarna i folkskolan. Läraravdelningar, där antalet lärjungar överstiger 20, skulle få delas två timmar i veckan vid undervisning i engelska i klasserna 5 och 6 och en timme i veckan vid undervisning i matematik i klass 6. Då förstärkningsanordningarna vållar vissa svårigheter vid skolskjutsarnas anordnande, kan de icke alltid tas i bruk. Antar man, att detta likväl sker i 2 000 läraravdelningar i vardera klassen och att undervisningen bestrides såsom övertimmar med arvodering efter timtaxan TC 22, skulle totalkostnaden kunna uppskattas till omkring 4,6 mkr.

Införandet av särskild realexamen i den utsträckning utredningen föreslagit har beräknats medföra en ökning av lärarbehovet i teoretiska läroämnen motsvarande 100 lärare med full tjänstgöring. Härtill kommer emellertid undervisning i praktiska ämnen och övningsämnen i en utsträckning, som ungefär torde motsvara 45 lärare med full tjänstgöring. Beräknas lärarlönerna efter den genomsnittliga 27 löneklassen och efter ortsgrupp 3, kan de sammanlagda kostnaderna uppskattas till $145 \times 18\,396 = 2,7$ mkr.

I övrigt framgår de beräknade kostnaderna för de av utredningen framställda förslagens genomförande av följande sammanställning.

Ä n d a m å l	Kostnad i mkr
<i>I. Till förbättrande av folkskolans undervisningsresultat:</i>	
Förstärkningsanordningar i engelska och matematik	4,6
Standardiserade prov i engelska	0,005
Höjning av lärarlöner vid inrättande av 50 tjänster i Ce 23	0,075
Utsträckning av behörighetskurserna vid folkskoleseminarierna	0,15
Arvode till rektorer och handledare vid vissa undervisningsprov	0,035
Höjning av stipendierna vid privata behörighetskurser	0,06
Feriekurser för lärare med äldre behörighet	0,10
Utvidgning av stödkurserna i radio för lärare med behörighet	0,075
Pedagogdagar för lärare med behörighet	0,04
Utvidgning av skolöverstyrelsens konsulentverksamhet	0,2
Sommarkurser för handledare utan behörighet	0,016
Utvidgning av radiotjänsts konsulentverksamhet	0,069
<i>II. Till anordningar inom realskolan:</i>	
Undervisning för särskild realexamen	2,7
Organiserad läxhjälp	0,37
<i>III. Till anläggnings- och driftsbidrag:</i>	
Byggnadsbidrag för högre skolor	9,0
Ökade bidrag till ändamål, som bestritts av läroverkens kassor	4,4
Ökade statsbidrag till realskollinjer vid vissa kommunala flickskolor	0,26
Summa	22,155

Den totala kostnadsökningen för statsverket skulle uppgå till i runt tal 22 mkr, varifrån bör subtraheras de beräknade besparingarna. Vid fullt genomförd treårig realskola skulle kostnadsökningen netto uppgå till omkring 7 mkr; i verkligheten kommer den att överstiga detta belopp, så länge linjer av äldre typ bibehålls vid sidan av de treåriga linjerna. Att kalkylen, såsom den utförts, trots de organisatoriska förenklingarna visar underskott, beror på, framhåller utredningen, att reformen samordnas med införande av byggnadsbidrag för högre skolor och med terminsavgifternas avskaffande på realskolestadiet.

Remissyttranden

Beträffande de yttranden, som avgivits över sakkunnigbetänkandet, hänvisas till propositionen.

Departementschefen

Departementschefen har anfört bland annat följande.

Realskoleutredningen grundar sina beräkningar på antagandet, att enhetsskolan skall vara helt genomförd i början av 1970-talet och att under 1960-talet en mycket stor ökning av tillströmningen till gymnasiet skall äga rum, delvis på grund av årskullarnas ovanliga storlek, delvis på grund av den ekonomiska utveckling, som givit hemmen ökade möjligheter att bereda barnen en högre skolutbildning. Jag kan, när det gäller efterfrågesidan, ansluta mig till utredningens synpunkter. Även jag anser, att enhetsskolans genomförande senast i början av 1970-talet bör vara en av de fasta riktpunkterna för vår skolpolitik. Jag anser vidare, att en stark utvidgning av gymnasieorganisationen är nödvändig. Vid en tidpunkt, då det råder brist på bland annat läkare, tekniker och lärare, framstår gymnasieorganisationens utvidgning som en av nyckelfrågorna vid samhällets försörjning med intellektuell arbetskraft.

Mer tveksamt kan det vara om utredningens uppskattning av lärarproduktionen står sig. Några av de invändningar som framställdes synes mig visserligen vara av ringa vikt. När det i ett par remissyttranden ifrågasattes, huruvida icke lärarbanans andel av de utbildade filosofie magisterna bör uppskattas till 70 procent i stället för av utredningen antagna 75, torde meningsskiljaktigheten icke vara av större betydelse, eftersom utredningen låtit den lärarproduktion, som beräknats på det högre procenttalet, inbegripa även vissa andra tillflöden, såsom utbildningen av kristendoms lärare inom de teologiska fakulteterna. Av större praktisk betydelse är frågan, huruvida det finns tillräckliga skäl att anta, att en större procent än förr av de inskrivna vid de filosofiska fakulteterna kommer att meritiera sig för lärartjänst. En höjning av procenttalet blivande lärare från 20 till 25 procent av de nyinskrivna skulle mycket avsevärt inverka på lärartillgången under 1960-talet. Utredningen hänvisar i detta sammanhang till

1953 års examensreform, som innebär att fordringarna i ämbetsexamen sänkts från 7 till 6 betygsenheter och att ämnesvalet gjorts friare än förut, samt till 1952 års uppgörelse i läroverkslärares lönefråga, som antas ha gjort lärarbanan mera attraktiv. Utredningen kunde ytterligare ha åberopat den starka ökningen av antalet ämbetsexamina under de senaste åren.

Delvis kan det dock vara fråga om ett engångstillskott i samband med övergången till en något mindre tidskrävande examenstyp, delvis kan ökningen bero på att ämbetsexamen i den nya friare formen avläggs även av studerande, som inte har allvarliga avsikter att bli lärare och tidigare skulle ha avslutat sina studier med kandidatexamen.

Jag har hittills räknat med att endast 20 procent av de studerande, som inskrivs i de filosofiska fakulteterna, blir lärare vid högre skolor. Senast har jag vid beräkningen av seminarieanslagen för nästkommande budgetår begagnat detta lägre procenttal. Säkrare hållpunkter för bedömningen torde stå att få om ett eller annat år, då verkningarna av examensreformen kan överblickas. För stunden vill jag endast påpeka, att, om utredningens beräkning av lärarproduktionen vid universiteten skulle visa sig vara för hög, detta endast skulle stärka de slutsatser om realskolans organisation, till vilka utredningen kommit.

Liksom realskoleutredningen själv och arbetsmarknadsstyrelsen anser jag det angeläget, att beräkningar snarast möjligt verkställs rörande lärarproduktionen i de skilda ämneskombinationerna, tagna var för sig. Vissa tecken tyder på att lärarbristen inom ett par av de humanistiska ämneskombinationerna kan vara hävd före ingången av nästa årtionde, medan den i de stora naturvetenskapliga ämneskombinationerna betydligt längre kommer att bibehålla sin nuvarande karaktär. Utvecklingen bör följas kommer med största uppmärksamhet och åtgärder för en bättre balans mellan ämneskombinationerna successivt vidtagas, allteftersom de visar sig av behovet påkallade. Det synes mig dock icke nödvändigt att i dagens sammanhang gå närmare in på dessa frågor.

De högre skolornas kvantitativa utveckling har gått oerhört snabbt under det senaste årtiondet. Antalet klassavdelningar, som hösten 1944 var 4 183, hade tio år senare stigit till 6 668. Realskoleutredningen påpekar, att den nya lärarkader, som på dessa tio år utbildats, överstiger hälften av den vid periodens början förefintliga och att det trots allt lyckats att nödortfigt täcka de med antalet avdelningar stegrade klassrumsbehoven. Om man ena stunden med misshag konstaterar, att välgrundade föräldraönskemål måst åsidosättas, kan man kanske en annan gång inte helt undertrycka känslan av att skolorganisationen dock visat en icke ringa anpassningsförmåga, skriver utredningen.

Åtgärder mot lärarbristen har alltsedan år 1948 steg för steg vidtagits. Jag vill för ögonblicket blott erinra om tillsättandet av läroverkens krisutredning 1949 och om uppgörelsen i läroverkslärares lönefråga år 1952. Det som utträttats har väl i sin mån bidragit till att möjliggöra den utvidgning av de högre skolorna, som faktiskt skett, men det är lätt att nu konstatera, att efterfrågan likväl löpt i förväg. De vidtagna åtgärderna har visat sig otillräckliga. Ytterligare åtgärder är oundgängligen nödvändiga.

Huvudalternativen för en anpassning av de högre skolorna efter de stigande behoven framstod klart redan vid realskoleutredningens tillsättande sommaren 1954. *Antingen* kunde man bibehålla den nuvarande organisa-

tionen av de högre skolorna men anlita folkskollärare med viss vidareutbildning för undervisningen åtminstone i de lägre klasserna *eller* också kunde man övergå till ett system med övervägande treåriga realskolor och femåriga flickskolor.

Jag har sedermera blivit allt mera tveksam om möjligheten att generellt lösa frågan enligt det första alternativet. Tillströmningen till de beföringskurser, som anordnats för folkskollärare, har icke varit så god som man skulle önska. Särskilt har deltagarantalet visat sig otillräckligt i de ämnen, där bristen på akademiskt utbildade lärare är stor. I den mån folkskollärare med de avsedda kvalifikationerna inte kan anskaffas, riskerar man fortfarande att de akademiskt utbildade lärarna samlas vid de högre skolorna i vissa eftersökta städer och där bestrider tämligen elementär undervisning, medan bristen på akademiskt utbildad lärarkraft blir desto besvärligare ute i periferien: i enhetsskolan, vid norrlandsskolorna och i de små realskolorna i landsbygdens tätorter. Införandet av treårig realskola skulle vara ett kraftigare verkande botemedel. Lärjungarna i de lägre klasserna skulle vid denna organisation överföras till folkskolan och den akademiskt utbildade lärarkraften i sin helhet reserveras för gymnasiet och realskolans högre klasser.

Starkt talar också lokalfrågorna till den treåriga realskolans fördel. Att en lokalbesparing måste åtfölja övergången från fyraårig till treårig realskola är uppenbart, även om meningarna kan vara delade om i vilken utsträckning fyraåriga linjer måste bibehållas. Men även vid övergång från femårig till treårig realskola är en lokalbesparing att motse. Realskoleutredningen erinrar om att 22,2 procent av de i klass 1⁵ utan prövning intagna kommer från femte i stället för från fjärde klassen i folkskolan; folkskolan skulle spara klassrum, om denna maskerade kvarsättning kunde undvikas. Skolöverstyrelsen framhåller, att det icke är ovanligt, att mer än hälften av eleverna i en realskola hör hemma i andra kommuner. Vanligen kan dessa utomkommunala lärjungar behållas i hembygdens folkskola utan att en ökning av antalet avdelningar där blir följd, förmenar överstyrelsen.

För folkskolans arbete medför den successiva avgången av lärjungar till högre skolor betydande olägenheter, bland annat omfördelningar av lärjungarna med åtföljande lärarombyten. Om lågstadiet blir treårigt, så att folkskollärarna avlöser småskollärarynnorna först i fjärde klassen, blir lärarbytena ännu mer besvärande. Härtill kommer pressen på folkskolans lärjungar i de klasser, där övergången till den högre skolan förberedes. Där konkurrensen är hård — och detta gäller särskilt orter, där femårig realskola finnes — blir pressen på folkskolans lärjungar också hård. Svenska skolläkarföreningen konstaterar, att nuvarande intagningssystem fört med sig en hets över skolarbetet, som märks ända ned i småskolan och som är oförsvarlig ur mentalhygienisk synpunkt.

Jag har hyst en icke så ringa tvekan om den treåriga realskolan ur arbetshygienisk synpunkt. Den sammanträngda studiegången kunde leda till en skadlig forcering. Medicinalstyrelsen har emellertid icke funnit anledning att resa någon erinran mot de i betänkandet framställda förslagen. Skolläkarföreningen bekräftar visserligen, att den treåriga realskolan måste anses som en »milt uttryckt» krävande skolform, men nöjer sig med att framhålla vikten av att folkskolan lägger en tillräckligt fast kunskapsgrund och att lärjungarna redan där får lära sig något av de arbetsmetoder och den

arbetstakt, som kräves i realskolorna. Överlärarna vid de stockholmskolor, där den treåriga läroängsen prövats, anser genomgående, att arbetet i skolformen icke ställer för stora krav på lärjungarna.

Sannolikt är väl, att lärjungarna i den treåriga realskolan, samtidigt som de är yngre än sina kamrater vid de fyraåriga realskolorna, kommer att uppnå något sämre betygsresultat än dessa. Men skillnaden blir måhända icke alltför stor. Klass 1⁴, som en gång varit en oundgängligen nödvändig repetitionsklass, tycks med den utveckling, folkskolan nu uppnått, icke längre vara på samma sätt outhärlig. Enda möjligheten att avgöra, huru stor skillnaden kommer att bli, är till sist att vädja till den erfarenhet, som föreligger från skolor, där den treåriga realskolan redan prövats. Utredningen stöder också sina slutsatser på en ingående undersökning av studieresultaten vid 1947 års skolor i Stockholm, där realexamen nu avlagts fyra gånger. Den skillnad i betygsresultaten, som har kunnat konstateras, väcker inga farhågor för en sådan försämring av kunskapskvaliteten, som kan sätta grunden för gymnasiet i fara. Liksom utredningen anser jag, att differensen bör kunna kompenseras genom en relativt måttlig höjning av inträdesfordringarna till gymnasiet, om nu en sådan över huvud taget visar sig nödvändig.

Efter att ha vägt de skäl, som i frågan anförts av realskoleutredningen och de hörda myndigheterna och sammanslutningarna, har jag kommit till den övertygelsen, att organiserandet av treåriga realskollinjer är en möjlig och nödvändig åtgärd i det läge, vari skolorganisationen befinner sig, när de stora årskullarna nu inträder på realskolans åldersstadium. Denna mening stödes också av skolöverstyrelsen och av flertalet av de hörda myndigheterna.

Realskoleutredningen påpekar dock, att läget icke på alla orter är så allvarligt, att en genomgripande omorganisation av realskolan är erforderlig. Det finns trakter, där den nuvarande organisationen tills vidare är tillfyllest eller där man kan reda sig med blygsamma provisorier. Med hänsyn till 1950 års giv i skolfrågan finner utredningen det vidare önskvärt, att den äldre organisationen bibehålles i den utsträckning, som erfordras för jämförelser beträffande arbetsförhållanden och arbetsresultat, i den mån sådana är möjliga. Utredningen har därför som huvudalternativ (alt. A) framlagt ett förslag, som inrymmer förslagsrätt i fråga om skolorganisationen för de lokala myndigheterna och medger bibehållandet av den nuvarande skolorganisationen på orter, där denna ännu fungerar på ett tillfredsställande sätt. Som andra alternativ (alt. B) tänker sig utredningen, att genom författningsföreskrifter ett genomförande av den treåriga realskolan på bred front kunde ske.

Alternativ A har under remissgången tillvunnit sig de starkaste sympatierna. Alla länsstyrelser, som yppat någon mening i frågan, tre fjärdedelar av de hörda skolstyrelserna och alla hörda rektorer vid de högre skolorna med ett undantag har, i den mån de berört frågan, tillstyrkt detta alternativ. Bland folkskolinspektörerna är meningarna delade: en knapp majoritet tillstyrker alternativ B. Statskontoret, folkskolläraryrkesförbunden och ännu någon av remissinstanserna voterar för alternativ B.

Skolöverstyrelsen invänder mot alternativ A, att detta kunde medföra skolpolitiska tvister, när frågorna om skolorganisationen skall diskuteras i kommunerna. »Det kan bli lösningar i splittringens tecken med majoritetsbeslut och reservationer av betydande minoriteter. Därmed skulle

överstyrelsen komma i det läget, att dess fastställande av en organisationsplan samtidigt skulle innebära ett avgörande i en skolpolitisk fråga.»

Däremot ifrågasätter icke ämbetsverket nödvändigheten av en utveckling, som leder till att den treåriga realskolan blir realskolans huvudform. Tvärtom vill överstyrelsen starkare än utredningen betona de fördelar, som skulle ernås vid en övergång till treårig realskola med hänsyn till skolorganisation och lärarbehov. Övergången bör emellertid ske successivt, så att överstyrelsen får möjlighet att följa utvecklingen och vidtaga de åtgärder, som kan visa sig erforderliga, för att skolformen skall vinna mälsmännens förtroende. Överstyrelsen indelar skolkommunerna i grupper alltefter den angelägenhet, som överstyrelsen tillmäter övergången till den nya organisationen.

Beträffande orter, som redan nu har såväl femårig som treårig linje, skulle enligt överstyrelsen övergången till organisation med tre- och fyraåriga linjer äga rum från den 1 juli 1957 eller den senare tidpunkt Kungl. Maj:t efter särskild framställning från kommunen medger.

I kommuner, där det finnes fem- eller fyraåriga realskollinjer och speciella bestämmelser angående anknytning till differentierade folkskoleklasser, och i kommuner, där det finnes femårig realskollinje med så stort antal avvisade inträdessökande, att mer än en ny parallellavdelning hade kunnat erhållas enligt av överstyrelsen tillämpade normer för upprättande av parallellavdelningar, skulle övergången likaledes genomföras, om behov av utvidgning av befintlig organisation föreligger. Kommunen borde därför snarast möjligt och senast den 1 juli 1957 till skolöverstyrelsen inkomma med förslag till organisation av de högre skolorna.

I nästa grupp skulle övergången ske, om organisationen behöver utvidgas och bibehållandet av den befintliga organisationen förutsätter nybyggnad, dock med möjlighet för skolöverstyrelsen att medge undantag. Kommuner, tillhörande denna grupp skulle före den 1 juli 1958 inge utredning och förslag till organisationsplan.

En sista grupp utgöres av orter med fyraårig linje med minimiorganisation. I detta fall skulle kommunen vara inne med sitt förslag före den 1 juli 1959.

Personligen tror jag, att överstyrelsen har något överskattat vådan av meningsskiljaktigheter på det kommunala planet och kanske även lagt väl stor vikt vid olägenheterna av att det slutliga avgörandet i omstridda frågor faller hos en central myndighet som skolöverstyrelsen. I varje fall tycks överstyrelsens farhågor icke delas av något större antal av de berörda myndigheter, som har kontakt med det kommunala arbetet. Liksom flertalet av de hörda myndigheterna anser jag, att de blivande bestämmelserna i ämnet bör utformas i huvudsaklig anslutning till utredningens alternativ A. Detta utesluter dock icke, att övergången ordnas i etapper såsom skolöverstyrelsen föreslagit. Olika tidpunkter bör genom beslut av Kungl. Maj:t föreskrivas för ingivandet till skolöverstyrelsen eller annan myndighet av utredning och förslag rörande organisationen av läroverken och de högre kommunala skolorna i kommunen under övergångstiden.

Då Kungl. Maj:t ännu icke tagit ställning till skolstyrelseutredningens förslag om gemensamma skolstyrelser och mellaninstanser, synes detaljerna i det administrativa förfarandet böra få ankomma på Kungl. Maj:ts avgörande. Även uppkommande frågor om övergångsanordningar och ordningen för de äldre linjernas avveckling synes böra avgöras av Kungl. Maj:t

eller efter Kungl. Maj:ts bemyndigande av skolöverstyrelsen. Utan hinder av beslut, som riksdagen tidigare fattat i fråga om organisationen av allmänna läroverk och högre kommunala skolor, torde Kungl. Maj:t böra äga föreskriva, att treåriga realskollinjer skall inrättas i stället för fyra- eller femåriga och fyraåriga i stället för femåriga, där sådant befinner sig av orsksförhållandena påkallat. Likaså torde det böra ankomma på Kungl. Maj:t att besluta om införande vid kommunala flickskolor av femårig lärokurs i stället för sju- och sexårig. Längre fram bör organisationsplaner kunna fastställas av skolöverstyrelsen, såsom utredningen föreslagit.

Ehuru övergången till treårig realskola i den utsträckning utredningen tänkt sig mångenstädes komme att påtagligt förbättra platstillgången i realskolan och gymnasier, måste otvivelaktigt möjligheter skapas för en ytterligare expansion. På många orter, där för närvarande ingen högre skola finnes, blir behovet av en dylik för varje år allt kännbarare, och i de framåtgående städer, där folkökningen genom inflyttning är betydande, måste nya skolenheter inrättas. Jag har tidigare i andra sammanhang givit till känna min anslutning till den ståndpunkt i fråga om inrättandet av nya statliga realskolor, som omfattats av ett par av mina företrädare i ämbetet: nya statliga realskolor bör icke upprättas. I den mån nya parallellavdelningar icke kan komma till stånd vid existerande statsläroverk, måste således kommunen ta saken i egna händer och inträda som huvudman för de nya skolor, som erfordras. Två utvägar kan därvid övervägas, nämligen upprättandet av i folkskolan inbyggda realskollinjer och upprättandet av fristående kommunala realskolor respektive praktiska realskolor.

Realskoleutredningen finner tendensen att inbygga realskollinjer i folkskolan ur vissa synpunkter mindre tilltalande: den innebär, att en i viss mån krävande examen införes i den principiellt examensfria folkskolan och att linjer med utpräglad särkaraktär och delvis avvikande rekryteringsförhållanden införes i denna skola. Skolöverstyrelsen delar denna uppfattning. Tidigare har statsutskottet vid ett tillfälle förklarat sig befara, att försöksverksamheten skulle få en alltför ensidig utveckling, om inriktningen på att inom folkskolans ram söka inarbeta den nuvarande realskolan bleve mera allmän.

Även jag delar denna mening. Genom de inbyggda linjerna får folkskolan en viss teoretisk tillspetsning, som icke alltid neutraliseras genom en motsvarande utveckling av den praktiska utbildningen i skolan. Balansen mellan teoretisk och praktisk utbildning bör så vitt möjligt bibehållas i folkskolan medan den bygges ut och successivt närmar sig enhetsskolan. På orter, där inbyggda linjer redan existerar, bör de få bestå och även utbyggas med parallellavdelningar, men på andra orter bör utvecklingen länkas in på en komplettering av realskoleorganisationen genom fristående kommunala realskolor med tre- eller fyraårig lärogång.

Förutsättningen för att så skall ske är emellertid enligt min bestämda mening, att byggnadsbidrag införes även för högre skolor. Risken är i annat fall stor, att kommunen finner de ekonomiska konsekvenserna för betungande och låter hela skolfrågan falla i avvaktan på att enhetsskola skall kunna inrättas på orten. De stora årskullarna är icke betjänta med en skolplanering av detta slag. Skolöverstyrelsens planeringskommitté, vars förslag ligger till grund för realskoleutredningens kapitel om byggnadsbidragen, ger flera exempel på huru lösningen av en byggnadsfråga

försenats eller tills vidare omöjliggjorts på grund av kommunalekonomiska betänkligheter av detta slag. Skolöverstyrelsen har vid skilda tillfällen framhållit, att den rådande olikformigheten mellan skolformerna i avseende på byggnadsbidragen på ett olyckligt sätt hämmat en ändamålsenlig byggnadsplanering för det högre skolväsendet och därmed även försvårat planeringen för enhetsskolan.

Realskoleutredningen har undersökt möjligheten att genom åtgärder inom folkskolans ramar skapa en fastare grund för den treåriga realskola, som folkskolans sjätte klass skulle uppbära. Mest behövliga är enligt utredningens mening dylika åtgärder i engelska och matematik. Om de leder till en standardhöjning för folkskolan i dess helhet, blir motiveringen för förstärkningen ännu starkare, säger utredningen. Även för folkskolan bör det vara värdefullt med fastare och mera användbara kunskaper och färdigheter i de ämnen, varom här är fråga.

I enhetsskolan får läraravdelning i femte och sjätte klasserna delas vid två av veckans engelska lektioner, om lärjungeantalet överstiger 20. I matematik får en liknande uppdelning ske under en timme varannan vecka av vårterminen vid de matematiska laborationerna i klass 6. Rätten att dela läraravdelningen inträder i detta fall vid ett deltagarantal av minst 17. Utredningen föreslår nu enahanda förstärkningsanordningar för folkskolan. Dock bör rätten att dela läraravdelning vid undervisningen i matematik i klass 6 utsträckas till hela läsåret men inträda först när lärjungeantalet överstiger 20. Uppdelningen av klasserna under förstärkningstimmarna bör ske under hänsynstagande till lärjungarnas studieförutsättningar.

Erfarenheterna från enhetsskolan visar, att skoldistriktet i vissa fall måst avstå från att utnyttja de erbjudna förstärkningsanordningarna till följd av svårigheter att samordna läsordningen med skolskjutsarna och nödvändigheten att undvika alltför långa väntetider för lärjungarna. För att öka skoldistriktets möjligheter att utnyttja förstärkningsanordningarna föreslår utredningen, att extra skolskjuts i skäligen utsträckning skall få anordnas.

I stället för förstärkningstimmar i den angivna formen bör skoldistriktet kunna anordna speciell stödundervisning åt vissa lärjungar i form av läxhjälp eller trimning på överkurs. Kostnaderna bör dock icke få överstiga den som skulle uppstå vid uppdelning av läraravdelningen i grupper. Anordningarna bör underställas statens folkskolinspektör för prövning och godkännande, och antalet lärjungar, som tar del av stödundervisningen, bör icke understiga fem, om statsbidrag skall kunna erhållas.

Utredningen föreslår vidare att en särskild handledning för undervisningen i engelska i B-skolor skall utarbetas och tillställas lärarna i skolor av denna typ.

Slutligen bör standardiserade prov anordnas i engelska på samma sätt som nu sker i modersmålet och matematik. Jag vill nämna, att psykologisk-pedagogiska institutet, som har gammal erfarenhet av de standardiserade proven, livligt tillstyrkt, att sådana prov utarbetas även i engelska.

För egen del kan jag tillstyrka samtliga de förslag, jag nu refererat. Jag återkommer i slutet av mitt anförande till de med åtgärderna i fråga förknippade anslagsfrågorna.

Skolöverstyrelsen påpekar, att det icke är rationellt att vid B-skolorna gruppera lärjungarna efter deras studieförutsättningar. Förstärkningstim-

marna bör i dessa skolor få utnyttjas för en uppdelning av avdelningen klassvis eller för en ökning av tiden för omedelbar undervisning i berörda ämnen. Häremot har jag intet att erinra.

I nära samband med förstärkningsanordningarna står ett av utredningen framfört förslag om en form av partiell differentiering, för vilken utredningen använder termen nivågruppering. Under remissgången har en ganska livlig diskussion uppstått om lämpligheten av denna differentieringsform.

Den s. k. nivågrupperingen, som först föreslagits av skolkommissionen, tillgår så, att lärjungarna i två parallella klassavdelningar omfördelas vid undervisningen i ett visst läroämne, så att — schematiskt uttryckt — den bättre halvan av de båda klasserna sammanförs till en undervisningsavdelning och övriga lärjungar till en annan undervisningsavdelning. Anordningen drar inga särskilda kostnader och kan göras mera effektiv än förstärkningstimmarna, då den omfattar samtliga undervisningstimmar i ämnet. Skolkommissionen tänkte sig, att den skulle tillämpas vid undervisningen i engelska, realskoleutredningen har ansett, att den bör kunna nyttjas jämväl i matematik.

Utredningen har i denna fråga intagit samma ståndpunkt som skolöverstyrelsen i dess den 12 december 1952 utfärdade anvisningar rörande studiegången i femte och sjätte klasserna. De ämnen, som främst torde bära ifrågakomma, är enligt dessa anvisningar engelska, räkning och geometri. Överstyrelsen framhåller, att olägenheterna av helt odifferentierat elevmaterial är särskilt framträdande i dessa ämnen och fortsätter: »Fördelarna med denna partiella differentiering ligga framför allt däri, att klassgemenskapen bevaras, samtidigt som man underlättar studierna i de ämnen, som måste anses vara de besvärligaste på ett treårigt realskolestadium.»

När realskoleutredningens förslag nu väckt gensagor, torde detta delvis bero på att man fruktat, att förslaget skulle leda till ett detaljreglerat system utan möjlighet för den lokala skolläningen att laga efter lägligheten. Det ligger dock i sakens natur, att användningen av denna differentieringsform är helt begränsad till skolor med parallellavdelningar och även där ofta måste undvikas av schematekniska skäl. Troligen har överstyrelsen rätt i att termen nivågruppering är olämplig, emedan den lätt för tanken till längre syftande åtgärder. I övrigt torde vad som förekommit icke behöva föranleda annat uttalande från min sida än att jag, med instämmande i vad skolöverstyrelsen anfört beträffande förevarande spörsmål, vill understryka att anordningens lämplighet i det särskilda fallet bör prövas lokalt och en detaljreglering av dessa interna skolfrågor undvikas.

Realskoleutredningen föreslår vidare en serie åtgärder till förstärkning av lärarutbildningen i engelska. Utredningen har sålunda förordat vissa omläggningar av behörighetskurserna vid folkskoleseminarierna, dock först från och med läsåret 1958/59. Skolöverstyrelsen förklarar sig dela utredningens uppfattning, att behörighetskurserna behöver förstärkas, och tillstyrker vissa av de åtgärder, som i detta syfte föreslagits av utredningen, men anser att beträffande andra föreslagna åtgärder den pågående seminarieutredningens bedömning bör avvaktas. Då frågan icke har omedelbar aktualitet, synes den ännu en tid kunna vila. Jag förutsätter dock, att den återupptages nästa år i samband med prövningen av de förslag seminarieutredningen kan komma att framställa. Jämväl de förslag realskoleutredningen framlagt rörande de på privat initiativ anordnade behörig-

hetskurserna skulle träda i tillämpning först om ett par år. Det synes mig lämpligt, att dessa förslag upptas till prövning i samband med ändringsförslagen rörande organisationen av seminariernas behörighetskurser.

Ett nytt inslag har tillförts diskussionen om folkskolans lärarfrågor genom förslaget, att lärare med 23-gradsbehörighet skulle undervisa i engelska. Denna fråga måste enligt min mening ses i ett vidare sammanhang. De ifrågavarande lärarnas tjänstgöringsområde kommer onekligen att röna inverkan av genomförandet av treårig realskola. Jag vill också erinra om att skolöverstyrelsen i sitt remissyttrande redogör för en inom ämbetsverket pågående utredning om lärarutbildningen för folkskolans högstaadium. Hela det omfattande problemet om 23-gradstjänsternas användning synes mig vara av den art, att det bör upptagas till avgörande först efter förhandlingar med vederbörande personalorganisationer. Jag är således icke beredd att biträda realskoleutredningens förslag om inrättande i folkskolan av 23-gradstjänster med undervisningsskyldighet i engelska.

Realskoleutredningen finner det icke mindre viktigt, att vidareutbildning i lämpliga former tillhandahålles de lärare, som tidigare förvärvat behörighet att undervisa i engelska och nu tjänstgör i folkskolan. Stödkurserna i radio för lärare med behörighet, vilka nu avser undervisningen i klass 5, bör snarast möjligt utvidgas till klass 6. Feriekurser och pedagogdagar bör anordnas. Konsulenter för undervisningen i engelska bör anställas hos skolöverstyrelsen. Överstyrelsen tillstyrker samtliga de föreslagna åtgärderna men finner det önskvärt att konsulenterna även får till uppgift åtminstone i någon omfattning att följa undervisningen i ämnet i sjunde och högre klasser. Även jag kan tillstyrka samtliga nu nämnda förslag. Jag kan likaledes biträda de förslag utredningen framställt angående anordnande av sommarkurser för handledare vid den kombinerade korrespondens- och radioundervisningen och angående utvidgning av radiotjänsts konsulentverksamhet. Till anslagsfrågorna återkommer jag senare.

Om, såsom jag väntar, realskolan efter några år allmänt kommer att organiseras med en treårig huvudform och ett komplement av fyraåriga linjer, uppstår frågan om avvägningen mellan de båda linjetyperna. Tills vidare måste enligt min mening den fyraåriga lärogången vara tillgänglig på varje ort, där realskola finnes. Den är nödvändig för de lärjungar, som inte har läst engelska i folkskolan, och önskvärd bland annat för lärjungar med långsammare arbetstakt eller svag hälsa. Hänsyn måste också tagas till föräldrarnas önskemål. Jag avsluter mig således i huvudsak till vad utredningen anfört om användningen av de fyraåriga linjerna och vill blott liksom utredningen framhålla, att det även på orter med enbart fyraårig realskola finns en möjlighet för lärjungar med goda betyg att tillgodogöra sig förmånen av en treårig studiegång, nämligen om övergången ordnas enligt det s. k. stocksunds-systemet och alltså sker från folkskolans sjätte till den fyraåriga realskolans andra klass.

Frågan om inträdesfordringarna i realskolan har såväl av utredningen som av skolöverstyrelsen bedömts under den nyss gjorda förutsättningen, att fyraåriga linjer i erforderlig utsträckning skall finnas kvar på varje skolort. Det är då möjligt att fordra en högre betygssumma för inträde på treårig än på fyraårig linje. Utredningen har stannat för att föreslå, att för tillträde till den treåriga linjen normalt skall fordras 17

betygsenheter, engelskan inräknad, varav minst 6 inom fyraämnesgruppen muntlig framställning och läsning, skrivning och språklära, engelska samt matematik. Intagningsnämnden skall dock vara oförhindrad att även mottaga en lärjunge, vars betygssumma understiger den stadgade med högst en betygsenhet, om han anses ha förutsättningar att följa studiearbetet i skolan. Meningarna i remissvaren är något delade. Skolöverstyrelsen ansluter sig till utredningens förslag. Läroverkslärarnas riksförbund ifrågasätter en skärpning av fordringarna för inträde i den treåriga realskolan, medan styrelsen för statens psykologisk-pedagogiska institut finner de föreslagna inträdesfordringarna tilltagna i överkant; med hänsyn till bristfälligheterna i intagningsinstrumenten är det enligt styrelsens mening önskvärdt, att den högre skolan får en vid bas. Beträffande de äldre linjerna synes vittgående enighet råda om att nuvarande intagningsfordringar tills vidare bör bibehållas.

Jag torde i annat sammanhang få för Kungl. Maj:t anmäla frågan om inträdesfordringarna i den nya realskolan. För tillfället vill jag endast framhålla, att gränsdragningen mer eller mindre påverkas av den grad av precision, som kan uppnås vid bedömningen av studieförutsättningarna för de lärjungar, som befinner sig i gränzonen. Ju opålitligare intagningsinstrumentet är, desto lägre måste intagningsfordringarna hållas.

Införandet av treårig realskola inverkar bland annat på organisationen av de i realskolan inbyggda linjer, som leder till praktisk realexamen. De har av gammalt varit tvååriga, men en förlängning till treårig lärogång har på senare tid emellanåt ifrågasatts. Liksom utredningen anser jag, att en vertikal klyvning av den treåriga realskolan i hela dess längd icke gärna kan ifrågakomma. Däremot bör det icke vara omöjligt att ge lärjungarna tillfälle att redan i klass 1³ förbereda inträdet på den praktiska linjen genom att utbyta vissa övningsämnen mot närstående praktiska läroämnen. Utredningen föreslår att skolöverstyrelsen bemyndigas medge, att i klasserna 1³, 2⁴ och 3⁵ vid allmänna läroverk (och kommunala realskolor) med handelslinje ämnet slöjd får helt eller delvis ersättas med maskinskrivning och på samma sätt vid läroverk med teknisk linje manlig slöjd ersättas med verkstadsarbete och teckning med ritteknik. Vid lärjungarnas flyttning till nästa klass skulle de praktiska läroämnena maskinskrivning, verkstadsarbete och ritteknik räknas som övningsämnen, oaktat lärarna avlönas efter samma grunder som vid undervisningen i dessa ämnen i närmast följande klasser. Kungl. Maj:t skulle kunna medge liknande anordningar på de mera sällsynta hushålls- och jordbrukstekniska linjerna.

Därest riksdagen icke har något att däremot erinra, torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att framdeles meddela skolöverstyrelsen det föreslagna bemyndigandet.

Den praktiska realexamen, som avslutar studierna på berörda linjer, synes vara av ungefär samma svårighetsgrad som den vanliga realexamen. Däremot syftar utredningens förslag om s. k. s ä r s k i l d r e a l e x a m e n till att möjliggöra en naturlig avslutning av realskolestudierna för lärjungar, som har svårigheter med de stora skrivningsämnena tyska, matematik och engelska. Examensformen har utexperimenterats inom försöksverksamheten vid högre skolor och har vid flertalet av de skolor, som provat den, på relativt kort tid tillvunnit sig målsmännens uppskattning. De examinerade har i regel utan svårighet kunnat placeras i förvärvslivet.

Möjlighet att komplettera en särskild realexamen finns enligt utfärdade bestämmelser men anlitas i praktiken sällan. Såsom exempelvis skolläkarföreningen framhållit, torde en hel del realskoleelever få ut betydligt mera av en undervisning, som upplagts efter fordringarna för särskild realexamen, än av de nuvarande mera teoretiskt betonade kurserna.

Särskild realexamen har under försöksverksamheten prövats i olika varianter. Än har kursen i ett språk ersatts med en praktisk språkkurs utan större krav på de skriftliga arbetena och den ledigblivna tiden använts för exempelvis maskinskrivning. Än har något ämne nedlagts helt och givit rum för exempelvis ett handelsämne eller utvidgad kurs i något övningsämne. Till och med sådana ämnen som träteknik och skogsvård har förekommit. Realskoleutredningen anser, att under den första tiden tämligen stora variationer i undervisningsprogrammet bör få förekomma och sedan vid lämpligt tillfälle en utmönstring av svagare varianter företagas. Lämpligt är enligt utredningens mening, att skolöverstyrelsen i samband med utarbetandet av undervisningsplan för den nya realskolan fastställer ett antal förebilder bland vilka skolorna i regel bör kunna träffa sitt val.

Fullt genomförd beräknas undervisningen för särskild realexamen vid allmänna läroverk och kommunala realskolor få en omfattning motsvarande omkring 100 heltidstjänster i teoretiska läroämnena och 45 tjänster i andra ämnen. En stor del av undervisningen i de teoretiska läroämnena torde komma att utgöras av praktiska kurser i moderna språk, en ämnesgrupp där lärarbristen icke är särskilt starkt utpräglad.

Så länge lärarbrist råder, måste genomförandet ske med en viss varsamhet. Utredningen föreslår, att undervisning för särskild realexamen icke skall behöva genomföras vid en skola förrän från och med det läsår, då klass 2³ första gången anordnas vid skolan och att överstyrelsen även under åren närmast därefter skall äga dispensera skolan från skyldigheten att anordna sådan undervisning, därest särskilda omständigheter, exempelvis lokalsvårigheter, kan åberopas för uppskov. Å andra sidan bör överstyrelsen kunna medge, att undervisning för särskild realexamen anordnas även vid allmänt läroverk och kommunal realskola, där treårig linje icke är inrättad eller ännu blott är representerad med sin första klass, om överstyrelsen efter prövning av tillgången på lärare i vederbörande ämneskombinationer finner tillräckliga skäl föreligga för ett sådant medgivande.

Jag har under försöksverksamhetens gång blivit övertygad om värdet av särskild realexamen. Det är enligt min mening otillfredsställande, att realskolan i så stor utsträckning som hittills varit fallet måste bortskilja lärjungar, som icke kunnat helt tillgodogöra sig kurserna. Särskild realexamen ger skolan en möjlighet att bättre ta hand om elever med begränsade studiesvårigheter och ge dem en efter deras förutsättningar lämpad utbildning. Jag kan alltså liksom skolöverstyrelsen helt ansluta mig till utredningens förslag i denna del.

Lättnad kan även beredas lärjungarna genom att skolan tillhandahåller dem läxhjälp. Det bör visserligen, såsom skolöverstyrelsen framhåller, ingå i varje lärares åligganden att ge handledning i läxläsningsteknik på den ordinarie lektionstiden särskilt vid höstterminens början. Men härutöver krävs en fortlöpande form av läxhjälp, som har karaktär av enskild undervisning, exempelvis om en lärjunge måste inhämta kurspartier, som genomgått under hans frånvaro, eller behöver individuell genomgång av annan anledning. I samma mån som realskolan får mottaga allt

flera elever från hem, som ej kan bispringa barnen i dessa avseenden, måste skolan tillföras de resurser, som fordras för att fylla denna uppgift, betonar överstyrelsen i sitt remissyttrande.

Realskoleutredningen beräknar ett behov av i genomsnitt två veckotimmar för varje läroverk med treårig linje och varje kommunal flickskola med femårig linje. Jag tillstyrker, att läxhjälp anordnas på sätt utredningen föreslagit, men vill framhålla, att den beräknade timtilldelningen endast torde möjliggöra hänvisning till läxhjälp i tvingande fall. Någon utvidgning av programmet torde dock ej vara möjlig med nuvarande begränsade lärartillgång.

En betydande effektivitetsvinst i läroverksundervisningen skulle vara att motse genom en sänkning av maximumantalet lärjungar i klassavdelningarna. Allmän enighet råder bland skolans målsmän om att en sådan sänkning bör genomföras så snart omständigheterna medger det. Realskoleutredningen vill därvid på goda grunder ge den treåriga realskolan företräde framför de äldre linjerna och anser det önskvärt, att denna från det läsåret, då den blir realskolestadiets huvudform, bereds möjlighet att arbeta med ett elevmaximum av 30 lärjungar per avdelning. Jämväl skolöverstyrelsen betecknar en sänkning av lärjungemaximum som en av de angelägnaste åtgärderna i skolans strävanden att ägna lärjungarna individuell omsorg men kan inte biträda utredningens förslag rörande tidpunkten för genomförandet av reformen.

Jag delar utredningens och de hörda myndigheternas uppfattning om den ifrågasatta reformens pedagogiska värde. Tidpunkten för dess realiserande beror dock av omständigheter, som inte för närvarande kan med någon säkerhet överblickas. Förslag i ämnet måste grundas på ingående undersökningar om reformens inverkan på behovet av lärare och lokaler, varvid även förhållandet på de särskilda orterna åtminstone till en viss grad måste penetreras. Det bör ankomma på överstyrelsen att följa utvecklingen och så snart ske kan framlägga de förslag, som befinner sig möjliga. Även återupptagandet av den i timplanekungörelsen redan inskrivna rätten att dela nybörjarklass vid undervisningen i modersmålet hör till de aktuella frågorna. Skolöverstyrelsen läser väl icke underlåta att i samband med sina anslagsäskanden framställa förslag i sistberörda avseende, så snart tillgången på modersmållärare gör det möjligt.

I avvaktan på den mera genomgripande utredning i våra skolfrågor, som planerats till slutet av 1950-talet, bör tim- och kursplaner för berörda skolformer utarbetas av skolöverstyrelsen. Ett betydande förarbete för nya författningar och författningsändringar påvilar också den centrala skolmyndigheten. Framställning om viss personalförstärkning har ingivits till Kungl. Maj:t av skolöverstyrelsen och kommer att prövas i annat sammanhang.

I samband med behandlingen av realskolan under övergångstiden har realskoleutredningen diskuterat frågan om inrättande av *exa m e n s f r i a* linjer i realskolan eller eventuellt ett avskaffande av realexamen över hela linjen. Utredningen erinrar om att skolöverstyrelsen vid ett tillfälle förklarar sig anse, att den önskvärda likformigheten i betygsättningen i skolorna under vissa betingelser kunde uppnås genom anordnande av standardiserade prov och att den muntliga examen kunde helt avvaras, varvid erforderlig kontroll i stället skulle vinnas genom en livligare inspektions- och konsulentverksamhet. De nödvändiga förarbetena för en sådan exa-

mensreform är emellertid ännu icke påbörjad. I annat sammanhang har jag tillkännagivit min avsikt att förelägga nästa års riksdag frågan om förstärkning av lärarhögskolans pedagogiska institution och om arbetsfördelningen mellan denna och andra institutioner. Därvid torde även frågan om utarbetande av prov och kunskapstests för olika stadier komma i blickfältet.

När utredningen haft att taga ställning till frågan om examensfria linjer i realskolan, har den emellertid haft en särskild typ av sådana linjer i sikte, linjer som tänkts mindre krävande än examenslinjerna även i dessas till särskild realexamen ledande form. Utredningen avstyrker inrättande av sådana linjer och finner en viss vaksamhet påkallad gentemot tendenser, som, om de finge fritt utveckla sig, kunde låta de allmänna läroverken svälla ut till ett slags enhetsskolor. Skolöverstyrelsen åter förordar, att dylika linjer må kunna upprättas efter prövning från fall till fall.

För egen del anser jag det icke önskvärt, att realskoleorganisationen alltför mycket kompliceras. Realskolans treåriga form skulle enligt utredningens förslag kompletteras med fyraåriga linjer, praktiska examenslinjer och linjer, som för till särskild realexamen. Det bör räcka för lärjungar, som fyller realskolans nuvarande intagningsfordringar. Är åter avsikten med de examensfria linjerna, att realskolan skulle sättas i stånd att draga till sig ett ökat antal lärjungar från folkskolan, vill jag, på skäl som jag längre fram i mitt anförande kommer att närmare utveckla, ifrågasätta, huruvida icke en utveckling av den praktiska undervisningen inom folkskolans ram är att föredraga. Det torde bli tillfälle att återkomma till frågan om något år, när den inom skolöverstyrelsen pågående utredningen om organisationen av folkskolans högstadium är avslutad.

Införandet av treårig realskola aktualiserar slutligen vissa lärarfrågor.

Rektorerens riksförening anser, att reformen kommer att i flera avseenden öka rektorernas administrativa arbete. Skulle detta visa sig riktigt, torde det närmast böra ankomma på skolöverstyrelsen att efter utredning av frågan göra de framställningar rörande organisationen av arbetet på rektorsexpeditionerna, som utredningens resultat kan påkalla.

Läroverkslärarnas riksförbund hävdar, att bibehållandet av nuvarande undervisningsskyldighet skulle innebära en kännbar ökning av den faktiska arbetsbördan för lärarna. Denna uppfattning bestyrkes av de beräkningar realskoleutredningen härom redovisat. Då nu gällande bestämmelser om läroverkslärarnas undervisningsskyldighet ingår i den år 1952 träffade löneuppgörelsen, torde ändring kunna komma till stånd först efter förhandlingar med vederbörande personalorganisation.

Vissa förflyttningar av anställda lärare torde bli nödvändiga, ehuru omfattningen av omplaceringarna ännu icke kan i detalj överblickas. Skolöverstyrelsen framhåller, att ordinarie lärare, som blir överflödiga vid indragning av realskolans lägsta klasser, mycket snart åter blir behövliga vid läroverket, när den treåriga realskolan växer fram. Under sådana omständigheter finner överstyrelsen det lämpligast att om möjligt undvika att flytta lärarna och i stället, där så kan ske, bereda dem fyllnadstjänstgöring i andra högre skolor och i folkskolan. Jag är övertygad om att skolöverstyrelsen vid handläggning av frågor om disposition av förefintlig lärarpersonal kommer att tillse, att å ena sidan lärarkraften på bästa sätt

nyttjas för skolans behov och å andra sidan den hänsyn, som är möjlig, tages till personliga förhållanden.

I 1950 års riksdagsbeslut nämns den kommunala flickskolan icke bland de skolformer, som enhetsskolan skulle ersätta. Beslut om dess framtid bör i överensstämmelse härmed fattas först när de samlade resultaten av försöksverksamheten kunnat föreläggas riksdagen. Tills vidare bör skolformen bibehållas i stort sett med sina hittillsvarande uppgifter.

Enligt gällande stadga skall varje kommunal flickskola vara anordnad med såväl sjuårig som sexårig lärokurs. I denna utformning är flickskolan en parallellform till den nuvarande realskolan med dess fem- och fyraåriga linjer. Det är därför naturligt, att nuvarande organisation av flickskolan tills vidare blir bestående på orter, som ännu en tid behåller sin femåriga realskola, och att således avvecklingen av den sjuåriga kursen påbörjas det läsår, då indragning sker av den femåriga realskolans lägsta klass. På alla de orter, där realskolan blir treårig med ett komplement av fyraåriga linjer, bör däremot flickskolan uppbyggas huvudsakligen med femåriga linjer. Ett visst behov av kompletterande sexåriga linjer torde visserligen en tid framöver vara för handen, men säkerligen behövs sådana icke i samma utsträckning som realskolans fyraåriga linjer.

Vid realskolorna erfordras fyraåriga linjer inte bara för lärjungar, som saknar förkunskaper i engelska, utan också för vissa lärjungegrupper, som är i behov av en lugnare studiegång än den treåriga realskolans. Jämväl vid flickskolorna måste anordningar vidtagas för lärjungar utan förkunskaper i engelska, men det föreligger knappast något behov av mognadslinjer med utsträckt studietid, eftersom kurserna redan i den femåriga flickskolan bör läggas upp med tanke på att de skall kunna inhämtas även av lärjungar med relativt långsam arbetstakt.

Vilka anordningar som bör ställas till förfogande för lärjungar utan förkunskaper i engelska beror bland annat av antalet sådana lärjungar vid skolan. Om i en nybörjarklass det stora flertalet har inhämtat ämnets grunder i folkskolan och blott några få saknar erforderliga förkunskaper, bör för de senare i enlighet med utredningens förslag särskild undervisning i engelska anordnas med något högre timantal. Undervisningen kan då väntas bli så pass effektiv, att deltagarna efter ett par års separat undervisning skall kunna sammanföras med återstoden av klassen. Är det fråga om ett större antal lärjungar, som inte läst engelska, kan det vara bättre att bibehålla en sexårig linje trots den tidsspillan detta medför för lärjungarna. Kungl. Maj:t bör därför kunna för viss tid medge bibehållande av sexåriga linjer även på orter, där flickskolan i övrigt är femårig. Då undervisning i engelska i folkskolan för närvarande organiseras upp i mycket raskt tempo, torde behovet av sexåriga linjer för lärjungar utan förkunskaper i engelska på de flesta håll snart försvinna.

Liksom realskoleutredningen anser jag, att flickskolans kurser bör avpassas efter samma lärjungestandard som realskolans och att således villkoren för tillträde till skolformen bör vara desamma. Vid realskolorna kan inträdesfordringarna till den treåriga linjen sättas något högre än de nuvarande, emedan på varje realskoleort även fyraåriga linjer skall upprätthållas. Vid flickskolorna kommer de sexåriga linjerna att vara undantag. Skall flickskolan stå öppen för alla flickor, som är berättigade att intagas i realskolan, måste inträdesfordringarna till flickskolans femåriga linje,

såsom skolöverstyrelsen föreslagit, sammanfalla med inträdesfordringarna till realskolans fyraåriga linje. Denna avvägning synes mig riktig även från pedagogisk synpunkt, då den femåriga flickskolan torde komma att ställa ungefär samma krav på lärjungarna som den fyraåriga realskolan.

Sedan några år har flickskolorna kunnat införa fast linjedelning i de båda högsta klasserna, och ett betydande antal flickskolor har begagnat sig av den erbjudna möjligheten. Den tillämpade linjedelningen har omfattat tre linjer: en humanistisk linje, en allmän linje och en reallinje, var och en kliven i två grenar. Konstruktionen ansluter sig till den i gymnasiet använda, men linjerna och linjegrenarna skiljer sig mindre än gymnasiets linjer och grenar. En av grenarna, reallinje B, har ett starkare inslag av praktiskt husliga ämnen.

Tiden synes mig nu vara inne att överföra den prövade linjeorganisationen från försöksstadiet till den fasta organisationen. Redan instundande läsår bör således de flickskolor, som arbetar med linjedelat högstadium, få rätt att införa reallinje B, och statsbidrag bör således i vanlig ordning utgå till dylik linje. Från och med läsåret 1957/58 bör linjedelningen allmänt genomföras. Därest på någon ort det nuvarande differentieringssystemet anses böra bibehållas ytterligare en tid, torde ansökan därom böra göras hos Kungl. Maj:t.

Normalundervisningsplan för den nya flickskolan bör snarast möjligt utarbetas och fastställas av skolöverstyrelsen, som också bör meddela de övergångsbestämmelser, vilka kan befinnas ändamålsenliga. Jag har intet att erinra mot att nuvarande frihet i fråga om språkföljden bibehålles och att flickskolorna, om vederbörande skolstyrelse finner det önskvärt, får införa franska såsom frivilligt ämne redan i klassen närmast under det linjedelade högstadiet.

En fråga, som rätt livligt diskuterats i remissyttrandena, är inrättandet av normalskolelinjer för manlig ungdom. Utredningen antyder, att sådana linjer icke vore otänkbara ur pedagogisk synpunkt, men föreslår dock icke, att dylika linjer skall organiseras i större skala. Enligt utredningens mening är det tillräckligt, att linjer av detta slag kan inrättas vid kommunala och privata skolor på orter, där den vanliga skolorganisationen icke helt täcker utbildningsbehoven för den manliga ungdomen eller där av andra skäl särskilt intresse finns för linjer av detta slag. Skolöverstyrelsen ansluter sig till denna uppfattning.

Vad som talar emot organiserandet av normalskollinjer för manlig ungdom är huvudsakligen, att den utbildning de skulle meddela icke synes kunna påräkna tillräcklig lärjungeanslutning. Höglandsskolan, som länge experimenterat med dylika linjer, har innevarande läsår 4 pojkar i högsta klassen och 2 i näst högsta, därav en extraclev. Djursholms samskola har 3 pojkar i högsta klassen av normalskollinjen och endast en i den näst högsta. I en tid av lärarbrist kan det icke vara försvarligt att anordna särskilda klassavdelningar för ett så ringa antal lärjungar. Skall undervisningen komma till stånd, måste klassavdelningarna fyllas ut med flickor, som önskar normalskolekompetens; i själva verket är deltagarantalet även under denna förutsättning i knappaste laget för den specialundervisning, som är önskvärd för pojkarna.

I detta läge kan jag icke tillstyrka, att linjer, som leder till normalskolekompetens, anordnas vid de allmänna läroverken. Undervisningen måste där avse både gossar och flickor. Den skulle innebära en expansion av flick-

skolans undervisningstyp med dess längre studietid och på grund därav större lärarbehov och därigenom motverka de åtgärder jag här föreslagit för att göra lärarbristen mindre kännbar. Liksom hittills bör däremot normalskollinjer vid kommunala och privata skolor kunna anordnas även för manlig ungdom, i den mån detta med hänsyn till lokala förhållanden kan befinnas önskvärt.

Jag har intet att erinra mot att försök med en i vissa ämnen begränsad »särskild» normalskolekompetens efter förslag av skolöverstyrelsen upptages som ett led i den allmänna försöksverksamheten.

I samband med statsbidragsfrågorna erinrar realskoleutredningen om att det inrättats inbyggda realskollinjer vid några kommunala flickskolor. En del är femåriga; dessa åtnjuter statsbidrag enligt de för högre kommunala skolor gällande grunderna. Andra är treåriga; till dem utgår statsbidrag efter ogynnsammare grunder. Om den treåriga realskolan, såsom jag föreslagit, göres till realskolans huvudform, är en olikhet i statsbidrags-hänseende icke längre motiverad. Jag ifrågasätter icke någon ändring för instundande redovisningsår men föreslår, att från och med redovisningsåret 1957/58 statsbidrag enligt för de högre kommunala skolorna gällande grunder skall utgå jämväl för de treåriga realskollinjer, som är anslutna till vissa kommunala flickskolor, såvitt linjerna i fråga ägs av vederbörande kommun. Beträffande den privatägda treåriga linjen i Uppsala räknar jag med att bidrag till densamma från och med nyssnämnda redovisningsår skall utgå ur privatläroverkens bidragsanslag.

Den högre folkskolan är i sina båda huvudtyper, den allmänna och den yrkesbestämda, en examensfri skola för ungdom, som har inhämtat en vanlig folkskolekurs. Vanligen anslutes den till folkskolans sjätte klass. Ändamålet anges i stadgan vara att ge lärjungarna tillfälle att inhämta ett högre mått av allmänt medborgerlig och praktisk bildning, »utan att de unga därigenom dragas från sina vanliga levnadsförhållanden eller nödig övning i praktiskt arbete».

Skolformen hade sin blomstringstid under 1920-talet men har sedan förlorat i lärjungeantal och omfattar för närvarande endast sju skolor. I stort sett har gången varit den, att huvudmännen själva, sedan skolan bestått några år, föranstaltat om dess ombildning till andra skolformer. Vanligen har de allmänna högre folkskolorna avlösts av kommunala realskolor och de yrkesbestämda av praktiska realskolor. I andra fall har skolan befunnits överflödig, sedan folkskolans högstadium och yrkesundervisningen utbyggt i orten. Beträffande flera av de nu återstående skolorna föreligger redan förslag till omorganisation. Endast två skolor, en allmän och en yrkesbestämd, synes i sin nuvarande organisation äga större stabilitet.

Parallellt med denna utveckling har folkskolan på många orter utbyggt med ett högstadium, där undervisningen kan differentieras åt olika håll. I åttonde och nionde klassen och i folkskolans högre avdelning kan varianter anordnas, som lånat vissa drag från de gamla yrkesbestämda högre folkskolorna och de nyare praktiska realskolorna. Förslag har från några håll framställts, att dessa linjer skulle utrustas med lärare med samma utbildning, samma löneförmåner och samma tjänsteställning, som lärarna vid de praktiska realskolorna.

Realskoleutredningen föreslår, att de praktiska realskolorna skall bibehålla sin nuvarande fyraåriga lärogång, dock med möjlighet för huvudmannen att övergå till treårig lärokurs. Bestämmelser om

lärokursens längd bör införas i den blivande organisationsplanen. Intill dess sådan fastställts, bör det ankomma på Kungl. Maj:t att på vederbörlig framställning meddela beslut om inrättande av treåriga examenslinjer. Vidare föreslår utredningen, att olika anordningar skall träffas i syfte att möjliggöra för lärjungarna att få en avrundad realskolekurs utan att behöva sätta praktisk realexamen som mål. En avslutningsetapp skall kunna anordnas för lärjungar, som vill avgå efter tredje klassen; en för skolformen särskilt utexperimenterad något mindre krävande examensform — särskild praktisk realexamen — skall kunna avläggas; och helt examensfria linjer skall kunna inrättas jämsides med examenslinjerna. De kostnader, som kan komma att uppstå genom dessa anordningar, skulle bestridas ur förslagsanslaget Kommunala läroverk: Bidrag till högre kommunala skolor. Några praktiska realskolor med utslutande examensfria linjer föreslås icke. Utredningen påpekar, att en praktisk realskola med idel examensfria linjer i viktiga hänseenden skulle innebära en återgång till de yrkesbestämda högre folkskolornas typ, som var vanlig för 25 år sedan men sedan successivt övergivits efter huvudmännens beslut.

I stort sett har utredningens förslag fått ett mycket välvilligt mottagande av remissinstanserna. Även jag kan ansluta mig till detsamma. Genom förslaget om enklare studiealternativ torde den för närvarande stora förtidsavgången av lärjungar vid de praktiska realskolorna kunna begränsas. Samtidigt torde de examensfria linjer, som utexperimenteras vid de praktiska realskolorna med deras rika erfarenhet av arbetsfältet, kunna få en bättre bärkraft än de beslättrade linjer vid de högre folkskolorna, som successivt utmönstrats i konkurrensen. Skolöverstyrelsen bör äga besluta om anordnandet av de organisationsvarianter, som syftar till en förenkling av läroången vid de praktiska realskolorna.

Jag vill emellertid betona, att jag anser utbyggnaden av den praktiska utbildningen inom folkskolan och dess högre avdelning vara icke mindre viktig. Jag motser med största intresse resultaten av den utredning, som nu pågår inom skolöverstyrelsen och som bland annat gäller användningen av ett modifierat ämnes- eller klassläraresystem på folkskolans högstadium med kvalificerade yrkeslärare i vissa ämnen. Frågor rörande kompetenskraven och utbildningen av lärare för folkskolans högstadium ingår i utredningen, och överstyrelsen säger sig ha för avsikt att längre fram för Kungl. Maj:t framlägga de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

När denna utredning föreligger i avslutat skick, torde säkrare kunna bedömas, huruvida det överhuvudtaget är önskvärt, att man utanför folkskolan organiserar examensfria realskolor med ett arbetsprogram, som mer eller mindre ansluter sig till de praktiska realskolornas. Ser man den blivande enhetsskolan som utvecklingsmålet för den nuvarande folkskolan, ter det sig mera önskvärt, att de praktiska utbildningsformerna i största möjliga utsträckning organiseras inom folkskolans ram. På nuvarande utredningsstadium är jag således icke beredd att föreslå upprättandet av fristående examensfria praktiska realskoletyper.

Vad gäller frågan om försök med praktiska realskollinjer av olika slag i anknytning till enhetsskolan, räknar jag med att skolöverstyrelsen kommer att avge närmare förslag mot bakgrunden av de erfarenheter, som kan vinnas i samband med berörda utredning och genom anordnandet av olika organisationsvarianter vid de praktiska realskolorna.

Av vad jag tidigare anfört framgår, att den högre folkskolan, hur myc-

ket den än betytt i den tidigare skolutvecklingen, icke längre i större utsträckning svarar mot tidens krav. Jag har ingenting att erinra mot att man övergångsvis bibehåller de enstaka högre folkskolor, som alltjämt väl tillfredsställer aktuella utbildningsbehov på sin ort, men nya högre folkskolor bör enligt min mening icke vidare inrättas. Lösningen av de utbildningsproblem, för vilka den högre folkskolan en gång inrättades, måste i vår tid sökas inom den blivande enhetsskoleorganisationen.

Jag har tidigare i mitt anförande angivit de skäl, som kommit mig att föreslå införandet av statsbidrag till byggnadsföretag för de högre skolorna. Jag vill nu med några ord beröra byggnadsbidragens utformning.

I likhet med utredningen anser jag, att statsbidrag bör kunna utgå för realskoledelarna av de högre allmänna läroverken, de fristående statliga realskolorna, de kommunala flickskolorna, de kommunala realskolorna och de praktiska kommunala realskolorna. Jag kan också i huvudsak ansluta mig till vad utredningen föreslagit angående de ändamål, som skall vara bidragsberättigande, de särskilda förutsättningar för bidragsgivningen, som bör vara uppfyllda, och beräkningen av bidragsunderlaget.

I fråga om statsbidragets storlek har utredningen i huvudsak följt bestämmelser, som gäller i fråga om statsbidragen vid byggnadsföretag för folkskoleväsendet. Utredningen har dock föreslagit ett par avvikelser. Den viktigaste är, att utrymmet för den diskretionära prövningen, som enligt nämnda bestämmelser är 10 procent, ansetts böra vidgas till 20 procent med hänsyn till de vid högre skolor mera växlande förutsättningarna. Allmänna statsbidragsutredningen har icke motsatt sig realskoleutredningens förslag, att byggnadsbidrag skulle införas genom beslut redan av årets riksdag, men ansett, att ett utvidgande av bidragsintervallen skulle föregripa utredningens arbete.

I denna situation anser jag, att den för folkskoleväsendet gällande bidragstabellen bör oförändrad tillämpas, intill dess nya bestämmelser kan komma till stånd som resultat av de pågående statsbidragsutredningarna.

Även statsbidragen till provisoriska skolbyggnader, till klassrumsinventarier m. m. bör beräknas såsom för motsvarande ändamål inom folkskoleväsendet.

Vid prövningen av inkommande statsbidragsansökningar bör i enlighet med utredningens förslag noggrant tillses, att ett bifall icke får leda till onödigt stora investeringar eller till felinvesteringar på längre sikt och att byggnadsföretaget planerats jämväl med hänsyn till enhetsskolans behov. Liksom utredningen förutsätter jag, att överstyrelsen icke tillstyrker en föreslagen investering i skollokaler, om den kan undvikas genom en lokalbesparande organisation av realskolan, exempelvis genom övergång till tre-årig realskola.

Någon retroaktivitet i fråga om bidragsgivningen anser jag mig icke böra tillstyrka. Det nya statsbidraget bör alltså införas från och med budgetåret 1956/57.

Utredningen beräknar, att byggnadsbidragen skall draga en kostnad av 8 till 9 miljoner kronor vid en byggnadskvot av 30 miljoner kronor för de högre skolorna. Mot denna uppskattning har jag intet att erinra. Till frågan om den för instundande budgetår erforderliga medelsanvisningen återkommer jag senare.

Realskoleutredningens förslag innebär slutligen även avskaffandet av vissa nu utgående lärjungeavgifter.

I fråga om de allmänna läroverken föreslår utredningen, att terminsavgifterna avskaffas på realskolestadiet. Staten skulle ikläda sig kostnaderna för vaktmästarpersonalen och för rektorsexpeditioner samt för anskaffande av böcker och undervisningsmateriel, i den mån dessa kostnader icke täcks av gymnasiernas terminsavgifter, hyror och andra inkomstkällor. Kommunen skulle åta sig läroverkets fastigheter åvilande utgifter, avgifter för försäkring av läroverkets fastigheter och lösa egendom samt kostnader för möbler och inventarier, i den mån sådant åtagande icke redan föreligger. Kommunerna skulle vidare åta sig uppvärmning, belysning, renhållning och städning av läroverkets lokaler samt tillfälliga anordningar i dessa eller likartade hänseenden och bestrida därav föranledda kostnader, i den mån de icke täcks av gymnasiernas terminsavgifter, hyror och andra liknande inkomster. Till bestridande av kostnaderna skulle dock utgå ett statsbidrag, som skulle täcka ungefär halva kostnaden.

Vidare skulle enligt utredningens förslag inskrivningsavgifterna avskaffas; understöds- och premiekassan skulle kompenseras för de sålunda bortfallande inkomsterna genom ett statsbidrag.

Jag biträder utredningens förslag, att lärjungeavgifterna i realskolan avskaffas. Ett stort antal remissinstanser har påyrkat, att avskrivningen av terminsavgifterna skulle utsträckas även till gymnasiestadiet. Jag har blivit övertygad om att tiden nu är inne att jämväl i denna del effektuera det år 1950 fattade principbeslutet och anser mig således böra utgå från att läroverkens ekonomi skall helt frigöras från sitt beroende av lärjungeavgifterna. Härigenom blir det möjligt att på samma gång åstadkomma en välbehövlig förenkling av det relativt invecklade system, som förordats av utredningen.

Den föreslagna avvägningen av statens och kommunernas ekonomiska ansvar för de allmänna läroverken efter ett avskaffande av avgifterna synes mig i nuvarande läge acceptabel, åtminstone i de stora dragen. Visserligen kommer realskolan i sinom tid att avlösas av enhetsskolan, som oavsett dess slutliga utformning enligt 1950 års riksdagsbeslut skall vara en statsunderstödd kommunal skola. Under övergångstiden bör det dock vara tillräckligt att kommunerna med en skälig andel bidrar till den lindring i utgiftsbördan, som genom avgifternas borttagande skulle komma familjerna till del. Statens bidrag bör enligt min mening vara av samma storleksordning.

Utredningens förslag innebär, att kommunerna skulle åta sig i stort sett de uppgifter, som hittills åvilat byggnadsfonden samt ljus- och vedkassan. Med denna utgångspunkt har utredningen, såsom jag nyss nämnt, funnit det nödvändigt att föreslå ett nytt statsbidrag till kommunerna. Häremot har emellertid allmänna statsbidragsutredningen erinrat, att helt andra överväganden än hittills måste föregå ett införande av nya primärkommunala statsbidrag; såvida det icke är fråga om stimulansbidrag i egentlig bemärkelse, bör denna utväg att tillföra kommunerna ökade statliga medel hädanefter vara stängd, hävdar statsbidragsutredningen.

Med hänsyn till vad sålunda anförts anser jag mig böra föreslå en omkonstruktion av det framlagda förslaget. Avvikelserna från det nuvarande kassasystemet bör göras mindre än realskoleutredningen tänkt sig, statens och kommunernas förpliktelser bör avvägas så, att det inte behövs vare sig något statsbidrag eller någon inbetalning av kommunala medel till

läroverkens kassor. Detta medför givetvis, att kommunernas åtaganden måste utvidgas ehuru icke i samma utsträckning som utredningen föreslagit.

Såsom villkor för terminsavgifternas avskaffande vid läroverken bör enligt min mening föreskrivas, att kommunerna åtager sig

1) underhåll av fastigheter, fastighets- och försäkringsavgifter, kostnader för möbler m. m., som hittills bekostats av byggnadsfonden; av utredningen beräknat till ett belopp av	0,90 mkr
2) kostnader för möbler och inventarier m. m., som hittills bekostats av biblioteks- och materielkassan; av utredningen beräknat till ett belopp av	0,15 mkr
3) kostnader för uppvärmning, belysning m. m., som hittills bestritts av ljus- och vedkassan; av utredningen beräknat till ett belopp av	4,3 mkr
	Summa 5,35 mkr

Liksom utredningen föreslår jag, att kommunen skall äga disponera hälften av de hyresinkomster, som hittills tillfallit läroverkets kassor. Dessa inkomster har beräknats till 0,56 miljoner kronor, varav hälften utgör 0,28 miljoner kronor. Kommunernas merkostnader vid ett fullständigt avskaffande av termins- och inskrivningsavgifterna kan således anslås till i runt tal 5 miljoner kronor.

Då samtliga de utgifter, som hittills utgått ur byggnadsfonden, nu skulle bestridas på annat sätt, blir byggnadsfonderna överflödiga, och fråga uppstår då, huru byggnadsfondernas behållningar skall disponeras. Det är stundom fråga om rätt betydande behållningar. Vid slutet av budgetåret 1953/54 översteg den sammanlagda behållningen de sammanlagda skulderna med icke mindre än 2,53 miljoner kronor.

Realskoleutredningen föreslår, att vederbörande kommun skall övertaga byggnadsfondens tillgångar och skulder. Med hänsyn till storleken av de belopp, varom det är fråga, och det sätt, varpå behållningarna uppkommit, anser utredningen, att det bör föreskrivas, att eventuella behållningar skall av kommunerna användas för sådana ändamål, som enligt nu gällande bestämmelser tillgodoses medelst dessa fonder. Skolöverstyrelsen åter anser, att behållningarna bör ställas till läroverkens förfogande för att användas för lärjungarna mera närstående ändamål. Riksräkenskapsverket förordar, att behållningarna i fråga skall enligt skolöverstyrelsens närmare bestämmande användas bland annat till förstärkning av vederbörande läroverks biblioteks- och materielkassa samt understöds- och premiekassa. För egen del ansluter jag mig till det förslag realskoleutredningen framställt.

Med den avgränsning av kommunens åtaganden, som i det föregående angivits, skulle ljus- och vedkassan bibehållas. Av kassans nuvarande uppgifter skulle kvarstå bestridandet av kostnader för avlöning åt vissa vaktmästare, eldare och övrig betjäning, renhållning och städning; dit torde också böra föras kostnader för vissa hygieniska anordningar. Överförandet av uppvärmningskostnaderna på kommunen medför, att kostnaderna för värmeanläggningarna och bränsleförbrukningen båda kommer att åvila samma huvudman, vilket ur rationaliseringssynpunkt torde vara en fördel.

Bestridandet av de tre kvarvarande kassornas utgifter kommer i det väsentliga att påvila statsverket. Följande tablå torde ge en uppfattning

om de belopp, som därvid kommer i fråga. Uppgifterna är hämtade ur realskoleutredningens tab. 57—58, som avser budgetåret 1954/55, samt ur de beräkningar, som utredningen verkställt beträffande inskrivningsavgifternas storlek.

Kassa	Belopp mkr	Därav »övriga» utgifter
Biblioteks- och materielkassan	3,8	0,15
Understöds- och premiekassan	0,22	
»Tredje kassa» (nuvarande ljus- och vedkassan)	5,15	0,30
Summa	9,17	0,45

Karaktären av de utgifter, som sammanförts under rubriken övriga utgifter, är naturligtvis mer eller mindre oviss.

Som inkomster kan påräknas hälften av de hyresintäkter, som hittills tillfallit kassorna. Beloppet är, såsom tidigare nämnts, 0,28 mkr. Det är av underordnad betydelse, vilken kassa detta belopp tillgodoföres. Då biblioteks- och materielkassan enligt utredningens statistik tillförts i genomsnitt 52,3 procent av hyresintäkterna, medför det minsta rubbningen i bestående förhållanden, om beloppet tillgodoföres denna kassa. Enligt utredningen hade vidare biblioteks- och materielkassan budgetåret 1954/55 en inkomst på 0,4 mkr och ljus- och vedkassan en inkomst av 0,4 mkr, som icke utgjordes av statsbidrag, hyror eller lärjungeavgifter. Antas dessa inkomster fortfarande inflyta, skulle de belopp, som vid terminsavgifternas avskaffande komme att påvåla statsverket, belöpa sig till $9,17 - 0,28 - 0,4 - 0,4 = 8,09$ mkr. Beloppet stiger, om dessa till sin natur ej specificerade inkomster till någon del upphör efter lärjungeavgifternas avskaffande. Det måste också höjas vid de slutliga bedömningarna med hänsyn till det efter utgången av vårterminen 1955 ökade lärjungeantalet vid läroverken.

Vid bedömningen av de anförda siffrorna bör givetvis hänsyn tagas till att staten redan nu bidrar till kostnaderna för bokinköp och bokbindning och till ljus- och vedkassornas utgifter, innevarande budgetår med $0,54 + 2,59 = 3,13$ mkr. Den verkliga merbelastningen för statsverket kan således uppskattas till 5 å 6 mkr och kommer att ligga närmare det lägre eller det högre av dessa belopp, allteftersom gruppen »övriga inkomster» fortfarande kommer att inflyta eller icke.

Grovt approximativt kan man säga, att det föreslagna bidragssystemet, när det trätt i funktion, skulle innebära, att staten ikläder sig en merkostnad av $8 + 5 = 13$ mkr för bidrag till läroverksbyggen och till de statliga läroverkens kassor, att föräldrarna får en lättnad i försörjningsbördan på omkring 10 mkr och att läroverkskommunerna får en inkomst av $8 - 5 = 3$ mkr.

Närmare bestämmelser angående beräkningen och fördelningen av anslagsbeloppen till kassorna torde böra meddelas av Kungl. Maj:t.

Såsom realskoleutredningen framhåller, torde kommunerna icke nu böra formligen åläggas förpliktelser gentemot läroverken utöver dem de redan åtagit sig. Liksom utredningen väntar jag dock, att de i allmänhet skall finna det fördelaktigt att medverka till terminsavgifternas avskaffande. Självfallet bör ingen kommun komma i åtnjutande av byggnadsbidrag för högre skola utan att ha gjort de för lärjungeavgifternas avskaffande erforder-

derliga åtagandena. Övergång till det nya systemet bör också sättas som villkor för vissa organisationsändringar på sätt utredningen föreslagit.

Därest någon kommun icke anser sig kunna biträda den av mig föreslagna uppgörelsen, bör det nuvarande kassasystemet samt termins- och inskrivningsavgifterna bibehållas vid därvarande allmänna läroverk. Fyllnadsbelopp till ljus- och vedkassan och anslag till bokinköp och bokbindning bör vid läroverk, där terminsavgiftssystemet bibehålles, utgå efter samma grunder som hittills.

Då kommunerna bör ha tid att förbereda övergången till det nya systemet, torde reformen icke böra genomföras förrän från och med budgetåret 1957/58. Budgettekniska frågor rörande de erforderliga anslagens karaktär och redovisning på riksstaten behöver följaktligen icke aktualiseras förrän vid nästa års riksdag.

Jag övergår härefter till den grupp av skolor, som brukar betecknas som de högre kommunala skolorna, d. v. s. kommunala flickskolor, kommunala realskolor och praktiska realskolor. Frågan om terminsavgifterna vid dessa skolor ligger annorlunda till än vid de allmänna läroverken, enär undervisningen där enligt gällande stadgar principiellt är avgiftsfri. På grund av särskilda förhållanden har vissa kommuner visserligen medgivits rätt att upptaga terminsavgifter, men dessa spelar i regel ingen större roll för skolornas ekonomi. År 1954 utgjorde de sålunda vid de kommunala flickskolorna endast 3,8, vid de kommunala realskolorna 2,6 och vid de praktiska realskolorna 0,4 procent av årets inkomstsumma. Styrelsen för svenska landskommunernas förbund förklarar sig icke hysa några betänkligheter mot slopandet av dessa terminsavgifter, vilka enligt styrelsens mening icke längre har någon nämnvärd kommunalekonomisk betydelse.

Realskoleutredningen föreslår, att de gjorda medgivandena att upptaga terminsavgifter återkallas. Jag är av samma mening och kommer, därest icke riksdagen uttalar någon annan mening, att föreslå Kungl. Maj:t att återkalla de gjorda medgivandena med utgången av budgetåret 1956/57.

Realskoleutredningen har ifrågasatt, huruvida icke i undantagsfall förlängt tillstånd att upptaga terminsavgifter bör kunna ifrågakomma för kommun, som upprätthåller kommunal realskola. Jag kan icke ställa mig principiellt helt avvisande till någon kortare tids förlängning av tillståndet på grund av alldeles särskilda undantagsförhållanden men anser det mindre troligt, att en dylik förlängning i praktiken skall behöva förekomma.

Den av mig föreslagna utvidgningen av avgiftsfriheten till gymnasiet aktualiserar frågan om terminsavgifternas behövlighet vid skolformer som de kommunala gymnasierna och de tekniska läroverken, vilka legat utanför realskoleutredningens utredningsuppdrag. Det är min avsikt att införskaffa erforderlig utredning rörande lärjungeavgifterna vid dessa skolformer och förelägga nästa års riksdag de förslag, vartill dessa utredningar kan föranleda.

Vad slutligen gäller de med förevarande förslag förenade kostnadsökningarna får jag i anslutning till utredningens i det föregående återgivna sammanställning härutinnan anföra följande.

De föreslagna förstärkningsanordningarna i engelska och matematik i folkskolan bör för skoldistriktet stå öppna redan från och med nästa redovisningsår. Statsbidrag till kostnaderna för de härför erforderliga lärar-

timmarna torde i vanlig ordning böra bestridas ur förslagsanslaget till Folkskolor m. m.: Bidrag till avlöning åt lärare vid folkskolor. På grund av statsbidragssystemets utformning inträder kostnadsökningen för statsverket först från och med budgetåret 1957/58.

För utarbetande av *standardiserade prov i engelska* har skolöverstyrelsen för nästa budgetår räknat med en engångskostnad av omkring 10 000 kronor. Denna kostnad avses skola belasta den i överstyrelsens avlöningsstat upptagna, förslagsvis betecknade anslagsposten till Arvoden åt experter och tillfällig personal m. m. I mån av behov torde Kungl. Maj:t för ifrågavarande ändamål vilja medge överskridande av nämnda post. Det torde böra ankomma på överstyrelsen att senare i vederbörlig ordning framlägga förslag om medelsanvisning för tryckning av proven.

För anordnande av *feriekurser för lärare med äldre behörighet* och av *pedagogdagrar för lärare med behörighet* har utredningen beräknat en kostnad av sammanlagt 140 000 kronor. Medel för ändamålet torde böra anvisas från och med budgetåret 1957/58; jag utgår från att skolöverstyrelsen framlägger förslag härom i höst.

För *utvidgning av stödkurserna i radio för lärare med behörighet*, för anordnande av *sommarkurser för handledare utan behörighet* samt för *utvidgning av radiotjänsts konsulentverksamhet* har utredningen räknat med ett medelsbehov av sammanlagt 160 000 kronor. Medel för ändamålet torde böra anvisas från och med budgetåret 1957/58 under reservationsanslaget till Folkskolor m. m.: Anordnande av kombinerad korrespondens- och radioundervisning. I den mån å nämnda reservationsanslag tillgängliga medel därtill räcker, torde emellertid Kungl. Maj:t böra äga medge, att anslaget redan under nästa budgetår i den utsträckning, som är möjlig, utnyttjas för ifrågavarande ändamål. Jag förutsätter, att skolöverstyrelsen och radiotjänst uppmärksammar de möjligheter, som härvidlag kan yppa sig.

Den föreslagna *utvidgningen av skolöverstyrelsens konsulentverksamhet* bör genomföras från och med budgetåret 1957/58. Det torde alltså få ankomma på överstyrelsen att äska medel härför i sina petita för nämnda budgetår.

Kostnaden för de försök med *särskild realexamen* och *organiserad läxhjälp*, som nu förekommer, bestrides för närvarande ur reservationsanslaget till Skolöverstyrelsen: Försöksverksamhet m. m. Jag förordar, att kostnaderna för undervisning ledande till särskild realexamen samt för organiserad läxhjälp i den form, som jag i det föregående tillstyrkt, från och med nästa redovisningsår överföres till vederbörande skolforms avlöningsanslag respektive anslag till avlöningsbidrag. För de högre kommunala skolornas del medför statsbidragssystemets utformning, att bidragsanslagets belastning ökar först från och med budgetåret 1957/58.

I årets statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, har Kungl. Maj:t under punkten 252 för nästa budgetår äskat ett förslagsanslag av 59,8 miljoner kronor till bidrag till vissa byggnadsarbeten inom folkskoleväsendet. I det föregående har jag tillstyrkt införande från och med nästa budgetår av *byggnadsbidrag* jämväl till de allmänna läroverkens realskole- delar och till högre kommunala skolor. Då sistnämnda bidrag avses skola utgå enligt samma grunder, som gäller för folkskolans byggnadsbidrag, synes det mig lämpligt, att medel för båda ändamålen anvisas under ett

gemensamt förslagsanslag. Detta torde böra benämnas Bidrag till vissa byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet samt upptagas i åttonde huvudtitelns avdelning I. Folkskoleväsendet m. m. under särskild mellanrubrik omedelbart efter anslagen till skolmåltidsverksamheten. Med utgångspunkt i storleken av den del av den totala investeringskvoten för skolbyggnadsändamål, som för närvarande kan beräknas komma att tas i anspråk för statsbidragsberättigande byggnadsföretag avseende statliga realskolor och högre kommunala skolor, samt med hänsyn till ordningen för statsbidragets utbetalande ävensom övriga på medelsåtgången under nästa budgetår inverkan faktorer anser jag mig böra förorda, att det i statsverkspropositionen äskade anslagsbeloppet för budgetåret 1956/57 uppräknas med i runt tal 3 miljoner kronor. Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda hemställan torde alltså böra ändras till att avse anvisande för nästa budgetår av ett förslagsanslag av 62 800 000 kronor till Bidrag till vissa byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet.

Jag vill i detta sammanhang understryka den synnerliga angelägenheten av att skolbyggnadsverksamheten i möjligaste mån förbilligas och att därmed största möjliga antal skollokaler utvinnes inom den disponibla skolbyggnadskvoten. Jag får erinra om att frågan om möjligheterna att bygga billigare skolor för närvarande är föremål för utredning och överväganden av statens nämnd för byggnadsforskning, statens byggnadsbesparingsberedning, sakkunniga för omprövning av vissa statsbidrag på skolväsendets område samt givetvis även skolöverstyrelsen. Jag vill också hänvisa till 1954 års riksdags skrivelse i detta ämne (SU 166, Rskr 380). För egen del vill jag här särskilt framhålla vikten av att vid den nu pågående översynen av grunderna för statsbidraget till skolbyggnader bidragsbestämmelserna utformas så, att ett nedbringande av anläggningskostnaderna verkligen stimuleras och att planeringen av skolbyggnadsföretagen redan från början inriktas på byggnadsprogram inom rimliga ekonomiska gränser utan att fördens skull berättigade anspråk på lokalernas standard och ändamålsenlighet eftersättes. Ett flertal olika utvägar kan tänkas för att motverka sådana kostnadsfördyrande faktorer såsom bland annat överdimensionering, onödigt kostsamma planlösningar och alltför dyrbart byggnadsmaterial. En eftersträvanvärd lösning vore att uppställa vissa maximibelopp för statsbidragsunderlagen. I avvaktan på resultatet av pågående utredningar och överväganden i denna fråga är jag icke nu beredd att förorda några bestämda regler härvidlag. Enligt min mening bör emellertid såväl vid skolöverstyrelsens lokalbehovsprövning, förhandsgranskning av skissritningar och handläggning av statsbidragsansökningarna som vid den departementala beredningen av dessa ärenden ytterligare skärpt uppmärksamhet ägnas åt förevarande spörsmål och en restriktiv praxis iakttagas vid bedömningen av skäligheten av statsbidragsunderlagens storlek.

Såsom jag i det föregående förordat, bör *inskrivnings- och terminsavgifter* för elever vid de allmänna läroverken avskaffas med utgången av nästa redovisningsår. Det torde böra ankomma på skolöverstyrelsen att i petita för budgetåret 1957/58 framlägga närmare förslag om de riksstatsanslag, som påkallas vid den av mig förordade avvecklingen av avgiftssystemet.

Införandet av de för högre kommunala skolor gällande bidragsgrunderna jämväl med avseende å kommunägda *treåriga realskollinjer vid kommunala*

flickskolor (för närvarande i Karlstad, Linköping och Västerås) bör ske från och med redovisningsåret 1957/58. Jag utgår från att skolöverstyrelsen i vederbörlig ordning äskar medel härför.

Såsom framgår av vad jag nu anfört kommer statsverkets kostnader vid genomförande av förevarande förslag att successivt öka under de närmaste budgetåren. För nästa budgetår kommer i första hand byggnadsbidrag med omkring 3 miljoner kronor samt i viss utsträckning kostnader för undervisning för särskild realexamen och organiserad läxhjälp. För budgetåret 1957/58 kan man räkna med att byggnadsbidragen till följd av bidragssystemets tekniska utformning ökar till omkring tre fjärdedelar av den totala bidragsvolymen, av utredningen uppskattad till omkring 9 miljoner kronor. Därtill kommer statsbidraget till förstärkningsanordningar inom folkskolan på närmare 5 miljoner kronor samt ett ungefärligen lika stort belopp för statens andel i kostnaderna för terminsavgifternas avskaffande. Ytterligare tillkommer bland annat kostnader på sammanlagt omkring drygt en halv miljon kronor för kurs- och konsulentverksamhet m. m. Påföljande budgetår, 1958/59, ökas statsverkets kostnader främst genom att byggnadsbidragsanvisningen då torde nå sin totala volym, vartill kommer bland annat kostnaden för ökat statsbidrag till de treåriga realskollinjerna vid vissa kommunala flickskolor. Fullt genomförda kan de olika reformerna beräknas medföra en kostnadsökning för statsverket av drygt 22 miljoner kronor årligen. Härifrån kan dragas de av utredningen beräknade bruttobesparingarna på mellan 4 och 15 miljoner kronor, beroende på i vilken omfattning fyraåriga realskollinjer bibehålles. En dylik reduktion är emellertid utan egentligt värde vid en uppskattning av den samlade kostnadsutvecklingen, eftersom den organisatoriska reformen avser icke att göra några besparingar i statens utgifter utan att öka samhällets möjligheter att främja de stora årskullarnas utbildning på realskolestadiet under övergångstiden före enhetsskolans genomförande.

Motioner

Beträffande motiveringen för de motionsvis gjorda yrkandena hänvisas till motionerna I: 427, I: 527, I: 545, I: 547, I: 548, I: 549, I: 550, II: 112, II: 513, II: 521, II: 723, II: 724, II: 725 och II: 726.

Utskottet har i vederbörlig ordning inhämtat *dels* utlåtande av *skolöverstyrelsen* över det i motionerna I: 421 och II: 513 framställda yrkandet att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om försök med kombinerade intagningsmetoder från nuvarande folkskola till nuvarande högre skolor samt för att prov lämpade för ämnes- och linjevalet inom enhetsskolan utexperimenteras och prövas, *dels ock* utlåtande över motionen II: 112 angående tillsättningen av folkskollärartjänster i lönegrad Ce 23 vid allmänt läroverk och jämförlig skolform av *skolöverstyrelsen* (som hört folkskolinspektörerna), *läroverkslärarnas riksförbund*, *Sveriges folkskollärarförbund* och *Sveriges folkskolläraryrkesförbund*.

Skolöverstyrelsen har i sitt yttrande över angivna yrkande i motionerna I: 421 och II: 513 anfört bland annat följande.

De båda delvis olikartade tillämpningsområdena för de föreslagna urvals- och intagningsinstrumenten sammanfaller i en väsentlig punkt, nämligen i det att olika prov och kombinationer av prov och betyg utgör underlaget för studierådgivning, både då sådan rådgivning äger rum i samband med övergång från folkskolan till realskolan och då rådgivningen sker inför ämnes- och linjeval inom enhetsskolan. Denna gemensamma funktion för olika urvalsförfaranden framhålles också i motionen.

I syfte att analysera variationerna beträffande begåvningsstrukturen inom elevklientelet på enhetsskolans högstadium genomför försöksavdelningen innevarande vårtermin i klasserna 8 och 9 en differentiell begåvningsundersökning. Undersökningen avses under läsåret 1956/57 utsträckas till klasserna 6 och 7. Vidare sker under vårterminen 1956 en undersökning av elevernas i klass 8 yrkesintressen, varvid speciellt förändringarna i elevernas yrkesintresse från klass 7 till klass 8 skall studeras. Motsvarande undersökning avses upprepas, då ifrågavarande elever uppnått klass 9.

På grundval av ovannämnda undersökningar torde underlaget för studierådgivning inför ämnes- och linjevalet inom enhetsskolan förbättras. Undersökningresultaten synes också kunna ligga till grund för rådgivning i samband med övergång från folkskolan till olika realskoleformer. Erfarenheterna från undersökningarna torde vidare kunna utnyttjas för att i enlighet med realskoleutredningens förslag fastställa ett mera tillfredsställande system för intagning till den treåriga realskolan. För en avsevärd förbättring av prognosförmågan hos ett intagningssystem torde utöver intresse- och begåvningsfaktorer ytterligare faktorer, såsom ambition och övriga personlighetsfaktorer, böra ingå. Undersökningar i avsikt att klarlägga dessa frågor synes i enlighet med motionens förslag böra utföras vid de föreslagna särskilda försöksskolorna.

Överstyrelsen föreslår, att resultaten av ovan nämnda undersökningar avvaktas, innan ytterligare åtgärder vidtagas.

Av de avgivna remissvaren över motionen **II: 112** inhämtas bland annat följande.

Skolöverstyrelsen hemställer, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Överstyrelsen håller före, att extra ordinarie adjunkt i lönegrad Ce 27 och extra ordinarie ämneslärarinna i Ce 25, som av överstyrelsen antagits i respektive lönegrader och erhållit förordnande tills vidare eller som av kommunal eller enskild skolas styrelse förordnats, icke skall behöva entledigas eller vidkännas ändring av erhållet förordnande till förmån för en folkskollärare i lönegrad Ce 23. Samma ståndpunkt intar överstyrelsen även beträffande sådan extra ordinarie lärare i reglerad befordringsgång, vilken erhållit fullständig lärarutbildning för behörighet som ordinarie lärare i läroämnena. Däremot synes anstånd med lediganmälan och tillsättning av 23-gradstjänst i syfte att bereda lärare utan sådan fullständig lärarutbildning för fortsatt förordnande vid samma skola icke böra generellt kunna påräknas. Endast om särskilt tvingande skäl kunnat åberopas, har överstyrelsen medgivit undantag från denna regel. Sådana omständigheter har exempelvis åberopats på mindre orter, där svårighet skulle uppstått för en lärare, som är fast knuten till orten, att erhålla annan accep-

tabel läroanställning, om fortsatt förordnande skulle omöjliggjorts genom tillsättning av 23-gradstjänst.

Den nu föreliggande motionen upptar i stort sett samma synpunkter beträffande tillsättningen av 23-gradstjänsterna, som Läroverkslärarnas riksförbund framfört i en underdånig skrivelse av år 1955 vilken icke föranledde någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Flera folkskolinspektörer framhåller i sina remissvar, att gällande anvisningar i ämnet i vissa avseenden synes vara analoga med bestämmelserna i Kungl. kungörelsen den 14 maj 1954 angående småskollärares tjänstgöring i vissa fall. Enligt § 1 av ifrågakvarande kungörelse »— — — skola småskollärare såsom klasslärare tjänstgöra i tredje klassen i sådana skolor av A-formen, vid vilka eljest skulle nyanställts icke-ordinarie folkskollärare eller meddelas fortsatt förordnande för extra folkskollärare, som ej avlagt folkskolläraryxamen».

Eftersom motionärernas hemställen ansluter sig direkt till första delen av ifrågakvarande övergångsbestämmelse, bör givetvis även den senare delen beaktas i detta sammanhang. Parallellen beträffande lärare vid högre skolor måste bli, att endast lärare med full behörighet till adjunkts- respektive ämnesläroartjänst vid sådan skola icke skall behöva entledigas till förmån för en 23-gradslärare. Det är denna uppfattning överstyrelsen hävdad i sina anvisningar angående tillsättning av 23-gradstjänster. Det synes överstyrelsen naturligt, att obehörig lärare, som uppehåller 23-gradstjänst, får lämna denna, så snart lärare med behörighet för sådan tjänst kan erhållas.

Beträffande motionärernas motivering för sitt förslag framhålles i remissvaren från folkskolinspektörerna bland annat, att farhågorna synes i hög grad överdrivna, att motionärerna över hövan tillspetsat hithörande problem och att erfarenheterna från de olika inspektionsområdena icke ger stöd för de påstådda missförhållandena.

Läroverkslärarnas riksförbund tillstyrker bifall till motionen och har anfört bland annat följande.

Nuvarande system för tillsättning av 23-lärare vid högre skolor har vållat mycken oro och irritation. Enligt förbundets mening bör detta tillstånd icke få bestå. De stora olägenheterna ter sig särskilt olyckliga mot bakgrunden av att de inte uppväges av några fördelar för skolväsendet. Det avgörande skälet för hittillsvarande tillsättningssystem har varit en strävan att sprida 23-lärarna jämnt över hela landet. Att en sådan strävan i princip är befogad torde de flesta vara ense om. Men att denna strävan kan tillgodoses på ett smidigare sätt än det nu tillämpade, anser sig förbundet kunna visa med följande.

Tiden juni—augusti 1955 tillsattes genom tjänstemannaförmedlingarna cirka 1 200 icke-ordinarie lärare i läroämnen vid de högre skolorna. Som regel har det varit fråga om nyanställningar på ledigblivna platser. Under samma tid tillsattes cirka 50 23-lärare, sedan cirka 270 23-tjänster varit ledigförklarade. Nyttillskottet 23-lärare med ingången av läsåret 1955/56 uppgick sammanlagt till ett 60-tal. Det synes uppenbart, att dessa 50—60 23-lärare — och åtskilligt flera, om så bleve aktuellt — skulle kunna tillsättas genom att tusentalet lediga anställningar utnyttjades och utan att därvid principen om jämn geografisk fördelning åsidosattes.

Vid de högre skolorna finns 2—3 000 icke-ordinarie lärare i läroämnen.

Flertalet av dessa lärare innehar sådana anställningar, att de står inför risken att exempelvis till ett nytt läsår få lämna plats för en 23-lärare. Det är ju för läraren omöjligt att under vårterminen förutse, om av det påföljande läsårets nya kvot 23-tjänster någon eller några dylika tjänster kommer att vid vårterminens slut tilldelas skolan, där han tjänstgör, och om någon 23-lärare anmäler sig som sökande till ev. dylik tjänst. Det är enligt förbundets mening dålig personalpolitik att årligen oroa ett par tusen lärare i deras anställningar för att säkra en spridning av årligen 50—100 23-lärare — i synnerhet som en spridning kan åstadkommas på det rationellare sätt, som föreslagits i motionen.

Förbundet har vänt sig till rektorerna vid allmänna läroverk, högre kommunala skolor och statsunderstödda privatläroverk och bett dessa uttala sin mening beträffande motionen i form av tillstyrkan eller avstyrkan. I den svarsblankett, som utsänts till rektorerna, har tillstyrkan uppdelats i två alternativ: det ena alternativet anknyter helt till motionens hemställan, det andra gör en inskränkning så till vida som det medger att lärare, som med avseende på teoretisk utbildning ej är behörig till reglerad beföringsgång (högre eller lägre) eller som ej äger därmed jämförlig utbildning, skall kunna »utträngas» av 23-lärare från fortsatt förordnande vid skolan. Med lärare med »därmed jämförlig utbildning» avses teol. kand. samt fil. kand. eller fil. stud. med 2 + 2 akademiska betyg i skolämnen.

Svar från alla rektorer har ej kunnat inväntas. Det material som inkommit visar följande. 191 rektorer (99 %) tillstyrker helt eller i princip bifall till motionen. Av dessa 191 rektorer tillstyrker 135 (70 %) bifall utan inskränkning och 56 (29 %) med den inskränkning som angivits ovan. Tre rektorer (1 %) avstyrker bifall.

Sveriges folkskolläraryförbund och *Sveriges folkskollärarynneförbund* har i gemensamt yttrande anfört bland annat följande.

Enligt den förhandlingsöverenskommelse som år 1953 träffades mellan TCO och civildepartementet och som sedermera godkändes av 1954 års riksdag skall folkskollärarytjänster i lönegrad 23 inrättas på enhetsskolans högstadium och på realskolstadiet med utgångspunkt från ett behov av 6 000 à 7 000 folkskollärarytjänster av ifrågakvarande slag vid en fullt utbyggd enhetsskola. Folkskolläraryförbunden fäste vid förhandlingarna synnerlig vikt vid att nämnda tjänster skulle bli permanenta och att de fördelades jämnt över hela landet. Detta kom också till uttryck i departementschefens uttalande i proposition nr 149/1954 (s. 26—28). Tjänsterna skulle sålunda inte på något sätt betraktas som bristtjänster för skolor på mindre eftersökta skolor. Folkskolläraryförbunden vill på nytt understryka ovannämnda synpunkter, som också godkändes av 1954 års riksdag vid behandlingen av förenämnda proposition. Ett bifall till motionens yrkande skulle enligt folkskolläraryförbundens bestämda mening stå i strid med 1953 års överenskommelse mellan personalorganisationerna och civildepartementet. Förbunden förutsätter att statsmakterna inte ensidigt ändrar den träffade förhandlingsöverenskommelsen.

Under hänvisning till vad ovan anförts och då det inte heller i övrigt har redovisats några bärande skäl, som skulle motivera ändrade bestämmelser för inrättande och tillsättning av nämnda tjänster, hemställer folkskolläraryförbunden, att utskottet måtte avstyrka motionen.

Utskottet

Den organisation av de högre skolorna på realskolestadiet, som Kungl. Maj:t inbjudit riksdagen att godkänna, avser övergångstiden före enhetsskolans allmänna genomförande. Realskoleutredningen har i sina beräkningar utgått från, att enhetsskolans egentliga organisationsperiod skall infalla under 1960-talet och vara avslutad läsåret 1972/73. Departementschefen synes vara av samma mening: enhetsskolans genomförande senast i början av 1970-talet bör vara en av de fasta riktpunkterna för vår skolpolitik, säger departementschefen.

Den i propositionen föreslagna organisationen är således endast avsedd för en begränsad tidrymd. De nya organisationsformerna kan i den utsträckning, som befinnes lämplig, träda i stället för de teoretiska skolformer, som av gammalt funnits på realskolestadiet, men däremot enligt utskottets bestämda mening icke ersätta enhetsskolan, som har att befalla sig med hela skalan av begåvningsstyper. Ett bifall från riksdagens sida till Kungl. Maj:ts förslag får icke inverka på tidtabellen för enhetsskolans genomförande. Övergångstiden före enhetsskolans allmänna genomförande bör enligt utskottets mening göras så kort som omständigheterna medger.

Liksom departementschefen anser utskottet emellertid, att *de högre skolornas organisation* icke kan hållas orubbad under övergångstiden. Bakgrunden till propositionen är den besvärande platsbristen vid de högre skolorna, vilken — om intet åtgöres — torde komma att förvärras de närmaste åren, allteftersom 40-talets stora årskullar når upp i läroverksåldern. Jämväl enligt utskottets mening är det i detta läge nödvändigt att finna en organisation för de högre skolorna, som icke ställer större krav än nödvändigt på lärar- och lokaltillgångarna.

I överensstämmelse med direktiven har realskoleutredningen prövat två utvägar ur dagens läge. Den ena skulle innebära, att den yttre organisationen hålles oförändrad men undervisningen i de lägsta klasserna övertages av folkskollärare med vidareutbildning. Den andra möjligheten är att införa ett system av övervägande treåriga realskolor och femåriga flickskolor, byggande på en sexårig bottenskola. Utredningen har i sitt slutliga förslag hållit båda möjligheterna öppna. Ortsförhållandena skiftar, valet av organisationsform bör träffas för varje läroverksort för sig och föregås av noggranna utredningar genom lämpliga kommunala organ.

Utredningen väntar, att kommunernas ställningstagande i första hand skall bestämmas av behovet av kapacitetsökning vid de högre skolorna och möjligheten att uppnå förbättring genom valet av skolorganisation, men utesluter därmed icke, att hänsyn tages även till andra inverkan omständigheter redan vid frågans behandling på det kommunala planet.

Realskoleutredningen går icke närmare in på det interkommunala samarbete, som ofta måste föregå eller komplettera kommunens förslag i organisationsfrågan. Denna del av uppgiften har ansetts i huvudsak ankomma på andra parallellt arbetande utredningar. Utredningen anknyter dock till skolstyrelseutredningens hösten 1955 avgivna förslag om skolväsendets lokala och regionala ledning. De av denna utredning föreslagna mellaninstanserna skulle ha viktiga funktioner vid organiserandet av det interkommunala samarbetet på skolans område. Realskoleutredningen tänker sig, att utlåtande över kommunens organisationsplan för de högre skolorna alltid skall avgivas av vederbörande mellaninstans. Intill dess mellaninstanserna trätt i verksamhet, måste det erforderliga interkommunala samarbetet försiggå i hittills brukliga former.

Det slutliga avgörandet skulle enligt utredningen falla hos en central myndighet, tills vidare hos Kungl. Maj:t efter skolöverstyrelsens hörande, längre fram hos skolöverstyrelsen. Det är naturligt, att därvid rikssynpunkterna beaktas fullständigare än som är möjligt vid frågans kommunala och regionala handläggning. Den föreslagna organisationens anspråk på lärare och investeringar måste prövas även med hänsyn till landets totala tillgångar och behov i dessa avseenden, och det måste dessutom tillses, att den lokala skolorganisationen icke får en utformning, som kan bli till hinder vid övergången till enhetsskolesystemet. Den centrala prövningen måste alltså, även den, vara en sakprövning.

Ehuru således en central slutprövning enligt utredningens mening är nödvändig, ger dess förslag tydligen ett betydande utrymme för kommunala insatser och för kommunens egen bedömning av sina skolfrågor. Utredningen väntar sig, att ett dylikt val av organisationsformer under medverkan av kommunala organ kommer att leda till, att den treåriga realskolan blir realskolans huvudform men att den äldre organisationen kommer att bibehållas på vissa orter.

Departementschefen har för sin del kommit till övertygelsen, att organiserandet av treåriga linjer är en möjlig och nödvändig åtgärd i det läge, vari skolorganisationen befinner sig, när de stora årskullarna nu inträder på realskolans åldersstadium. Liksom flertalet av de hörda myndigheterna anser han sig också kunna i huvudlinjerna tillstyrka det förslag, för vilket nyss redogjorts (utredningens alternativ A). Detta utesluter dock icke, säger departementschefen, att genomförandet ordnas i etapper i anslutning till ett av skolöverstyrelsen framställt förslag, så att för olika grupper av orter olika tidpunkter fastställs för ingivandet av organisationsförslagen.

Då Kungl. Maj:t ännu icke tagit ställning till skolstyrelseutredningens förslag, bör enligt departementschefens mening detaljerna i det administrativa förfarandet få ankomma på Kungl. Maj:ts avgörande. Även uppkommande frågor om övergångsanordningar och ordningen för de äldre linjernas avveckling bör avgöras av Kungl. Maj:t eller efter Kungl. Maj:ts

bemyndigande av skolöverstyrelsen. Utan hinder av beslut, som riksdagen tidigare fattat i fråga om organisationen av allmänna läroverk och högre kommunala skolor, bör vidare Kungl. Maj:t äga föreskriva, att treåriga realskollinjer skall inrättas istället för fyra- eller femåriga och fyraåriga istället för femåriga, där sådant finnes av ortsförhållandena påkallat. Slutligen bör det enligt departementschefens mening ankomma på Kungl. Maj:t att besluta om införande vid kommunala flickskolor av femårig lärokurs istället för sju- eller sexårig.

I motionerna I: 545 och II: 721 föreslås, att för inrättande av treåriga realskolor och femåriga flickskolor åtskilliga av motionärerna angivna förutsättningar skall vara för handen. Motionerna I: 550 och II: 727 åter framhåller, att de bestämmelser, som skall utarbetas för de blivande organisationsförändringarna, bör bygga på kommunal frihet och fastslå behovet av interkommunal planering. Med hänsyn till de jämförelser mellan skolformerna, som skall företas enligt 1950 års skolbeslut, finner motionärerna det vidare önskvärt, att ett mindre antal medelstora städer med olika slag av näringsliv bereds möjlighet att bibehålla och utveckla den nuvarande realskoleorganisationen. I motionerna I: 427 och II: 529 betonas slutligen starkt, att möjligheterna till jämförelser icke får spolieras.

I likhet med departementschefen och på de skäl, som av honom andragits, anser utskottet, att en organisation med treårig lärokurs som huvudform för realskolan och femårig lärokurs som huvudform för flickskolan är möjlig och i nuvarande läge nödvändig. Vid genomförandet torde utredningens alternativ A kunna i berörda delar tillämpas; utskottet kan ansluta sig till vad departementschefen därom anfört och tillstyrker följaktligen propositionens hemställan i vad avser grunderna för realskolans och den kommunala flickskolans organisation. Prövningen av organisationen på de särskilda orterna bör på alla stadier av frågans behandling vara allsidig och realistisk. Vid det slutliga avgörandet bör skolkommunens önskemål, interkommunala planeringsbehov och allmänna hushållningssynpunkter, främst i fråga om lärar- och lokaltillgångarna, beaktas och samordnas. Självfallet bör därvid även all tillbörlig hänsyn tagas till de erfarenheter av de olika organisationsformernas bärkraft, som successivt kommer att göras. Slutligen bör beaktas, att den organisation, som fastställs, icke får försvåra övergången till enhetsskolesystemet.

I avseende på detaljutformningen vill utskottet blott understryka utredningens uttalande, att en organisation, som upptar såväl femåriga som treåriga linjer, endast bör förekomma i de sällsynta fall, där starkare konkurrens mellan linjerna i rekryteringshänseende icke är att vänta, exempelvis av geografiska skäl, och att avgörandet om eventuella undantag bör förbehållas Kungl. Maj:t. Normalt bör således den femåriga realskolan avskaffas på de orter, där nu femåriga och treåriga linjer arbetar parallellt med varandra.

Av det sagda framgår, att utskottet icke kan ställa sig bakom de mycket starkt restriktiva direktiv, som förordas i motionerna I: 545 och II: 721. Utskottet avstyrker således dessa motioner i här förevarande delar.

Realskoleutredningen har alternativt övervägt en obligatorisk övergång till den nya organisationen inom en relativt kort tidrymd. När utredningen icke ansett sig kunna förorda denna lösning, har ett av skälen varit, att med hänsyn till 1950 års giv i skolfrågan tillfälle alltjämt bör finnas att jämföra arbetsförhållanden och arbetsresultat inom olika skolformer, i den mån sådana jämförelser är möjliga. Departementschefen har i annat sammanhang bebådadt en sammanfattande utredning i skolfrågorna, som bör vara avslutad i sådan tid, att därpå grundade förslag om enhetsskolans successiva genomförande och skolväsendets vidare utveckling kan föreläggas riksdagen i början av 1960-talet. Riksdagen har funnit denna tanke riktig, och utskottet vill här blott i anslutning till motionerna I: 550 och II: 727 framhålla vikten av att den äldre organisationen tillåtes bestå på orter med varierande struktur, därest orterna i fråga kan tillgodose övergångstidens utbildningsbehov på realskolestadiet utan permanenta nybyggnader; därigenom skulle möjligheter vinnas att bättre belysa den äldre organisationens funktionssätt och arbetsresultat.

Med vad utskottet i det föregående anfört torde även de mycket allmänt hållna motionerna I: 427 och II: 529 få anses besvarade, i den mån dessa icke redan tidigare avhandlats av utskottet i andra sammanhang.

I likhet med departementschefen anser utskottet, att en omorganisation av de existerande skolorna på föreslaget sätt icke på alla orter är tillräcklig för att säkerställa utrymmet för de stora årskullarna. Nya skolenheter måste komma till stånd såväl på orter, där de nuvarande högre skolorna är otillräckliga, som på orter, där det för närvarande icke finnes några högre skolor. I likhet med departementschefen anser utskottet, att upprättandet av kommunala realskolor och praktiska kommunala realskolor därvid är den väg, som i första hand bör ifrågakomma.

På några orter, huvudsakligen i större städer, har man försökt en lösning med i folkskolan *inbyggda linjer*, som leder till allmän eller praktisk realexamen. För några år sedan gav utskottet uttryck åt vissa farhågor inför ett alltför ymnigt upprättande av dylika linjer (utl. 1952: 174, s. 28, jfr 1953: 139, s. 27). Därest inriktningen på att inom folkskolans ram söka inarbeta den nuvarande realskolan bleve mera allmän, syntes det utskottet som om försöksverksamheten skulle bli föremål för en alltför ensidig utveckling. Departementschefen förklarar sig nu dela denna mening. På orter, där inbyggda linjer redan existerar, bör de få bestå och även utbyggas med parallellavdelningar, men på andra orter bör enligt departementschefens mening utvecklingen länkas in på en komplettering av realskoleorganisationen genom fristående kommunala realskolor med tre- eller fyra-årig lärogång.

En motsatt åsikt framföres i motionerna I: 545 och II: 721 samt i I: 547 och II: 728. Enligt de båda förstnämnda motionerna bör upprättandet av inbyggda linjer till och med ges företräde framför en omorganisation av existerande realskolor, och i de båda senare betecknas de inbyggda linjerna som en organisationsform, vilken är särskilt lämplig för landsbygden som övergång till enhetsskolan. Bland annat framhålles, att möjligheten att med statsbidrag anordna skolskjutsar jämväl för realskolans elever skulle skapa bättre förutsättningar för kommunerna att genomföra centraliseringen av sjunde klassen.

Utskottet vill erinra om att hittills jämförelsevis starka praktiskt-ekonomiska skäl kunnat anföras till förmån för användningen av inbyggda linjer i viss utsträckning. Statsbidraget till lärarlönerna utgår visserligen efter samma grunder vid kommunala realskolor och inbyggda linjer, men frånvaron av statliga byggnadsbidrag har gjort det vanskligare för en kommun att bygga hus för en kommunal realskola än för i folkskolan inbyggda realskollinjer. Utskottet förklarade sig också i sitt år 1952 gjorda uttalande kunna i viss utsträckning godtaga försök med inbyggda linjer och har bland annat vid behandlingen av prop. 1954:137 icke framställt någon erinran mot att departementschefen tillstyrkt en vidgad användning av inbyggda linjer i Stockholms södra stadsdelar och i ett undantagsfall medgivit inrättande av inbyggd linje i folkskolan i en tätort på landsbygden.

Utskottet kommer längre fram i detta utlåtande att tillstyrka Kungl. Maj:ts förslag att införa statsbidrag till byggnadsföretag vid högre skolor. Bedömningsgrunderna ändras därigenom. I det nya läget anser sig utskottet böra tillstyrka en åtstramning av tillståndsgivningen för inbyggda linjer på sätt departementschefen förordat.

Utskottet vill därvid understryka, att betänkligheterna mot inrättandet av inbyggda linjer ingalunda är mindre, när det gäller landsbygdsskolor än städer med ett väl utbyggt skolväsen. Inbyggda linjer i landsbygdens folkskolor torde för närvarande få räkna med allvarliga svårigheter att skaffa fullgoda lärarkrafter, och risken är större att man på sådana orter icke förmår skapa praktiska utbildningsmål, som kan balansera det teoretiska bildningsmålet i en inbyggd linje. Frågan om skolskjutsarnas anordnande torde icke vara avgörande, då studiebidrag för dagliga resor utan behovsprövning utgår till de lärjungar, för vilka statsbidrag till skolskjuts icke erhålles. Utskottet, som redan på andra grunder avstyrkt motionerna I: 545 och II: 721 i vad nu är i fråga, kan på grund härav icke heller tillstyrka motionerna I: 547 och II: 728.

På de orter, där övergång till treårig realskola i princip genomföres, måste i regel ett komplement av *fyraåriga linjer* finnas icke endast för lärjungar, som icke inhämtat förkunskaper i engelska eller eljest icke är

behöriga att intagas på treårig linje, utan också för dem som av andra skäl är i behov av en långsammare studiegång. Utskottet har intet att erinra mot vad departementschefen anfört i fråga om avvägningen mellan treåriga och fyraåriga linjer. I likhet med motionerna I: 550 och II: 727 förutsätter utskottet därvid, att skolöverstyrelsens nuvarande rätt att medgiva upprättande av parallellavdelningar till i vederbörlig ordning inrättade linjer skall bibehållas.

Då fyraårig linje normalt skall finnas på varje ort, där treåriga sådana inrättas, har realskoleutredningen ansett sig kunna föreslå högre *intagningsfordringar* på de treåriga linjerna än på de fyraåriga. I motionerna I: 421 och II: 513 (s. 21) föreslås skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om försök med kombinerade intagningsmetoder från nuvarande folkskola till nuvarande högre skolor samt för att prov, lämpade för ämnes- och linjevalet inom enhetsskolan, utexperimenteras och prövas. Skolöverstyrelsen, som yttrat sig över motionerna i denna del, meddelar att vissa undersökningar rörande begåvningsstrukturen och lärjungarnas yrkesönskningar för närvarande pågår inom enhetsskolan och anser, att resultaten därav bör avvaktas, innan ytterligare ändringar i intagningsförfarandet vidtas. Utskottet finner det visserligen liksom motionärerna vara betydelsefullt, att ett förbättrat intagningsystem snarast möjligt kommer till stånd, men finner sig med hänsyn till vad som anförts av skolöverstyrelsen icke kunna tillstyrka, att den föreslagna skrivelsen till Kungl. Maj:t avlåtes.

Mot vad departementschefen anfört i fråga om *praktiska linjer* i realskolan, *särskild realexamen* och *organiserad läxhjälp* vid de högre skolorna har utskottet intet att erinra. Utskottet ansluter sig således till departementschefens förslag, att kostnaderna för undervisning, som leder till särskild realexamen, och för organiserad läxhjälp i den form denna tillstyrkts av departementschefen från och med nästa redovisningsår överföres till vederbörande skolforms avlöningsanslag respektive anslag till avlöningsbidrag.

En väsentlig förbättring av arbetsförhållandena vid våra högre skolor kan förväntas, om en icke alltför obetydlig sänkning av *maximiantalet lärjungar i klassavdelningarna* kan genomföras. Realskoleutredningen har ansett det önskvärt, att den treåriga realskolan från och med det läsåret, då den blir realskolestadiets huvudform, bereds möjlighet att arbeta med ett elevmaximum av 30 lärjungar per avdelning. Departementschefen understryker det pedagogiska värdet av denna reform men invänder, att tidpunkten för dess realiserande är beroende av omständigheter, som inte för närvarande kan med någon säkerhet överblickas. Han erinrar i detta sammanhang även om att nybörjarklass i realskolan tidigare kunnat få delas under en av veckans modersmålslektioner, ehuru denna rätt sedan åtskilliga år måst suspenderas till följd av bristen på modersmåls lärare. I båda

avseendena bör det enligt departementschefens åsikt ankomma på skolöverstyrelsen att följa utvecklingen och så snart ske kan framlägga de förslag, som befinnns möjliga.

Den första av dessa frågor avhandlas även i de vid riksdagens början väckta motionerna I: 421 och II: 513 (s. 21—25). Omedelbart beslut påyrkas om sänkning av lärjungemaximum till 30 i den treåriga realskolans klassavdelningar samt i klassavdelningarna på enhetsskolans högstadium från och med läsåret 1958/59; ävensom om sänkning till 30 av lärjungemaximum i folkskolor av B1-form och en därtill anpassad sänkning av lärjungemaximum vid skolor av övriga B-former. Därjämte föreslås, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall anhålla om förslag till 1957 års riksdag om en allmän successiv sänkning av lärjungeantalet per klassavdelning inom hela folkskole- och läroverksorganisationen.

Frågan om förstärkningsanordningar i realskolan avhandlas i motionen II: 724, vari yrkas, att förstärkningsanordningar måtte få vidtagas i den treåriga realskolan och den femåriga flickskolan utöver vad som nu är tillåtet i nuvarande skolformer och att detta får ske, där skolöverstyrelsen finner detta lämpligt.

De föreslagna åtgärderna har samma tendens; de syftar till att nedbringa antalet samtidigt undervisade lärjungar i klasserna samt därigenom öka undervisningens effektivitet och förbättra möjligheterna att i undervisningen tillgodose lärjungarnas individuella behov och intressen. De har tyvärr också det gemensamt, att de ökar anspråken på våra lärar- och lokaltillgångar på ett sätt som är svårt att i full utsträckning överblicka. Det är emellertid enligt utskottets mening fråga om angelägna åtgärder; sedan det blivit uppvisat, att våra resurser är tillräckliga för de angivna ändamålen eller för några av dem, bör ingen tid försittas, innan däremot svarande åtgärder genomföres vid skolorna. De nu tillgängliga statliga detaljutredningarna i frågan är beklagligtvis till största delen föråldrade. Vissa utredningar rörande lärjungeantalet i folkskolans läraravdelningar är visserligen i gång hos seminarieutredningen, men de torde i första hand endast avse möjligheten att återgå till 1947 års bestämmelser i fråga om lärjungarnas fördelning på läraravdelningar. Utskottet förutsätter, att förslag i sistnämnda hänseende kommer att föreläggas 1957 års riksdag, men anser det önskvärt, att därjämte en sammanfattande utredning kommer till stånd, som gör det möjligt att bedöma verkningarna i olika hänseenden och angelägenhetsgraden av tänkbara delreformer och att sätta in de tillgängliga lärartillgångarna på de punkter, där de gör största nyttan. Vid utredningen, som bör avse såväl folkskolan som de högre skolorna och omfatta även gymnasialstadiet, torde bland annat de synpunkter, som anlagts av realskoleutredningen och i motionerna I: 421 och II: 513, förtjäna att beaktas. I fråga om förstärkningsanordningarna i realskolan torde hänsyn bland annat böra tagas till möjligheten att praktiskt utnyttja ett eljest

uppkommande läraröverskott i den ena eller andra ämneskombinationen. Utredningen bör vara färdig i så god tid, att ytterligare förslag i ämnet om möjligt skall kunna föreläggas 1958 års riksdag.

Av det anförda följer, att utskottet visserligen måste avstyrka motionen II: 724 i den del som här berörts samt motionerna I: 421 och II: 513, i vad de avser omedelbart beslut om sänkning i vissa fall av lärjungemaximum i klassavdelningarna, men att utskottet finner sig böra i viss anslutning till dessa motioner föreslå, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär utredning och förslag rörande sänkning av lärjungeantalet i undervisningsavdelningarna inom folkskoleväsendet samt vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter.

I motionen II: 724 föreslås ytterligare, att skolorna tilldelas vissa timmar, förslagsvis $\frac{1}{2}$ veckotimme för varje klassavdelning, för att disponeras av klassföreståndarna. Utskottet vill här erinra om de förslag om tilldelning av lärarkraft för anordnande av en »klassens timme», vilka framförts av 1940 års skolutredning och 1946 års skolkommission men till följd av lärarbristen hittills icke kunnat i större utsträckning genomföras. Samma hinder står tills vidare i vägen för realiserandet av det i motionen framförda önskemålet. Utskottet avstyrker på grund härav motionen i denna del. Icke heller de i motionen framförda önskemålen om utredningar rörande minskning av antalet friluftsdagar och viss poängberäkning vid inträde i gymnasiet för lärjungar i treårig realskola bör enligt utskottets mening för närvarande föranleda något initiativ från riksdagens sida.

Frågan om *lärarkompetensen i den treåriga realskolan* beröres i flera motioner. Sålunda framhålles i motionerna I: 550 och II: 727, att lärarna, om de skall lyckas, måste besitta en teoretisk och praktisk utbildning, som inte är underlägsen den som för närvarande fordras av lärarna på det högre realskolestadiet. I motionerna I: 548 och II: 722 ansluter sig motionärerna till uppfattningen, att treårig realskola icke bör erbjuda något underlag för 23-gradstjänster, och i motionen II: 725 hemställs, att riksdagen måtte besluta, att 23-gradstjänster för folkskollärare ej skall finnas inrättade vid treåriga realskolelinjer respektive femåriga flickskolelinjer vid allmänna läroverk, högre kommunala skolor eller statsunderstödda privatläroverk och ej heller vid i folkskolan inbyggda treåriga realskolelinjer.

Realskoleutredningen har icke uttryckligen tagit ställning till frågan, men den framhåller på ett ställe, att dess syfte icke varit att minska användningen av akademiskt utbildad lärarkraft utan att bättre disponera de förefintliga lärartillgångarna för de hastigt växande läraruppgifter, som oavvisligen kräver sådan kompetens (s. 257). Icke heller departementschefen går närmare in på frågan, men han uttalar i annat sammanhang, att hela det omfattande problemet om 23-gradstjänsternas användning synes vara av den art, att det bör upptagas till avgörande först efter förhandlingar med vederbörande personalorganisationer.

För utskottet är det uppenbart, att den treåriga realskolan, om den skall nå sitt mål, måste vara i besittning av en för sina uppgifter väl kvalificerad lärarkår. Av gammalt har den vid universiteten avlagda lärarexamen ansetts vara den för stadiet lämpligaste utbildningen. Detta utesluter dock givetvis icke, att folkskollärare med vidareutbildning för 23 lönegraden kan väntas bli behövliga även i den treåriga realskolan under den framtid, som nu kan överblickas.

Utskottet delar departementschefens mening, att problemet om 23-gradstjänsternas användning bör upptagas till avgörande först efter förhandlingar med vederbörande personalorganisationer, men vill dock erinra om, att utskottet vid sin prövning av 1953 års departementsförslag angående förbättrade anställnings- och avlöningsvillkor för folkskollärare icke fann det tillfredsställande, att lönespörsmål, på sätt som då skett, sammankopplades med frågor av pedagogisk och skolorganisatorisk art i form av en överenskommelse (utl. 1954: 139 s. 69). I konsekvens härmed måste utskottet hävda, att lärarkraften skall nyttjas på för skolan ändamålsenligaste sätt.

I avvaktan på frågans ytterligare beredning hos Kungl. Maj:t finner utskottet, att motionen II: 725 och vad som i ämnet anförts i motionerna I: 548 och II: 722, I: 550 och II: 727 icke bör föranleda någon riksdagens åtgärd.

Frågan om lärarnas *undervisningsskyldighet* i den treåriga realskolan är likaledes, såsom också departementschefen framhåller, en förhandlingsfråga. De synpunkter på frågan, som framförts av realskoleutredningen ävensom i motionerna I: 548 och II: 722 samt I: 550 och II: 727, torde därvid komma under övervägande. Utskottet har intet att invända mot att provisoriska bestämmelser utfärdas för läsåret 1956/57, såsom i motionerna I: 548 och II: 722 ifrågasättes. Huruvida de tekniska förarbetena för nya bestämmelser kan medhinnas på den begränsade tid, som nu återstår för organisationsarbetet för nästa läsår, undandraget sig dock utskottets bedömande.

De sistnämnda båda motionerna berör även *rektorsexpeditionernas* arbete. Detta torde komma att ökas genom förkortningen av lärjungarnas studiegång men minskas å andra sidan vid flertalet skolor, om terminsavgifterna avskaffas på sätt i propositionen föreslås. Liksom departementschefen anser utskottet, att det bör ankomma på skolöverstyrelsen att efter utredning i frågan göra de framställningar rörande organisationen av arbetet på rektorsexpeditionerna, som utredningsresultatet kan påkalla.

Ehuru införandet av treårig realskola och femårig flickskola är avsett att möjliggöra en välbehövlig breddning av högre stadier, kan det under ett par övergångsår inträffa, att undervisningen vid ett läroverk får minskad omfattning. De grupper av lärare, som på ett eller annat sätt är särskilt knutna till de lägre klasserna, kommer måhända även efter fullbordad

omorganisation att se sitt arbetsfält vid läroverket beskuret. En *omplacering av anställda lärare* kan då bli nödvändig.

Departementschefen är övertygad om att skolöverstyrelsen vid handläggning av frågor om dispositionen av förefintlig lärarpersonal kommer att tillse, att å ena sidan lärarkraften på bästa sätt nyttjas för skolans behov och å andra sidan den hänsyn, som är möjlig, tages till personliga förhållanden. Vikten av att lärarna även under omorganisationens båda första år väl utnyttjas, att de vid behov så vitt möjligt bereds fyllnadstjänstgöring på orten och att, om förflyttning likväl måste ske, största möjliga hänsyn tages till deras önskemål, understrykes i olika motioner; utskottet hänvisar till motionerna I: 545 och II: 721, I: 548 och II: 722, I: 550 och II: 727 samt II: 726. I de tre sistnämnda motionerna framhålles jämväl, att flyttningsersättning bör utgå till omplacerade lärare. I motionerna I: 550 och II: 727 erinras slutligen om de särskilda svårigheter som kan uppstå för lärarna i teckning, musik och gymnastik. För att göra det lättare att behålla dylika lärare vid de högre skolorna föreslår motionärerna ökad tilldelning av timmar för frivillig teckning, instrumentalmusik och hållningsgymnastik samt tilldelning av timmar jämväl för frivillig gymnastik.

Utskottet, som delar departementschefens synpunkter på denna fråga, förutsätter, att de ömtåliga placeringsfrågor, som kan motses, av vederbörande myndigheter behandlas på ett så smidigt sätt som möjligt under hänsynstagande såväl till skolans behov som till välgrundade önskemål från de anställdas sida samt att tillgänglig kvalificerad lärarkraft så vitt möjligt fullt utnyttjas. Med anledning av vad i motionerna anförts vill utskottet erinra om att frågan om flyttningsersättning är reglerad genom avlösningsreglementet (Saar 33 § 3 mom.) och att frågan om övningslärares fyllnadstjänstgöring ingående avhandlas i gällande övningsläroverstadga (kk 376/1950, 7 kap.). I den mån särskilda bemyndiganden eller särskild medelsanvisning påkallas för en smidig reglering av hithörande placeringsfrågor, torde det ankomma på skolöverstyrelsen att därom göra erforderliga framställningar hos Kungl. Maj:t. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att den frivilliga undervisningen i ett par av de övningsämnen, som nämns i motionerna I: 550 och II: 727, hittills på grund av otillräcklig medelsanvisning icke kunnat organiseras i avsedd omfattning. Den ännu återstående utbyggnaden av undervisningen i dessa ämnen bör enligt utskottets uppfattning kunna genomföras på ett sätt, som tillika underlättar lösningen av de genom omorganisationen aktualiserade personalproblemen.

I övrigt synes de uttalanden i frågan, som gjorts i motionerna, icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

Inplaceringen av 23-gradslärare på läroverkens lågstadium beröres något av realskoleutredningen, som befarar att därvid friktioner måste uppkomma, vilka skulle utebli, om realskolan kunde arbeta med en i princip enhetlig lärarkår. Arten av dessa vanskligheter belyses genom den vid

riksdagens början väckta motionen II: 112. Motionärerna föreslår ett riksdagsuttalande av innebörd att folkskollärartjänst i lönegrad Ce 23 vid allmänt läroverk och jämförlig skolform skall tillsättas med 23-lärare endast då skolan behöver nyanställa lärare. Utlåtande över motionen har på utskottets begäran inhämtats från skolöverstyrelsen och folkskolläraryrkesförbundet, som avstyrkt motionen, och av läroverkslärarnas riksförbund, som tillstyrkt densamma. Utskottet anser väl, att de ofta grannliga frågor, som uppstår vid inplacering av en ny lärargrupp, kräver största uppmärksamhet från skolöverstyrelsens sida, men anser sig ej böra ifrågasätta någon ändring av de principer, överstyrelsen hittills följt. Motionen II: 112 bör i överensstämmelse härmed icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

I tillämpliga delar gäller det som utskottet anfört om realskolan även om *den kommunala flickskolan*. I fråga om skolformens speciella problem, såsom användningen av de sexåriga linjerna, språkundervisningen och det högre stadiets organisation, ansluter sig utskottet till vad departementschefen föreslagit. Utskottet har sålunda intet att erinra mot att de flickskolor, som arbetar med linjedelat högstadium, får rätt att anordna reallinje B redan instundande läsår, om tillräckligt antal lärjungar anmäler sig, och att statsbidrag för denna linje utgår i samma ordning och efter samma grunder som för annan vid skolan anordnad undervisning. Vidare tillstyrker utskottet, att riksdagen i överensstämmelse med Kungl. Maj:ts förslag beslutar, att statsbidrag till treåriga realskolelinjer vid vissa kommunala flickskolor från och med redovisningsåret 1957/58 skall utgå enligt de för högre kommunala skolor gällande grunderna.

Utskottet har intet att erinra mot att *de högre folkskolorna* avvecklas på sätt departementschefen föreslagit och tillstyrker följaktligen Kungl. Maj:s hemställan på denna punkt.

Praktiska kommunala realskolor har hittills brukat inrättas genom omorganisation av yrkesbestämda högre folkskolor. Då sistnämnda skoltyp redan till största delen avvecklats, måste de praktiska realskolorna härnäst i allmänhet uppbyggas successivt i den ordning, som sedan år 1951 tillämpats vid upprättande av kommunala realskolor.

Departementschefen föreslår, att de praktiska realskolorna i regel skall bibehålla sin nuvarande fyraåriga lärogång, dock med möjlighet för huvudmannen att övergå till treårig lärokurs, samt att vissa enklare studiealternativ skall kunna tillhandahållas även inom denna skolform, bland annat i form av särskild praktisk realexamen och examensfria linjer. I motionerna I: 550 och II: 727 understrykes svårigheten att med treårig lärogång nå tillfredsställande resultat i praktiska realskolor, dock utan att motionärerna finner tillräckliga skäl att motsätta sig departementschefens förslag. Jämväl utskottet anser att betingelserna för treårig lärogång är ogynnsammare vid de praktiska realskolorna än vid de allmänna läroverkens

teoretiska linjer, men kan dock utan erinran ansluta sig till vad departementschefen anfört i avsnittet om de praktiska realskolornas organisationsproblem. Utskottet tillstyrker följaktligen Kungl. Maj:ts hemställan jämväl i fråga om de praktiska realskolornas organisation.

I fråga om *folkskolan* föreslår departementschefen en rad effektivitetsfrämjande åtgärder, som visserligen aktualiserats genom organiserandet av treåriga realskolor men torde vara av värde för folkskolan oavsett dess ställning som grundskola för den högre skolundervisningen. Endast på ett par punkter har avvikande meningar framförts i motionerna.

Departementschefen har i huvudsaklig anslutning till vad som gäller på motsvarande stadium av enhetsskolan föreslagit, att såsom *förstärkningsanordning* läraravdelningarna i folkskolans femte och sjätte klasser skall få delas två veckotimmar i engelska, om lärjungeantalet överstiger 20, och i sjätte klassen dessutom en veckotimme i matematik, om samma villkor är uppfyllt. Till den så utökade undervisningen skulle statsbidrag i vanlig ordning utgå. I motionerna I: 545 och II: 721 yrkas nu, att statsbidrag till förstärkningsanordningar i folkskolans berörda femte och sjätte klasser må utgå för en veckotimme även i ämnet modersmålet. Och i motionen II: 724 yrkas, att förstärkningsanordningarna i folkskolan skall omfatta icke bara engelska utan även modersmålet samt matematik både i klass 5 och 6.

Uppenbart är, att under gynnsamma förhållanden vissa vinster kunde göras i de avseenden motionärerna åsyftat, om förstärkningsanordningarna ytterligare utsträcktes på sätt motionärerna föreslagit. Samtidigt skulle emellertid klasserna ytterligare splittras och dagsschemat i skolorna i regel förlängas. Svårigheter skulle uppstå vid anordnandet av skolskjutsar och lärarna måste i många fall åtaga sig väl många övertimmar. Utskottet kan med hänsyn till dessa förhållanden icke tillstyrka statsbidrag till ytterligare förstärkningsanordningar, i varje fall icke på den utredning, som nu föreligger.

Utskottet har uppmärksammat, att de av departementschefen föreslagna förstärkningsanordningarna i matematik i folkskolans klass 6 icke helt överensstämmer med de för enhetsskolan gällande. Uppdelning av klassen skulle i folkskolan kunna ske under ett större antal lektioner men på samma gång kräva ett något högre lärjungeantal än i enhetsskolan. Då det kan ifrågasättas, huruvida ojämnheter av detta slag kan på ett tillfredsställande sätt motiveras, vill utskottet erinra om, att Kungl. Maj:t på grund av redan givna bemyndiganden får anses oförhindrad att vidtaga erforderliga jämkningar i de för enhetsskolan gällande bestämmelserna.

Delade meningar har även framträtt i fråga om användningen av s. k. *nivågruppering*. Denna anordning, som föreslagits av skolkommissionen för ämnet engelska och i skolöverstyrelsens anvisningar av år 1952 medgivits

även för ämnet matematik, innebär att lärjungarna i två parallella klassavdelningar omfördelas vid undervisningen i engelska respektive matematik, så att från båda klasserna den hälft, som har de bättre förutsättningarna för ämnets studium, sammanförs till en gemensam undervisningsavdelning och övriga lärjungar till en annan undervisningsavdelning. Anordningen drar i motsats till de förut avhandlade förstärkningsanordningarna inga särskilda kostnader, men den kan tydligen praktiseras endast vid skolor med parallellavdelningar och skapar schematekniska problem. Departementschefen anser för sin del, att anordningens lämplighet i det särskilda fallet bör prövas lokalt och en detaljreglering av dylika interna skolfrågor undvikas.

Motionerna I: 545 och II: 721 ansluter sig på denna punkt till departementschefens uppfattning, och motionärerna önskar genom formligt beslut av riksdagen få fastslaget, att den lämpliga utformningen av nivågrupperingen skall överlämnas åt de lokala skolledningarna i avbidan på differentieringsproblemets lösning. I motionerna I: 527 och II: 710 åter yrkas, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära, att den i propositionen föreslagna nivågrupperingen icke må ske inom folkskolans undervisningsområde.

Erfarenheterna av nivågrupperingen synes vara skiftande. Utskottet kan visserligen biträda departementschefens förslag och anser sålunda även, att anordningens användning och närmare utformning bör ankomma på de lokala skolledningarna. Det torde dock icke vara behövt att såsom i ett par av motionerna föreslagits fastslå det sista genom formligt riksdagsbeslut. Utskottet finner följaktligen, att icke endast motionerna I: 527 och II: 710 utan också, i nu förevarande del, motionerna I: 545 och II: 721 bör lämnas utan åtgärd från riksdagens sida.

Utskottet tillstyrker departementschefens förslag om anställande hos skolöverstyrelsen av *konsulenter i engelska*. I motionen II: 724 har föreslagits, att konsulenter hos skolöverstyrelsen, rekryterade bland aktiva lärare, skall få anställas regionsvis även för undervisningen i matematik. En sådan utvidgning av konsulentorganisationen torde emellertid böra ifrågakomma endast efter prövning i samband med skolöverstyrelsens årliga anslagsäskanden. Utskottet kan således icke tillstyrka det i motionen nu gjorda yrkandet.

Mot de förslag departementschefen i övrigt framställt i avsnittet om åtgärder på folkskolans område har utskottet intet att erinra. Utskottet tillstyrker alltså Kungl. Maj:ts förslag, att riksdagen måtte godkänna av departementschefen förordade anordningar med avseende å folkskoleväsendet. I fråga om tidpunkten för genomförandet av de föreslagna anordningarna och de anslag, som därvid må anlitas, biträder utskottet departementschefens förslag (prop. s. 154—155). Utskottet har sålunda intet att erinra mot att tillgängliga medel å reservationsanslaget till Folkskolor

m. m.: Anordnande av kombinerad korrespondens- och radioundervisning redan under budgetåret 1956/57 tages i anspråk för de ändamål departementschefen nu föreslagit och i den utsträckning, som Kungl. Maj:t finner lämplig.

Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att godkänna av departementschefen förordade grunder för *byggnadsbidrag* till realskolor vid högre allmänna läroverk, fristående statliga realskolor, kommunala flickskolor, kommunala realskolor och praktiska kommunala realskolor att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57.

I fråga om de ändamål, som skall vara anslagsberättigande, de särskilda förutsättningar för bidragsgivningen, som bör vara uppfyllda, och beräkningen av bidragsunderlaget har departementschefen kunnat i huvudsak ansluta sig till realskoleutredningens förslag. Statsbidragens storlek bör tills vidare beräknas efter den för folkskoleväsendet gällande tabellen, intill dess nya bestämmelser kan komma till stånd som resultat av de pågående statsbidragsutredningarna. Även statsbidragen till provisoriska skolbyggnader, klassrumsinventarier m. m. bör enligt departementschefens mening beräknas såsom för motsvarande ändamål inom folkskoleväsendet.

Utskottet biträder vad sålunda föreslagits och förutsätter därvid att under provisoriska skolbyggnader inbegripes jämväl klassrumspaviljonger.

Vid prövningen av inkommande statsbidragsansökningar bör enligt departementschefen noggrant tillses, att ett bifall icke får leda till onödigt stora investeringar eller till felinvesteringar på längre sikt och att byggnadsföretaget planerats jämväl med hänsyn till enhetsskolans behov. Liksom realskoleutredningen förutsätter departementschefen vidare, att överstyrelsen icke tillstyrker en föreslagen investering i skollokaler, om den kan undvikas genom en lokalbesparande organisation av realskolan, exempelvis genom övergång till treårig realskola.

Sist anförda uttalande har mött gensagor i motionerna I: 545 och II: 721. Motionärerna har utgått ifrån att resonemanget i propositionen vore begränsat till läroverken allena och föreslår sådan ändring av de föreslagna statsbidragsgrunderna, att byggnadsbidrag må utgå för om-, till- eller nybyggnad för real- och flickskola även i de fall, då den nuvarande skolorganisationen bibehålles men företaget prövas vara ändamålsenligt även med hänsyn till en framtida organisation inom den blivande obligatoriska skolans ram.

Utskottet finner det visserligen i likhet med motionärerna uppenbart, att bedömningen av ett skolbyggnadsföretag från investeringssynpunkt måste avse dess inverkan på lokalbehovet i dess helhet, oavsett den skolform, som i första hand kommer att nyttja lokalerna, men ansluter sig till det uttalande departementschefen gjort och avstyrker förty motionerna i vad nu är i fråga.

Departementschefen har icke ansett sig böra tillstyrka någon *retroaktivitet* i bidragsgivningen. Det nya statsbidraget skulle alltså införas från och med budgetåret 1956/57.

I flera motioner förfäktas en motsatt mening. I motionerna I: 546 och II: 723 hemställes sålunda, att riksdagen måtte besluta statsbidrag till högre skolor retroaktivt från och med 1946 eller annan tidpunkt, som Kungl. Maj:t äger att bestämma. Enligt motionerna I: 421 och II: 513 (s. 28) bör det övervägas, huruvida icke skoldistrikt, som under läsåret 1955/56 påbörjat sina byggnader, skall erhålla statsbidrag. Slutligen yrkas i motionerna I: 549 och II: 720, att riksdagen måtte besluta, att byggnadsbidrag, efter prövning av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall, även må kunna utgå till kommuner för nu pågående realskolebyggen ävensom de byggen, som avslutats efter ingången av år 1956, samt att den erforderliga anslagssumman uppräknas i enlighet härmed.

Onekligen talar rättviseskäl för att retroaktiva byggnadsbidrag skall kunna komma i fråga i någon utsträckning. Särskilt gäller detta byggnadsföretagen för högre skolor inom kommuner med förhållandevis svagt skatteunderlag.

Utskottet har funnit det i och för sig önskvärt, att dessa synpunkter hade kunnat i någon mån beaktas och har undersökt olika tänkbara utformningar av en begränsad retroaktivitet på området, men stött på svårösta tröskelproblem. På grund härav har utskottet slutligen funnit sig böra även i avseende på retroaktiviteten biträda vad departementschefen anfört.

I de vid riksdagens början väckta motionerna I: 421 och II: 513 (s. 26—31) kombineras frågan om byggnadsbidrag med ett yrkande om skrivelse till Kungl. Maj:t rörande det fortsatta *rationaliseringsarbetet för skolbyggnader*. Motionärerna tänker sig 1) en systematisk genomgång av i klassrum och skolbyggnader ingående element i syfte att finna tekniskt goda lösningar, 2) organisatoriska åtgärder för bättre utnyttjande av de permanenta skolbyggnaderna, i första hand genom införande av ämnesrumssystem eller en kombination av ämnesrum och delat klassrum, samt 3) uppförande av klassrumspaviljonger, om möjligt utan anlitan av byggnadskvoten. De föreslår i anslutning härtill inrättande av ett fast och med tillräckliga resurser utrustat organ för skollokalforskning samt forcering av pågående utredningar rörande ämnesrumssystem och provisoriska skollokaler.

Frågan om rationalisering av skolbyggnadsverksamheten beröres även i propositionen (s. 156—157). Departementschefen understryker den synnerliga angelägenheten av att skolbyggnadsverksamheten så långt möjligt förbilligas, så att största möjliga antal skollokaler kan utvinnas inom skolbyggnadskvoten. Såväl vid skolöverstyrelsens lokalbehovsprövning, för-

handsgranskning av skissritningar och handläggning av statsbidragsansökningar som vid den departementala beredningen av dessa ärenden bör, säger departementschefen, skärpt uppmärksamhet ägnas åt förevarande spörsmål och en restriktiv praxis iakttagas vid bedömningen av skäligheten av statsbidragsunderlagens storlek.

Tredje lagutskottet har i sitt av innevarande års riksdag godkända utlåtande nr 15 yttrat sig i fråga om uppförandet av klassrumspaviljonger utan att byggnadskvoten belastas. Utskottet i fråga har därvid funnit syftet behjärtansvärt och uttalat som ett allmänt önskemål, att Kungl. Maj:t vid sin fortsatta prövning av hithörande spörsmål måtte finna möjligt att genom en utvidgning av tillståndsramen eller på annat sätt tillgodose intresset av att klassrumspaviljonger i lämplig utsträckning uppföres. Dock borde, enligt tredje lagutskottets mening, dylika provisoriska lokaler icke byggas på platser, där det för tillgodoseende av normalbehovet på längre sikt vore lämpligast med permanenta skolbyggnader.

Såsom departementschefen påpekar, pågår för närvarande på flera håll undersökningar om möjligheten att rationalisera skolbyggnadsverksamheten: hos statens nämnd för byggnadsforskning, hos statens byggnadsbesparingsberedning och hos sakkunniga för omprövning av vissa statsbidrag på skolväsendets område ävensom inom skolöverstyrelsen. Enligt vad utskottet erfarit har arbetet med provisorietyper nu fortskridit så långt, att kostnadsberäkningar pågår. Utskottet anser sig under sådana omständigheter icke böra nu tillstyrka de i motionerna I: 421 och II: 513 framställda förslagen om inrättande av ett fast organ för skollokalforskning m. m. men finner det pågående arbetet på området ha så stort allmänt intresse, att riksdagen genom Kungl. Maj:ts försorg bör successivt orienteras rörande arbetets fortgång och de vunna resultaten.

Utskottet delar departementschefens uppfattning att anläggningskostnaderna så långt möjligt bör hållas nere vid skolbyggnadsföretagen. Detta kan ske såväl genom sparsamhet vid utförandet av permanenta byggnader som genom ökad användning av klassrumspaviljonger och liknande provisorier. Statsbidrag till provisoriska skolbyggnader har sedan åtskilliga år medgivits inom folkskolväsendet. Möjligheten att på detta sätt lösa aktuella lokalfrågor har emellertid enligt vad utskottet erfarit begagnats i mycket begränsad omfattning. Måhända har man ute i kommunerna befarat, att man genom att uppföra provisoriska byggnader skulle komma i ogynnsammare läge i fråga om tilldelning till permanenta sådana. Enligt utskottets mening är det viktigt, att denna uppfattning icke får ökad spridning. I den mån man kan räkna med ett fast lärjungeunderlag, är givetvis allttjämt permanenta byggnader i regel att föredraga. Men om barnantalet stiger för en begränsad följd av år för att därefter åter avtaga, bör provisoriska byggnader i lämplig utsträckning övervägas. Särskilt torde de vara

användbara på det lägre stadiet, där speciallokaler icke är i större utsträckning erforderliga, och inom kommuner, där man kan finna acceptabel användning för paviljongerna, när barnantalet åter börjar gå ned. Då klassrumspaviljongerna lätt flyttas, torde de därutöver kunna tjäna skiftande behov vid skolor, som några år måste vänta på en varaktigare lösning av sin lokalfråga. Utskottet delar således den mening i frågan, som uttalats av tredje lagutskottet i dess ovannämnda utlåtande, och vill understryka angelägenheten av att Kungl. Maj:t vid sin fortsatta prövning av hithörande spörsmål med till buds stående medel tillgodoser intresset av att klassrumspaviljonger i lämplig omfattning uppförs.

Kungl. Maj:t föreslår, att i stället för det tidigare föreslagna förslagsanslaget Folkskolor m. m.: Bidrag till vissa byggnadsarbeten skall uppföras ett för folkskolor och högre skolor gemensamt anslag *Bidrag till vissa byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet*, förslagsvis beräknat till 62 800 000 kronor.

Vid riksdagens början föreslogs i motionerna I: 421 och II: 513 en förhöjning av det då till 59 800 000 kronor beräknade förslagsanslaget till nu av Kungl. Maj:t föreslagna 62 800 000 kronor. Sedermera har i motionerna I: 550 och II: 727 en ytterligare höjning till 65 800 000 kronor föreslagits. Den högre beräkningen är närmast motiverad med det i förstnämnda motioner framförda förslaget om uppförande i ökad utsträckning av klassrumspaviljonger. I ett par andra vid riksdagens början väckta motioner, I: 430 och II: 521, påyrkas dels en ytterligare höjning av den då föreslagna anslagssumman till 97 000 000 kronor, dels en skrivelse till regeringen om utarbetande av en konkret plan i syfte att häva bristen på skollokaler inom tre år.

Vid ökad användning av klassrumspaviljonger kan visserligen anslagsbelastningen väntas stiga något, men näppeligen i så hög grad att en omräkning av anslaget därigenom nödvändiggöres. Utskottet tillstyrker således Kungl. Maj:ts förslag angående anslagets benämning och beräkning och avstyrker vad i motionerna föreslagits däremot stridande. Yrkandet i motionerna I: 430 och II: 521 om en treårsplan för lokalbristens avhjälpande synes i nuvarande läge icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

Utskottet övergår härefter till Kungl. Maj:ts förslag angående *avskaffandet av vissa lärjungeavgifter* vid de högre skolorna. Kungl. Maj:t inbjuder riksdagen att *dels* besluta, att systemet med inskrivnings- och terminsavgifter för elever vid allmänna läroverk skall avskaffas med utgången av läsåret 1956/57 i enlighet med av departementschefen förordade grunder, dock att vederbörande läroverkskommun må besluta att, med bibehållande av avgiftssystemet, tills vidare kvarstå vid nuvarande förpliktelser gentemot läroverket, *dels ock* föreskriva, att såsom villkor för åtnjutande av byggnadsbidrag enligt Kungl. Maj:ts hemställan eller för organisationsändring med avseende å vederbörande läroverk skall gälla

skyldighet för kommunen att övergå till systemet med avgiftsfri undervisning.

Vid bifall till detta förslag har departementschefen för avsikt att föreslå, att tidigare givna tillstånd att upptaga terminsavgifter vid högre kommunala skolor återkallas med utgången av budgetåret 1956/57. Dock skall tillståndet i undantagsfall kunna förlängas för någon kortare tid.

I de vid riksdagens början väckta motionerna I: 421 och II: 513 föreslås, att terminsavgiftssystemet vid de allmänna läroverken och därmed jämförbara läroanstalter skall avskaffas från och med läsåret 1956/57.

Utskottet, som finner ett uppskov med genomförandet till utgången av budgetåret 1956/57 vara av tekniska skäl påkallat, tillstyrker Kungl. Maj:ts förslag. Utskottet har därvid utgått från att inskrivningsavgift icke skall avkrävas de lärjungar, som inskrivs vid läroverken i juni 1957 för att påbörja skolgången där vid höstterminens början.

Kostnaderna för avskaffandet av lärjungeavgifterna vid de allmänna läroverken skulle enligt departementschefen fördelas mellan staten och kommunerna med ungefär lika belopp på vardera. De ökade utgifter kommunerna vid denna fördelning av kostnaderna måste åtaga sig skulle enligt departementschefen gälla underhåll av fastigheter, fastighets- och försäkringsavgifter, kostnader för möbler m. m., som hittills bekostats av byggnadsfonden, vidare kostnader för möbler och inventarier m. m., som hittills bekostats av biblioteks- och materielkassan, samt slutligen kostnader för uppvärmning, belysning m. m., som hittills bestritts av ljus- och vedkassan. Mot detta förslag har utskottet intet att erinra. Förslag i fråga om de riksstatsanslag, som blir erforderliga för täckande av statens andel i kostnaderna för terminsavgifternas avskaffande vid de allmänna läroverken, torde böra föreläggas 1957 års riksdag.

I motionerna I: 546 och II: 723 föreslås, att statsbidrag i vissa fall skulle utgå för kostnaderna för uppvärmning och belysning. Detta förslag, som skulle innebära tillskapandet av ett nytt primärkommunalt driftbidrag, kan utskottet med hänsyn till vad av departementschefen anförts icke tillstyrka.

Vid flertalet läroverk uthyrs vissa av läroverkets lokaler till varierande ändamål. Kostnaderna fördelas, där ej lokalstyrelsen i särskilt fall annorlunda bestämmer, på sådant sätt, att en tredjedel tillfaller byggnadsfonden, en tredjedel ljus- och vedkassan och en tredjedel biblioteks- och materielkassan. I några fall, där lokalerna tilltagits större än nödvändigt med hänsyn till att de avsetts tjäna även andra behov än skolans, har Kungl. Maj:t medgivit kommunen rätt att disponera viss del av hyresintäkterna. Då kommunerna nu enligt departementschefens förslag skulle i det väsentliga övertaga de uppgifter, som påvilat byggnadsfonderna, och till viss del även de uppgifter, som påvilat ljus- och vedkassan, har departementschefen funnit det i normala fall lämpligt, att hälften av hyresinkomsterna

tillföres kommunen och hälften biblioteks- och materielkassan. I motionerna I: 546 och II: 723 föreslås nu, att fördelningen av hyresintäkterna efter framställning från kommunerna måtte få ske även på annat sätt än att 50 procent går till kommunen och 50 procent till biblioteks- och materielkassan.

Utskottet har intet att erinra mot departementschefens förslag. Då Kungl. Maj:t även utan bemyndigande från riksdagens sida torde äga besluta i av motionärerna angivet avseende, finner utskottet motionerna i nu förevarande del icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

Vid bifall till Kungl. Maj:ts förslag skulle byggnadsfonderna bli överflödiga. Departementschefen föreslår att vid deras upphörande förefintliga tillgångar och skulder skall övertagas av vederbörande kommun, varvid dock bör föreskrivas, att eventuella behållningar skall av kommunen nyttjas för sådana ändamål, som enligt nu gällande bestämmelser tillgodoses medelst dessa fonder. Icke heller mot detta förslag finner utskottet anledning till erinran.

Slutligen föreslår Kungl. Maj:t riksdagen att bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda av de föreslagna besluten föranledda *författningsbestämmelser* och övriga erforderliga bestämmelser.

Utskottet biträder detta Kungl. Maj:ts förslag.

Under återopandande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,

att riksdagen må

I. beträffande de högre skolornas organisation m. m.

a) godkänna av departementschefen förordade grunder för realskolans organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande;

b) godkänna av departementschefen förordade grunder för den kommunala flickskolans organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande;

c) godkänna av departementschefen förordade grunder för den praktiska kommunala realskolans organisation;

d) förklara sig icke ha något att erinra mot att den högre folkskolan avvecklas;

e) finna motionerna I: 545 och II: 721, såvitt här är i fråga, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

f) finna motionerna I: 547 och II: 728 icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

g) i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anført dels med anledning av vad som av departementschefen i förevarande avseende uttalats, dels ock med anledning av motionerna I: 427 och II: 529, I: 550 och II: 727, samtliga motioner såvitt nu är i fråga;

II. beträffande förstärkningsanordningar m. m. inom folkskoleväsendet

a) med avslag å motionerna I: 527 och II: 710 godkänna av departementschefen förordade förstärknings- och andra anordningar med avseende på folkskoleväsendet;

b) finna motionerna I: 545 och II: 721 — såvitt här är i fråga och i den mån de icke blivit tillgodosedda genom vad utskottet under a) hemställt — icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

c) finna motionen II: 724, såvitt här är ifråga, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

III. beträffande vissa statsbidragsfrågor m. m.

a) godkänna av departementschefen förordade grunder för byggnadsbidrag till realskolor vid högre allmänna läroverk, fristående statliga realskolor, kommunala flickskolor, kommunala realskolor och praktiska kommunala realskolor, att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57;

b) med bifall till Kungl. Maj:ts förslag ävensom med avslag å motionerna I: 430 och II: 521 samt I: 550 och II: 727, sistnämnda båda motioner såvitt här är i fråga, till *Bidrag till vissa byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet* för budgetåret 1956/57 under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 62 800 000 kronor;

c) finna motionerna I: 546 och II: 723, I: 421 och II: 513 samt I: 549 och II: 720, de fyra förstnämnda såvitt här är i fråga, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

d) finna motionerna I: 545 och II: 721 — såvitt här är i fråga och i den mån de icke blivit tillgodosedda genom vad utskottet under a) hemställt — icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

e) finna motionerna I: 430 och II: 521 — i vad de icke behandlats under b) — icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

f) besluta, att statsbidrag till treåriga realskollinjer vid vissa kommunala flickskolor skall från och med redovisningsåret 1957/58 utgå enligt de för högre kommunala skolor gällande bidragsgrunderna;

g) i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anfört dels med anledning av vad av departementschefen i förevarande avseenden uttalats, dels ock med anledning av motionerna I: 421 och II: 513, såvitt här är i fråga;

IV. beträffande lärjungeavgifterna vid de högre skolorna m. m.

a) med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt i anledning av motionerna I: 421 och II: 513, såvitt här är i fråga, besluta, att systemet med inskrivnings- och terminsavgifter för elever vid allmänna läroverk skall avskaffas med utgången av läsåret 1956/57 i enlighet med av departementschefen förordade grunder, dock att vederbörande läroverkskommun må besluta att, med bibehållande av avgiftssystemet, tills vidare kvarstå vid nuvarande förpliktelser gentemot läroverket;

b) föreskriva, att såsom villkor för åtnjutande av byggnadsbidrag enligt utskottets hemställan under III. a) eller för organisationsändring med avseende å vederbörande läroverk skall gälla skyldighet för kommunen att övergå till systemet med avgiftsfri undervisning;

c) finna motionerna I: 546 och II: 723, såvitt här är i fråga, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

V. beträffande det administrativa förfarandet

bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda av besluten under I.—IV. föranledda författningsföreskrifter och övriga erforderliga bestämmelser;

VI. beträffande undervisningsavdelningarnas storlek m. m.

a) i anledning av motionerna I: 421 och II: 513, såvitt här är i fråga, samt II: 724 i skrivelse till Kungl. Maj:t an hålla om utredning och förslag rörande sänkning av lärjungeantalet i undervisningsavdelningarna inom folkskoleväsendet samt vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter;

b) finna motionerna I: 421 och II: 513 — såvitt här är i fråga och i den mån de ej tillgodosetts genom vad utskottet under a) hemställt — icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

c) finna motionen II: 724 — i den mån den icke behandlats under II. c) och VI. a) — icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

VII. beträffande övriga med omorganisationen förknippade frågor

a) finna motionen II: 725 icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

b) finna motionen II: 112 icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

c) finna motionen II: 726, i den mån den ej blivit tillgodosedd genom vad utskottet anfört, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

d) finna motionerna I: 427 och II: 529, i vad de ej tillgodosetts genom vad utskottet anfört, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

e) finna motionerna I: 545 och II: 721, i den mån de ej tillgodosetts genom vad utskottet anfört och hemställt, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

f) finna motionerna I: 548 och II: 722, i den mån de ej tillgodosetts genom vad utskottet anfört, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

g) finna motionerna I: 421 och II: 513, såvitt här är i fråga och i vad de berör i propositionen nr 123 avhandlade frågor och ej tillgodosetts genom vad utskottet anfört, icke föranleda någon riksdagens åtgärd;

h) finna motionerna I: 550 och II: 727, i den mån de ej tillgodosetts genom vad utskottet anfört, icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 22 maj 1956

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet ha närvarit

från första kammaren: herrar Gustaf Karlsson, Leander, Näsström, Hesselbom, Gustaf Andersson, Sundelin, Einar Persson, Nils Theodor Larsson, Rikard Svensson, Sunne, fröken Ranmark, herrar Söderberg, Arrhén och Bengtson; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Ward, Malmborg i Skövde, Åkerström, Rubbestad, Hoppe, fröken Elmén, herrar Pettersson i Degerfors, Johansson i Mysinge, Jansson i Kalix, Cassel, fröken Vinge, herr Blidfors, fröken Olsson och herr Helén.

Reservationer

1) beträffande de högre skolornas organisation m. m. av herrar Arrhén, Skoglund i Doverstorp och Cassel, vilka ansett att

dels utskottets yttrande från och med det stycke på s. 86, som börjar med »I likhet», till och med det stycke, som på s. 87 slutar med »förevärande delar», bort ersättas med text av följande lydelse:

»Departementschefen tillstyrker för sin del utredningens förslag om en treårig realskola som huvudform för meddelande av realskoleundervisning. Utskottet, som likaså godtager, att en treårig realskola inrättas vid sidan av nu fungerande realskoleformer på sätt, som i utredningens alternativ A skisseras, har likväl icke kunnat undgå att i vissa avseenden ställa sig tvekan. Utredningens slutomdöme om den treåriga realskolan blir icke, att den är pedagogiskt överlägsen någon av de nuvarande realskoleformerna, endast att den under vissa betingelser skulle på ett tillfredsställande sätt kunna fylla sin uppgift. Det synes redan av denna anledning finnas skäl för tvivel, huruvida en skolform med så svaga förutsättningar bör göras till den blivande realskolans *huvudform*.

De betänkligheter, som för utskottet i här berörda sammanhang därutöver varit de tyngst vägande, ha hänfört sig till problemets pedagogiska aspekter. Departementschefen har anfört att det 'nuvarande intagnings-systemet fört med sig en hets över skolarbetet som märks ända ned i småskolan och som är oförsvarlig ur *mentalthygienisk* synpunkt'. Departementschefen förordar emellertid införandet av en treårig realskola men uttalar i detta sammanhang: 'Jag har hyst en icke så ringa tvekan om den treåriga realskolan ur *arbetshygienisk* synpunkt. Den sammanträngda studiegången kunde leda till en skadlig forcering.' Utskottet har icke heller kunnat undgå fästa ett stort avseende vid, att skolläkarföreningen betecknat den treåriga realskolan som en 'milt uttryckt' krävande skolform samt att rektorerna vid de högre skolorna bland annat uttalat: 'Skall trots allt nuvarande examensstandard tillnärmelsevis upprätthållas, måste arbetet i realskolan forceras mer än hittills varit vanligt. Hygieniska betänkligheter reser sig dock upp mot varje mera avsevärd ökning av arbetsbördan under pubertetsåren.' En stor del av de nuvarande eleverna i realskolan skulle ej kunna motsvara skärpta krav på kunskapsinhämtande. Om med hänsyn därtill inträdesfordringarna skulle skärpas, framhålla de, 'komme betygsjakten i folkskolan att bli intensivare och forceringen av lärjungarna även där att tilltaga'. Utskottet har icke minst funnit de här senast nämnda synpunkterna värda beaktande, eftersom de härröra sig från undervisningens egna representanter, desto mera som departementschefen själv skriver: 'Varje misshushållning med lektionstiden i den (treåriga) realskolan kommer i den nya organisationen att göra sig märkbar på ett helt annat sätt än i den gamla.'

Det synes alltså stå fast, att även departementschefen är fullt medveten om att den treåriga realskolan blir betydligt mera arbetskrävande för eleven än de gamla realskolorna. Enda skillnaden synes vara, att hetsen i ena fallet blev av 'mentalthygienisk', i andra fallet av 'arbetshygienisk' art.

Utskottet vill vidare i dessa sammanhang fästa uppmärksamheten på att utredningen liksom departementschefen bygger sitt resonemang på följande förutsättning: 'För de lärjungar, som syftar till gymnasiet eller till

fullständig realexamen bör studiemålet enligt vår mening vara oförändrat (utredningen, s. 229). Utskottet delar visserligen denna uppfattning men anser sig ha skäl för sina farhågor beträffande elevernas möjligheter att motsvara de krav, som vid en så väsentligt sammanträngd studiegång kommer att ställas på dem.

Utskottet har därför, som redan framhållits, av dessa och andra skäl känt sig tveksamt inför departementschefens förslag att göra den treåriga realskola, som i övrigt under vissa betingelser har en uppgift att fylla i vår realskoleundervisning, till en *huvudform*. Departementschefen synes för övrigt samtidigt förutsätta, att den treåriga realskolan vore avsedd att bereda en möjlighet 'för lärjungar med goda betyg att tillgodogöra sig förmånen av en treårig studiegång' (prop., s. 139). Vid sidan av den treåriga linjen tänker sig både utredning och departementschef fyraårig linje. Där realskola med endast en linje inrättas skall denna vara fyraårig. Det hade därför varit utslag för ett mera realistiskt betraktelsesätt att ange den fyraåriga skolan som huvudform och den treåriga som komplement.

Det förefaller i detta sammanhang utskottet även värt att anteckna, att den föreslagna treåriga realskolan knappast kan innebära ökade fördelar för landsbygdens barn i annan mån än för dess toppbegåvningar, vilka givetvis skulle ha utsikt att göra en tidsvinst på ett år. Huvuddelen av landsbygdens realskoleelever finge emellertid större svårigheter att utnyttja de förstärkningsanordningar i folkskolans klass 5—6, som den nya organisationen förutsätter. Landsbygdseleverna bli alltså liksom tidigare i huvudsak hänvisade till den fyraåriga skolan.

Det förefaller emellertid också utskottet, som om departementschefen icke främst haft de pedagogiska synpunkterna i blickpunkten vid utarbetandet av propositionen utan varit mera inställd på att den nya organisationen vore nödvändig med hänsyn till bristen på lärare och lokaler. Beträffande tillgången på lärare har valet stått mellan att antingen låta 23-gradslärare och folkskollärare inträda i den nuvarande organisationens lägre klasser eller att låta dem undervisa i folkskolans klass 5—6. Departementschefen framhåller, att tillgången på lärare icke ger någon anvisning om, vilket alternativ som är att föredraga. Det förefaller utskottet, som om i detta läge själva organisationsformen bleve särskilt betydelsefull med hänsyn till arbetsbetingelserna. Det kan knappast råda någon tvekan att förutsättningarna äro bättre, där läraren har att arbeta i en klass med genomgående, förhållandevis goda studiebegåvningar och man slipper de många schematekniska svårigheter som de föreslagna förstärkningsanordningarna i folkskolan skulle medföra. Lärarbristen som ett motiv för en treårig realskola är alltså knappast övertygande och de arrangemang, som nu i propositionen i dessa avseenden förutsättes, te sig endast godtagbara i ett krisläge och om man undviker att göra den treåriga realskolan till huvudform för realskoleundervisningen.

Vad här sagts har även avseende på de kommunala flickskolorna.

Utskottet vill också varna för övertro på den treåriga realskolans för-
måga att avskaffa eller ens varaktigt lätta den nu rådande lokalbristen
på den högre skolans område. Det är mycket troligt, att det i verklighe-
tens värld skall visa sig, att den fyraåriga realskolan, av departements-
chefen avsedd som ett komplement vid den treåriga skolans sida, kommer
att bibehållas i full utsträckning eller åtminstone till långt över 50 procent
av fallen. Vinsten vad lokalerna angår blir då illusorisk. På många orter
torde effekten endast bli, att den lokalbrist, som nu kännetecknar lärover-
ken, överflyttas till folkskolorna i den mån den ej kompenseras av minsk-
ningen i behovet från och med klass 7. När en kommun alltså måste be-
trakta lokaltillgången ur denna vidare synvinkel, borde det i och för sig
te sig skäligen likgiltigt, om den erforderliga utökningen av antalet lokaler
sker i den ena eller andra skolformen, förutsatt att de ekonomiska beting-
elserna äro likartade och planläggningen sker så, att lokalerna komma till
användning, hurudan den framtida skolorganisationen än blir.

Utskottet vill därför, under hänvisning till de skäl, som här anförts, vis-
serligen godtaga departementschefens förslag om en treårig realskola men
samtidigt göra dess införande beroende av de restriktioner, som, i denna del,
anges i motionerna I: 545 och II: 721. Vad här sagts om treårig realskola
må i tillämpliga delar även gälla femårig flickskola.»

dels utskottets yttrande från och med det stycke på s. 87, som börjar
med »På några», till och med det stycke på s. 88, som slutar med »och
II: 728», bort ersättas med text av följande lydelse:

»Utskottet har vidare iakttagit, att departementschefen uttalat sig mot
ett fortsatt *inbyggande av realskolan* i folkskolan. Utskottet vill dock er-
inra om, att propositionen 1951: 136 förordade, att utvidgningen av utbild-
ningsmöjligheterna på realskolestadiet som regel borde ske genom upprät-
tandet inom det kommunala skolväsendet av linjer med treårig studiegång,
fristående eller inbyggda i folkskolan. Denna tanke fullföljdes av departe-
mentschefen i propositioner till riksdagarna 1953 och 1954. I propositionen
1954: 137 hette det bland annat: 'I den mån en kommun med ett utbyggt
system av högre skolor under övergångstiden före enhetsskolans införande
önskar utvidga sina realexamensmöjligheter i syfte att hålla dessa i pro-
portion med de växande årskullarna, synes det därför lämpligt, att *denna
utvidgning får formen av i folkskolan inbyggda linjer.*' I propositionen nr
123 heter det däremot: 'Realskoleutredningen finner tendensen att in-
bygga realskolelinjer i folkskolan ur vissa synpunkter mindre tilltalan-
de... Skolöverstyrelsen delar denna uppfattning... Även jag (departe-
mentschefen) delar denna mening.' Utskottet är visserligen medvetet om
att den av departementschefen nu föreslagna nya organisationen äger vissa
möjligheter att tillfredsställa behovet av realskoleundervisningen men vill

dock för sin del i likhet med vad ovan framhållits av folkskolläraryförbundet, folkskollärarynneförbundet och överläraryförbundet samt även i likhet med vad som i denna del hävdas i motionerna I: 545, II: 721 samt I: 547 och II: 728 uttala, att möjligheten för kommunerna att i folkskola inbygga treåriga realskolelinjer fortfarande bör lämnas öppen. Skolkommunerna böra äga skälig rätt att lämpa sin organisation för realskoleundervisning efter lokala förutsättningar och önskemål.»

dels ock utskottets hemställan under I. bort i nedan angivna delar ha följande lydelse:

»a) godkänna av departementschefen förordade grunder för realskolans organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande, varvid dock som förutsättning för inrättande av treåriga realskolor skall gälla

1) att behov av en utvidgad realskoleorganisation föreligger på den ort varom fråga är,

2) att utvidgningen med bibehållande av den nuvarande organisationen icke lämpligen kan åstadkommas genom ianspråktagande av befintliga lokaler inom kommunen eller genom sådan till-, om- eller nybyggnad, som även vid en framtida skolorganisation prövas erforderlig för folkskola, realskola eller motsvarande,

3) att utvidgningen vid bibehållande av den nuvarande organisationen icke kan åstadkommas genom användande av hjälpkrafter i de lägre klasserna i form av 23-gradslärare eller folkskollärare utan vidareutbildning eller genom inrättande av i folkskolan inbyggda realskollinjer,

4) att förstärkningsanordningar i folkskolans femte och sjätte klasser inom det närmast berörda upptagningsområdet i ämnena modersmålet, matematik och engelska vidtagits minst två år före övergången och att lärare för undervisningen i engelska med av realskoleutredningen föreslagna kompetens finnas att där tillgå;

b) godkänna av departementschefen förordade grunder för den kommunala flickskolans organisation under övergångstiden före enhetsskolans genomförande, varvid dock under a) angivna förutsättningar skola gälla;

e) i anledning av motionerna I: 545 och II: 721, såvitt här är i fråga, i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anfört;

f) i anledning av motionerna I: 547 och II: 728 i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anfört;»

2) beträffande förstärkningsanordningar m. m. inom folkskoleväsendet

a) herr *Hesselbom*, fröken *Ranmark*, herrar *Malmborg* i Skövde, *Hoppe*, *Petterson* i Degerfors och fröken *Olsson*, vilka ansett att

dels det stycke i utskottets yttrande på s. 96, som börjar med »Erfarenheterna av» och slutar med »riksdagens sida», bort ha följande lydelse:

»Med hänsyn till att dels starkt divergerande uppfattningar gjort sig gällande i fråga om nivågrupperingen och dels i flertalet remissinstanser, som har sitt verksamhetsfält förlagt till de stadier som berörs av denna, avstyrkt förslaget anser sig utskottet icke kunna förorda införande av nivågruppering. Såsom anförts i motion I: 527 skulle en nivågruppering innebära en otillbörlig press på eleverna, liksom den praktiska utformningen av differentieringen måste medföra betydande svårigheter. Att fritt överlämna åt de lokala skolledningarna att anordna nivågruppering kan utskottet icke anse lämpligt. Därigenom skulle den allt vanligare interkommunala omflyttningen försvåras för elever-föräldrar. Dessutom anser utskottet, att olägenheterna av sådan gruppering för dem som därav berörs är lika påtagliga, även om den icke införs i andra skoldistrikt.»

dels ock utskottets hemställan under II. a) bort ha följande lydelse:

»a) med bifall till motionerna I: 527 och II: 710 godkända av utskottet förordade förstärknings- och andra anordningar med avseende på folkskoleväsendet;»

b) av herrar *Arrhén*, *Skoglund* i Doverstorp och *Cassel*, vilka ansett att *dels* det stycke i utskottets yttrande på s. 95, som börjar med »Uppenbart är» och slutar med »nu föreligger», bort ha följande lydelse:

»Utskottet vill i detta sammanhang erinra om departementschefens uttalande, att förstärkningsanordningarnas omfattning och nivågrupperingens organisatoriska anordnande i de särskilda fallen bör prövas lokalt och att en detaljreglering av dessa interna skolfrågor bör undvikas. Utskottet finner det därför, även i anslutning till sitt tidigare uttalande angående den treåriga realskolans arbetskrävande karaktär, naturligt att tillmötesgå det i motionerna I: 545 och II: 721 ställda kravet på förstärkningsanordningar även vid undervisningen i modersmålet i folkskolans klass 5—6, där så av organisatoriska skäl är möjligt och därmed önskvärt att genomföra. Denna åtgärd förordas av utskottet i klart medvetande om vikten av att i så stor utsträckning som möjligt göra den treåriga realskolan funktionsduglig. Det synes likaså enligt ett dylikt betraktelsesätt utskottet ofrånkomligt, att förstärkningsanordningarna i modersmålet, matematik och engelska måste vidtagas minst två år före övergången till treårig realskola och att lärare för undervisningen i engelska med av realskoleutredningen föreslagen kompetens ('behörighet') finnes att tillgå.»

dels ock utskottets hemställan under II. b) och c) bort ha följande lydelse:

»b) i anledning av motionerna I: 545 och II: 721 — såvitt här är i fråga och i den mån de icke blivit tillgodosedda genom vad utskottet under a) hemställt — i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anfört;

c) finna motionen II: 724 — såvitt här är i fråga och i den mån den icke blivit tillgodosedd genom vad utskottet under b) hemställt — icke föranleda någon riksdagens åtgärd;»

3) beträffande vissa statsbidragsfrågor m. m.

a) av herrar *Arrhén, Skoglund* i Doverstorp och *Cassel*, vilka ansett att dels utskottets yttrande på s. 97 från och med det stycke, som börjar med »Vid prövningen», till och med det stycke, som slutar med »i fråga», bort ersättas med text av följande lydelse:

»Vid prövningen av inkommande statsbidragsansökningar måste den avgörande synpunkten vara, att frågan om tillgängliga lokaler icke kan begränsas till läroverken allenast utan inom varje läroverkskommun måste betraktas som en totalitet, där även folkskolans lokalbehov träder in i bilden. Det bör därför, som utskottet i detta avseende redan framhållit och i överensstämmelse med vad som yrkas i motionerna I: 545 och II: 721, åt skolkommunen överlämnas att själv avgöra om den vill få sina önskemål beträffande om-, till- eller nybyggnader för real- eller flickskolan förverkligade, även i de fall, då den nuvarande skolorganisationen bibehålles men företaget prövas vara ändamålsenligt också med hänsyn till en framtida organisation inom den blivande organisatoriska skolans ram. Utskottet finner det alltså i likhet med motionärerna i nyss nämnda motioner uppenbart, att bedömningen av ett skolbyggnadsföretag från investerings-synpunkt måste avse dess inverkan på lokalbehovet i dess helhet, oavsett den skolform, som i första hand kommer att nyttja lokalerna.»

dels ock utskottets hemställan under III. a) bort ha följande lydelse:

»a) godkänna av utskottet förordade grunder för byggnadsbidrag till realskolor vid högre allmänna läroverk, fristående statliga realskolor, kommunala flickskolor, kommunala realskolor och praktiska kommunala realskolor, att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57;»

b) av herrar *Sundelin, Sunne, Arrhén, Skoglund* i Doverstorp, *Malm-borg* i Skövde, *Hoppe*, fröken *Elmén*, herrar *Jansson* i Kalix, *Cassel*, fröken *Vinge* och herr *Helén*, vilka ansett att

dels det stycke i utskottets yttrande på s. 98, som börjar med »Utskottet har» och slutar med »departementschefen anfört», bort ha följande lydelse:

»Utskottet föreslår på grund härav i anledning av de i ämnet väckta motionerna, att riksdagen bemyndigar Kungl. Maj:t medgiva, att i särskilda fall statsbidrag må utgå för byggnadsföretag, som avser realskolor och därmed jämförliga högre skolor, utan hinder av att arbetet påbörjats före den 1 juli 1956, dock icke tidigare än den 1 juli 1954.»

dels ock utskottets hemställan under III. c) bort ha följande lydelse:

»c) i anledning av motionerna I: 546 och II: 723, I: 421 och II: 513 samt I: 549 och II: 720, de fyra förstnämnda såvitt här är i fråga, bemyndiga Kungl. Maj:t medgiva, att i särskilda fall statsbidrag må utgå för byggnadsföretag, som avser realskolor och därmed jämförliga skolor, utan hinder av att arbetet påbörjats före den 1 juli 1956, dock icke tidigare än den 1 juli 1954;»